

บทที่ 2

เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาค้นคว้าแบบอิสระเรื่อง การใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์เพื่อพัฒนาความคิดรวบยอดของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนแจ้ห่มวิทยา จังหวัดลำปาง ผู้ศึกษาจะนำเสนอเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตามลำดับ ดังนี้

1. เอกสารเกี่ยวกับการสอนโดยวิธีการทางประวัติศาสตร์
 - 1.1 จุดมุ่งหมายของการสอนประวัติศาสตร์ในวิชาสังคมศึกษา
 - 1.2 ความสำคัญและประโยชน์ของประวัติศาสตร์ในวิชาสังคมศึกษา
 - 1.3 ความหมายของการสอนโดยวิธีการทางประวัติศาสตร์
 - 1.4 ขั้นตอนการสอนโดยวิธีการทางประวัติศาสตร์
 - 1.5 กิจกรรมการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ในวิชาสังคมศึกษา
 - 1.6 สื่อการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ในวิชาสังคมศึกษา
 - 1.7 การวัดผลและประเมินผลการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ในวิชาสังคมศึกษา
 - 1.8 บทบาทของผู้สอนประวัติศาสตร์ในวิชาสังคมศึกษา
2. เอกสารเกี่ยวกับทักษะการสรุปความคิดรวบยอด
 - 2.1 ความหมายของทักษะและความคิดรวบยอด
 - 2.2 กระบวนการสร้างความคิดรวบยอด
 - 2.3 การสอนเพื่อสร้างความคิดรวบยอด
 - 2.4 ประโยชน์ของความคิดรวบยอด
3. เอกสารเกี่ยวกับแผนการจัดการเรียนรู้
 - 3.1 ความหมายของแผนการจัดการเรียนรู้
 - 3.2 องค์ประกอบของแผนการจัดการเรียนรู้
 - 3.3 รูปแบบของแผนการจัดการเรียนรู้
 - 3.4 ความสำคัญของแผนการจัดการเรียนรู้
 - 3.5 ขั้นตอนการเขียนแผนการจัดการเรียนรู้
 - 3.6 ลักษณะของแผนการจัดการเรียนรู้ที่ดี

4. เนื้อหาที่ใช้ในการศึกษา คือ เนื้อหาเกี่ยวกับชุมชนลุ่มน้ำวัง พัฒนาการเมืองวิเชตนคร อารยธรรมยุคโบราณของแจ้ห่ม โบราณสถานของแจ้ห่ม

5. เอกสารเกี่ยวกับการประเมินแผนการจัดการเรียนรู้

5.1 ความหมายของการประเมิน

5.2 การประเมินแผนการจัดการเรียนรู้

5.3 การประเมินแผนการจัดการเรียนรู้ก่อนนำไปใช้

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารเกี่ยวกับการสอนโดยวิธีการทางประวัติศาสตร์

จุดมุ่งหมายของการสอนประวัติศาสตร์ในวิชาสังคมศึกษา

จุดมุ่งหมายในการสอนประวัติศาสตร์ คือการเรียนรู้ถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตเพื่อนำเอาข้อมูลเหล่านั้นมาเป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ที่คล้ายคลึงกันเพราะการสอนประวัติศาสตร์จะสามารถช่วยฝึกให้นักเรียนรู้จักคิดอย่างมีวิจารณญาณและรู้จักใช้เหตุผล ในการวิเคราะห์และตัดสินใจ ทั้งนี้มีได้หมายความว่าประวัติศาสตร์จะซ้ำรอย แต่หมายความว่านักเรียนจะรู้จักนำเอาเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ มาเปรียบเทียบกับเหตุการณ์ในปัจจุบัน ซึ่งจะช่วยให้สามารถวิเคราะห์เหตุที่มาและผลที่เกิดได้และนำไปสู่การวางแผนสำหรับอนาคตข้างหน้าได้อย่างรอบคอบและรัดกุม มีนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของประวัติศาสตร์ไว้ดังนี้

สิริวรรณ ศรีพหล (2539 , หน้า 1191 – 1192) กล่าวว่า เมื่อประวัติศาสตร์มีคุณค่า การสอนประวัติศาสตร์จึงมีจุดมุ่งหมายดังนี้

1. เพื่อเน้นความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของชนชาติและความรู้ที่ผูกพันกับชาติของตน
2. เพื่อให้นักเรียนเข้าใจประเทศอื่น ๆ ได้ดีขึ้น เข้าปัญหาและเข้าใจเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศ
3. เพื่อมุ่งพัฒนาและฝึกฝนทักษะในการคิดอย่างมีเหตุผล

ดนัย ไชยโยธา (2534 , หน้า 112) ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการสอนประวัติศาสตร์ในโรงเรียนไว้ดังนี้

1. เพื่อทราบเรื่องราว ความเจริญและความคิดของมนุษย์ในอดีตสมัย ซึ่งจะเป็นรากฐานของอารยธรรมความเจริญในปัจจุบันและอนาคต
2. เพื่อทราบเหตุการณ์ต่าง ๆ ทั้งด้านดีและไม่ดีที่เกิดขึ้นในอดีตสมัย แล้วนำตัวอย่าง ที่ดีมาดัดแปลงปรับปรุงใช้ให้เหมาะสมกับสังคมปัจจุบันและวางแผนอนาคตต่อไป

3. เพื่อให้เกิดความคิดริเริ่ม มีอุดมคติสูง มีคุณค่าในด้านต่าง ๆ เป็นต้นว่า การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม การศึกษา ซึ่งอาจจะได้สร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ อันแสดงความเจริญต่อไป และปรับตนให้มีชีวิตอยู่ในสังคมได้ ให้มองดูอดีตที่ผ่านมาแล้ว ใคร่ครวญตรึกตรองดูแล้วสร้างสิ่งใหม่ที่ดีกว่าในอนาคตต่อไป

4. เพื่อส่งเสริมให้นักเรียนเกิดความเข้าใจดีในหมู่ชนต่อนานาชาติ และอยู่ร่วมกัน อย่างราบรื่น

5. เพื่อส่งเสริมให้นักเรียนมีวิจารณ์ญาณอันสุขุมรอบคอบ รู้จักเข้าใจตัดสินเหตุการณ์ และปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างมีเหตุผลเป็นธรรม โดยยึดเอาเหตุการณ์ที่แล้มาเป็นเครื่องกำหนดแล้วจึงดำเนินชีวิตในสังคมต่อไป

6. เพื่อส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย เห็นประโยชน์ส่วนรวม มีทัศนคติที่ดีต่อสังคม นานาชาติทำงานร่วมกัน รู้จักรับผิดชอบและฝึกให้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ พร้อมกับรู้จักแยกความเป็นจริงออกจากความจริง

เลียวนาร์ด เอช คลาร์ก (Leomard H. Clark , 1973 . p. 179) ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมาย ของการสอนวิชาประวัติศาสตร์ไว้ดังนี้

1. เพื่อให้นักเรียนมีความคิดทางประวัติศาสตร์ นั่นคือใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ เพื่อให้เข้าใจโครงสร้างของประวัติศาสตร์เป็นการนำเอาอดีตมาศึกษาเพื่อประโยชน์ในปัจจุบันและอนาคต

2. เพื่อให้นักเรียนมีความคิดวิเคราะห์วิจารณ์

3. เพื่อให้นักเรียนสามารถอธิบายเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันได้ โดยเรียนรู้ว่า เหตุการณ์ต่าง ๆ เป็นไปตามวิถีทางของมันและใช้ความรู้ในอดีตเพื่อที่จะทำให้เข้าใจปัจจุบันและสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้

4. เพื่อให้เข้าใจว่าวิชาประวัติศาสตร์คือ สถานภาพของทุก ๆ สิ่งในปัจจุบันอันสืบเนื่องมาจากเหตุการณ์ต่าง ๆ ในอดีต ซึ่งในปัจจุบันกำลังจะเกิดขึ้นไม่ทางใดก็ทางหนึ่งและมีอิทธิพลต่ออนาคต

5. เพื่อให้นักเรียนเกิดความสุขในการเรียนวิชาประวัติศาสตร์ ถ้าการสอนประวัติศาสตร์ทำให้นักเรียนเกิดความรักในวิชานี้ได้ ครูผู้สอนก็จะประสบความสำเร็จ

6. เพื่อช่วยให้นักเรียนมีความคุ้นเคยกับสิ่งที่ป็นความรู้ทางประวัติศาสตร์ ข้อมูลต่าง ๆ ในวิชาประวัติศาสตร์มีคุณค่าอย่างมาก เรียนประวัติศาสตร์เพื่อความสุขสนานไม่ใช่เพื่อการพินิจ

ดังนั้น จึงพอสรุปได้ว่าจุดมุ่งหมายของการสอนประวัติศาสตร์ในวิชาสังคมศึกษาได้แก่

1. เพื่อให้นักเรียนรู้จักคิดอย่างมีวิจารณญาณรู้จักใช้เหตุผลในการวิเคราะห์และตัดสินใจ โดยรู้จักนำเอาเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์มาเปรียบเทียบกับเหตุการณ์ในปัจจุบันแล้วนำการวิเคราะห์เหตุที่มีและผลที่เกิดเพื่อนำไปสู่การวางแผนอย่างรอบคอบสำหรับอนาคตต่อไป
2. เพื่อสอนให้นักเรียนมีความคิดทางประวัติศาสตร์ โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ เพื่อให้เข้าใจโครงสร้างประวัติศาสตร์
3. เพื่อให้นักเรียนเข้าใจถึงความเป็นเหตุเป็นผลในสังคมมนุษย์ว่าเหตุการณ์ในอดีตย่อมมีอิทธิพลต่อภาวะความเป็นอยู่ของสังคมในปัจจุบัน และสิ่งที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ก็มีอิทธิพลต่ออนาคต
4. ช่วยให้นักเรียนเข้าใจความเป็นมาของชาติบ้านเมือง เห็นความเสียสละ ความสามารถ ในอันที่จะรักษาความเป็นเอกราชของบรรพบุรุษ อันจะก่อให้เกิดความรู้สึกรักชาติบ้านเมือง ซาบซึ้งในวรรณกรรมและเกิดความคิดที่จะเจริญรอบตาม

ความสำคัญและประโยชน์ของประวัติศาสตร์ในวิชาสังคมศึกษา

ประวัติศาสตร์เปรียบเสมือนแหล่งวิทยาการความรู้อันสำคัญที่มนุษย์ในอดีต ได้สร้างสรรค์ไว้และมนุษย์รุ่นต่อมาได้สืบแสวงหา รวบรวมจัดเก็บไว้ให้ชนรุ่นหลังได้ศึกษาเล่าเรียน อันเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและพัฒนาชีวิตไปสู่อนาคตที่ดี ประวัติศาสตร์ จึงเป็นวิชา ที่มีประโยชน์และสำคัญยิ่งต่อนักเรียน มีนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงประโยชน์ที่ได้รับจากการเรียนประวัติศาสตร์ไว้ดังนี้

สุมนทิพย์ บุญสมบัติ (2533, หน้า 11) ได้กล่าวถึงความสำคัญของประวัติศาสตร์ไว้ดังนี้

1. ให้ความสนุกสนานเพลิดเพลิน
2. ช่วยกระตุ้นความรู้สึกรักเกี่ยวกับมนุษยชาติทั้งในอดีตและปัจจุบัน
3. สนองความอยากรู้อยากเห็นในเรื่องราวของชนชาติต่าง ๆ เกี่ยวกับวิธีการดำรงชีวิต บุคลิกและลักษณะนิสัย ตลอดจนความคิดและการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ของคนชาตินั้น ๆ
4. ช่วยสนับสนุนสร้างเสริมและพัฒนาความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ความรักชาติความเข้าใจในด้านขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมและการประกอบอาชีพของชนชาติต่าง ๆ
5. ช่วยให้ผู้ศึกษาเกิดความคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์ และพินิจพิจารณา รวมถึงความรู้สึกรู้สึกเห็นอกเห็นใจเพื่อนมนุษย์
6. สร้างความรู้ ความเข้าใจในปัญหาของชุมชนสมัยใหม่ในด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนแนวทางแก้ไขปัญหาด้วยการอภิปราย และการหาข้อสรุปโดยการประนีประนอม เข้าหากัน

เรณู ภัยนันท์ (2536, หน้า 15) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการศึกษาประวัติศาสตร์ว่า

1. ทำให้เข้าใจถึงความเป็นมาของมนุษย์ในอดีต ทั้งในด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ การดำรงชีวิต ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งจะเป็นรากฐานของการพัฒนา มาสู่ยุคปัจจุบัน
2. จะทำให้เห็นถึงความต่อเนื่องของอดีตและปัจจุบัน ในเรื่องของความสัมพันธ์ของ เหตุการณ์ต่าง ๆ ตลอดจนเข้าใจในวิวัฒนาการอันเป็นลำดับขั้นในการพัฒนาสังคม
3. ศึกษาพฤติกรรมทั้งที่เป็นความสำเร็จ ความก้าวหน้า และความล้มเหลว รวมไปถึง ปัญหาและอุปสรรค เพื่อเป็นแนวทางในการเลือกที่จะปฏิบัติในแนวทางที่เหมาะสมและหลีกเลี่ยงที่ จะเกิดความผิดพลาดดังเช่นที่เป็นมาในอดีต
4. ตระหนักในคุณค่าของศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติที่ บรรพชนได้สร้างสรรค์ขึ้น และร่วมใจกันรักษาเป็นมรดกตกทอดสืบต่อชนรุ่นหลัง ซึ่งจะเป็นสิ่งซึ่ง แสดงถึงเอกลักษณ์ที่สำคัญของชาติต่อไป
5. ทำให้เห็นถึงตัวอย่างของความรักชาติ ความสามัคคี ความเสียสละ ของบรรพบุรุษที่ได้ ต่อสู้เพื่อรักษาความเป็นชาติ จะทำให้เกิดความรักชาติ ความรู้สึกรับผิดชอบที่จะรักษา เอกราชและ ความเป็นไทยไว้ รวมไปถึงการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองดี ทั้งนี้จะต้องไม่เน้นให้เกิดความหลง รักชาติในทางที่ผิด
6. ทำให้ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของโบราณสถาน โบราณวัตถุ และหลักฐาน ต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์ เพื่อให้เกิดความรู้สึกที่จะมุงอนุรักษศิลปกรรมเหล่านี้ ไว้เป็นมรดกแก่ชน รุ่นหลังสืบต่อไป
7. ทำให้ชีวิตมีความหมาย มีคุณค่า หมายถึงเหตุการณ์ ซึ่งเราบันทึกไว้ เป็นประวัติศาสตร์ ส่งผลต่ออารมณ์ ค่านิยมและอุดมการณ์ทั้งหมด สำหรับจะอยู่เพื่อสิ่งนั้น
8. เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ ทำให้มนุษย์มีการรวมกลุ่มขึ้นพื้นฐานเป็นประเทศศาสนา ชนชั้นและสร้างความจงรักภักดี ให้เกิดขึ้น และติดมากับสิ่งเหล่านั้น
9. ประวัติศาสตร์ ช่วยฝึกและใช้ทุกส่วนที่จำเป็นสำหรับการใช้ปัญญา ความคิดเร่งเร้า ความอยากรู้อยากเห็นและพลังใจในการค้นคว้า ควบคุมระบบการให้เหตุผล ปลูกฝังศิลปะแห่งการ แสดงออกและการสื่อความเข้าใจ
10. ประวัติศาสตร์ ต้องการฝึกใช้ความเกี่ยวพันระหว่างรายละเอียดกับแบบสรุป ความ เข้าใจอย่างกว้างขวาง โดยสม่ำเสมอ ให้ประสบการณ์ในการรวบรวมจัดหมวดหมู่ ข้อมูลที่มากมาย
11. ประวัติศาสตร์ สอนให้รู้จักการวินิจฉัย ช่วยสร้างพื้นฐานของความเข้าใจและช่วย ฝึกหัดกลวิธีในการวิพากษ์วิจารณ์ แล้วสรุปตามเหตุผล

กาญจนา ศิริมุสิกะ (2544, หน้า 152) ได้กล่าวว่าการเรียนประวัติศาสตร์ มีประโยชน์ดังนี้

1. การเรียนรู้ประวัติศาสตร์เท่ากับเป็นความพยายามที่จะทำความเข้าใจความจริง
2. เป็นวิถีทางก่อกำเนิดและพัฒนาสติปัญญาเพราะการศึกษาและการค้นคว้าในทางประวัติศาสตร์ ต้องอาศัยบุคคลที่มีคุณสมบัติหลายประการ เช่นความมีเหตุผล ความยุติธรรมความวิริยะอุตสาหะ ช่างสังเกต มีระเบียบ รอบรู้และเฉลียวฉลาดเป็นต้น
3. ทำให้ผู้ศึกษาเป็นคนเฉลียวฉลาด มีไหวพริบ ทันคน ทันเหตุการณ์
4. เป็นพื้นฐานในการแสวงหาความรู้ ในแขนงต่าง ๆ เช่นสังคมศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และรัฐศาสตร์ได้เป็นอย่างดี
5. สามารถสนองความต้องการและความอยากรู้ อยากเห็น
6. ทำให้ผู้ศึกษาได้รับความสนุกสนาน เพลิดเพลินกับประวัติศาสตร์
7. ความรู้และแบบอย่างในประวัติศาสตร์เป็นประสบการณ์สำหรับผู้ศึกษาที่จะใช้เป็นแนวทางในการกล้าเผชิญกับความเป็นจริงในชีวิต
8. ประวัติศาสตร์ สอนให้ผู้ศึกษาเป็นคนรักความจริง มีคุณธรรม และหลักธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ
9. ช่วยให้นักเรียนสามารถฝึกการสร้างความคิดรวบยอดอันเป็นแก่นแท้ของความรู้
10. เป็นรากฐานนำไปสู่การฝึกให้มีนิสัย ทักษะคิด ค่านิยมที่ดีและถูกต้องในชีวิตเช่นการเป็นผู้มีมนุษยธรรม มีเหตุผล รู้จักเสียสละ และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อเพื่อนมนุษย์ มีมนุษยสัมพันธ์ ชอบใฝ่หาความรู้ใฝ่ตน มีวิจรรณญาณ กล่าววิจารณ์ในแนวทางริเริ่มและสร้างสรรค์ กล้าแสดงออกในทางที่ถูกต้องและมีเหตุผล ตลอดจนเป็นผู้มีระเบียบวินัย รอบคอบ และรู้จักขั้นตอน การทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ

ฉะนั้น สรุปได้ว่า ประโยชน์ของการศึกษาประวัติศาสตร์ จะช่วยให้ผู้ศึกษารู้จักพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ที่ได้เห็น ได้ยิน ได้ฟัง ได้เข้าใจและกล้าที่จะตัดสินใจสิ่งต่าง ๆ บางตอนได้ดี ว่าเป็นเท็จหรือจริง เกิดจินตนาการและรับฟังสิ่งต่าง ๆ โดยรู้จักลำดับในความสำคัญ ๆ บางตอนได้ รวมทั้งรู้จักคิด นำมาพูดและเขียนได้ นอกจากนี้ยังทำให้เกิดความเข้าใจในมรดกวัฒนธรรมของชาติเป็นต้นว่าวรรณคดี ศิลปะ และวิธีการดำเนินชีวิตของมนุษย์

ความหมายของการสอนโดยวิธีการทางประวัติศาสตร์

การสอนประวัติศาสตร์โดยวิธีการทางประวัติศาสตร์เป็นการสอนที่ทำให้นักเรียนรู้จักคิดอย่างมีเหตุผล มีการตั้งปัญหาและตั้งสมมุติฐานและหาคำตอบตามสมมุติฐานนั้น ทำให้นักเรียนเกิดคำถามและคำตอบขึ้นในใจโดยอัตโนมัติ นำไปสู่การสังเกตสิ่งแวดล้อมรอบตัวแล้วตั้งปัญหา

ถามตนเอง และหาคำตอบ ด้วยตนเอง มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของการสอนโดยวิธีการทางประวัติศาสตร์ไว้ดังนี้

วิชย วัฒน (2528, หน้า 7) กล่าวว่า วิธีการทางประวัติศาสตร์ หมายถึงวิธีการแสวงหาความรู้ โดยการสรุปหลักการทางประวัติศาสตร์ ซึ่งได้จากการแสวงหาความรู้ เป็นกระบวนการที่นำเอาวิธีการทางประวัติศาสตร์ มาใช้สอบสวนปัญหาทางประวัติศาสตร์มีประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญคือขั้นกำหนดปัญหา ขั้นรวบรวมข้อมูล ขั้นตั้งสมมุติฐาน ขั้นวิเคราะห์และประเมินคุณค่าของข้อมูล ขั้นตีความและสังเคราะห์ข้อมูลและขั้นสรุปเสนอผลงาน

เรณู ภัยนันท์ (2536, หน้า 13) ได้กล่าวว่า วิธีการทางประวัติศาสตร์ หมายถึงกระบวนการค้นคว้าหาข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ โดยถือหลักเกณฑ์หรือแนวทางปฏิบัติที่ผู้ศึกษาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์อย่างถูกต้องตามข้อเท็จจริงและเป็นประโยชน์

สำนักนิเทศและพัฒนามาตรฐานการศึกษา (2543, หน้า 128) กล่าวว่า วิธีการทางประวัติศาสตร์ หมายถึง วิธีการแสวงหาความรู้ ซึ่งนักศึกษาได้นำวิธีการที่นักประวัติศาสตร์ ใช้ในการค้นคว้า หาคำตอบมากำหนดเป็นขั้นตอนการสอน โดยมีลำดับขั้นตอนคือขั้นกำหนดปัญหาและตั้งสมมุติฐาน ขั้นรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้ในการแก้ปัญหา ขั้นวิเคราะห์และประเมินคุณค่าข้อมูลหรือหลักฐาน ขั้นตีความและสังเคราะห์ ขั้นนำเสนอผลการค้นคว้า

ดังนั้น พอสรุปได้ว่าวิธีการทางประวัติศาสตร์ หมายถึง กระบวนการในการศึกษาค้นคว้าหาข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ ประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญ คือ ขั้นกำหนดปัญหาและตั้งสมมุติฐาน ขั้นรวบรวมและคัดเลือกหลักฐาน ขั้นประเมินคุณค่าหลักฐาน ขั้นวิเคราะห์ตีความและการสังเคราะห์ ขั้นนำเสนอผลการวิเคราะห์

ขั้นตอนการสอนโดยวิธีการทางประวัติศาสตร์

วิธีการสอนด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ สามารถนำไปใช้ได้กับการสอนสังคมศึกษาในทุกระดับแต่อย่างไรก็ตามวิธีนี้ขึ้นอยู่กับทักษะและความพร้อมของนักเรียนแต่ละคนซึ่งไม่เหมือนกัน ทักษะในวิธีการนี้จะพัฒนาไปอย่างช้า ๆ ตามความสามารถความสนใจและระดับวุฒิภาวะ ซึ่งในการพัฒนานี้จะต้องเริ่มต้นในชั้นมัธยมศึกษาปีที่เดียว โดยใช้วิธีการง่าย ๆ ไม่ซับซ้อนและค่อยพัฒนาทักษะทางประวัติศาสตร์ ที่ซับซ้อนมากขึ้นในระดับมัธยมศึกษาต้นหรือมัธยมศึกษาปลาย ซึ่งวิธีการนี้จะช่วยให้นักเรียนได้พัฒนาความสามารถ ในการคิดแบบสร้างสรรค์และวิเคราะห์วิจารณ์ มีนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงขั้นตอน การสอนโดยวิธีการทางประวัติศาสตร์ไว้ดังนี้

ณงนถ สกลาโรดม (2534, หน้า 81) ได้กล่าวว่า การสอนโดยวิธีการ ทางประวัติศาสตร์ มีขั้นตอนของการสอนดังนี้

1. ขั้นกำหนดปัญหาและตั้งสมมุติฐาน (Setting up Problem and Hypothesis) เป็นการกำหนดปัญหาหรือเรื่องที่จะศึกษา ในขั้นนี้ผู้สอนควรวางแผนเตรียมการไว้ล่วงหน้าเพื่อพร้อมที่จะช่วยให้คำแนะนำแก่นักเรียนได้เกิดแนวคิดหรือความคิดในขณะเรียน อันจะนำไปสู่การกำหนดเป็นปัญหาที่จะศึกษาจากนั้นจึงกำหนดขอบเขตและแนวทางในการศึกษาปัญหานั้น เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงโดยละเอียด หากนักเรียนรวมทั้งผู้สอนได้พิจารณาอย่างรอบคอบแล้ว จะได้คำถามเกี่ยวกับปัญหาหลายประการ จากนั้นผู้สอนดำเนินการให้นักเรียนเดาคำตอบหรือคาดคะเนคำตอบอย่างมีเหตุผลหรืออย่างที่คาดว่าจะเป็นไปได้หรือที่เรียกว่า ตั้งสมมุติฐาน(Hypothesis)

2. ขั้นรวบรวมข้อมูลหรือหลักฐาน (Collecting Data) เป็นการค้นคว้าหาข้อมูลหรือหลักฐาน โดยครูผู้สอนจะต้องให้คำแนะนำเกี่ยวกับวิธีการค้นคว้า และบอกแหล่งที่นักเรียนจะแสวงหาและรวบรวมข้อมูลหรือหลักฐานเพื่อหาคำตอบปัญหาที่ศึกษาได้แหล่งข้อมูลหรือหลักฐานที่นักเรียนใช้ค้นหาคำตอบของปัญหาสำหรับวิธีการทางประวัติศาสตร์ได้แก่ หนังสืออ้างอิง (Reference Book) สารานุกรม (Encyclopedia) ชีวประวัติ และจากการบอกเล่าเป็นต้น และเพื่อให้ได้ข้อมูลที่น่าเชื่อถือได้ นักเรียนจะต้องรู้จักและจำแนกประเภทของหลักฐานออกเป็นหลักฐานขั้นต้น (Primary Spure) หลักฐานชั้นรอง (Secondary Sources)

3. ขั้นวิเคราะห์และประเมินคุณค่าข้อมูล (Data Analysis and Evaluation) ขั้นนี้เป็นการนำเอาข้อมูลหรือหลักฐานที่รวบรวมได้มาวิพากษ์วิจารณ์ เพื่อวิเคราะห์และประเมินคุณค่าว่าข้อมูลหรือหลักฐานชิ้นใดถูกต้อง สมเหตุสมผล หรือชิ้นใดไม่ถูกต้อง การวิพากษ์วิจารณ์ (Criticism) จะแบ่งเป็น 2 ขั้นตอน คือ

3.1 การวิเคราะห์และประเมินคุณค่าภายนอก (External Criticism) หมายถึง การวิพากษ์ วิจารณ์เพื่อตรวจหาข้อบกพร่องผิดพลาดของหลักฐาน ทั้งที่เกี่ยวข้องกับตัวผู้เขียนและข้อเท็จจริง โดยพิจารณาเปรียบเทียบกับหลักฐานอื่นที่กล่าวถึงข้อเท็จจริงเดียวกัน

3.2 การวิพากษ์และประเมินคุณค่าภายใน (Internal Criticism) หมายถึงการนำเอาหลักฐานที่รวบรวมได้มาพิจารณาธรรมชาติ (Nature) ระยะเวลา (Period) ที่เหตุการณ์นั้น เกิดขึ้น โดยดูได้จากโครงสร้างของสังคม ขนบธรรมเนียมประเพณี เหตุการณ์อะไรบางอย่างที่เกิดขึ้นมีอะไรเป็นหลักฐานยืนยันด้วยการพิจารณาจากสิ่งที่เป็นรูปธรรม เช่น อาวุธ เครื่องมือเครื่องใช้ สรูปก็คือเมื่อรวบรวมข้อมูลหรือหลักฐานได้แล้วก็นำมาวิพากษ์วิจารณ์ เพื่อวิเคราะห์และประเมินข้อมูลหรือหลักฐานที่ได้มาว่าถูกต้องหรือไม่ ข้อมูลตอนใดสมเหตุสมผล ข้อมูลตอนใดควรตัดออก

ในขั้นนี้ นักเรียนจะได้ฝึกทักษะการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ ซึ่งทำให้เกิดความรู้เกี่ยวกับการบันทึกเรื่องราวหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์ว่ามีได้บอกความจริงทั้งหมดเสมอไปและจะไม่ได้ข้อเท็จจริงในลักษณะที่ถูกต้อง หากไม่ใช้การวิเคราะห์

4. ขั้นตีความและสังเคราะห์ (Data interpretation and Synthesis) ขั้นนี้เป็นการนำเอาข้อมูลหรือหลักฐานที่ผ่านการวิเคราะห์และประเมินค่าแล้ว มาเรียบเรียงหรือเขียนขึ้นใหม่ ในลักษณะการอธิบายโดยมีการวิพากษ์วิจารณ์และแสดงความคิดเห็นประกอบ แล้วจึงสรุปให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างข้อเท็จจริงและแนวคิดเข้าด้วยกัน กลายเป็นความคิดรวบยอดของการเรียนรู้

5. ขั้นนำเสนอข้อมูล (Presentation) เป็นขั้นของการนำเสนอข้อมูลผ่านการค้นคว้าและสังเคราะห์มาแล้วในชั้นเรียน การนำเสนอความรู้นั้น สามารถทำได้หลายรูปแบบ เช่น การเขียนบทความ การทำรายงาน การบรรยาย การสัมมนาและการอภิปราย เป็นต้น

ในขั้นนี้ นักเรียนจะได้ฝึกทักษะสำคัญหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณลักษณะความเป็นผู้นำในด้านต่าง ๆ เช่น ความรับผิดชอบ ความสามารถในการวางแผน ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และความสามารถในการตัดสินใจ เป็นต้น เพราะการนำเสนอข้อมูลในชั้นเรียนด้วยวิธีการหลากหลายเช่นการรายงาน การอภิปราย และการสัมมนานั้น นักเรียนจะต้องเตรียมการหลายขั้นตอนก่อนนำเสนอ

ไชยยะ เครือคล้าย (2535, หน้า 11) ได้กล่าวว่า การสอนโดยวิธีการทางประวัติศาสตร์มีขั้นตอนดังนี้

1. ขั้นกำหนดปัญหาหรือข้อสมมุติฐาน (Setting up Problem or Hypothesis) จุดเริ่มต้นของการเรียนรู้ในขั้นนี้ อยู่ที่การใช้การสังเกต (Observation) ของนักเรียนและผู้สอนร่วมกันเพื่อค้นให้พบข้อคิดเกี่ยวกับเรื่องราวเหตุการณ์ หรือพฤติกรรมของบุคคลในประวัติศาสตร์ ซึ่งมีรายการละเอียดอยู่ในเนื้อหาของบทเรียนทางที่ดี ผู้สอนควรจะดำเนินการวางแผนและเตรียมการล่วงหน้า เพื่อให้เกิดความพร้อมที่จะช่วยให้คำแนะนำแก่นักเรียนได้เกิดข้อคิดในขณะเรียน ซึ่งจะนำไปสู่การกำหนดเป็นปัญหา หลังจากนั้นก็ถึงขั้นดำเนินการศึกษาขอบเขตและแนวทางของปัญหาเพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงโดยละเอียด ซึ่งถ้านักเรียนและผู้สอนกระทำด้วยความรอบคอบ และระมัดระวัง ผลจะออกมาในรูป คำถามที่เกี่ยวกับปัญหาเป็นจำนวนมากและถ้าเป็นการเรียนการสอนที่นักเรียนมีประสบการณ์มาแล้วก็อาจดำเนินการให้นักเรียนเดาคำตอบหรือกำหนดแนวทางที่คาดว่าเป็นไปได้เกี่ยวกับคำตอบของปัญหาในรูปของการกำหนดสมมุติฐาน (Hypothesis) ได้ด้วย

2. ขั้นแสวงหาความรู้โดยการรวมหลักฐาน (Data Collection) ในขั้นนี้ผู้สอนจะต้องให้คำแนะนำเกี่ยวกับวิธีการค้นคว้าและบอกแหล่งที่นักเรียนจะสามารถแสวงหาและรวบรวมหลักฐานได้ อาจกำหนดให้ในรูปของการบอกบรรณานุกรม (Bibliography) หรือหนังสืออ้างอิง (Reference Books) และถ้าเป็นไปได้ ครูผู้สอนอาจจัดเตรียมหลักฐานหรือเอกสารเพื่อประกอบการเรียนและค้นคว้าโดยรวบรวมไว้ในห้องสมุดหรือมุมหนังสือภายในห้องเรียน ก็จะเกิดความสะดวกและเป็นการสนองตอบความอยากรู้อยากเห็น (Curiosity) ของนักเรียน ให้สามารถดำเนินการรวบรวมและคัดเลือกเอกสารหลักฐานที่มีคุณค่าตรงกับปัญหาหรือ ข้อสมมุติฐานได้ทันทีก็ยิ่งดี ข้อสำคัญอีก

ประการหนึ่งที่จะขาดเสียมิได้ ก็คือจะต้องมีการจำแนก Classification ประเภทของหลักฐาน ออกเป็นหลักฐานชั้นต้น (Primary Sources) หลักฐานชั้นรอง (Secondary Sources) และหลักฐาน ชั้นที่สาม (Tertiary Sources) ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการนำไปใช้โดยคำนึงถึงลำดับความเชื่อถือ ได้ (Reliability) ของหลักฐานเป็นเกณฑ์

3. ขั้นวิเคราะห์และประเมินคุณค่าของข้อมูล (Data Analysis & Evaluation) ในขั้นนี้ ผู้สอนจะต้องให้คำแนะนำและสาธิตวิธีการวิเคราะห์และการประเมินคุณค่าข้อมูลโดยอาศัย หลักการสำคัญเชิงวิพาก (Criticism) ซึ่งแยกเป็นสองชั้น คือ

3.1 การประเมินคุณค่าภายนอก (External Criticism) ได้แก่ การพิจารณาเปรียบเทียบกับหลักฐานอื่นที่กล่าวถึงข้อเท็จจริงเดียวกัน ทั้งนี้ ก็เพื่อตรวจสอบหาข้อบกพร่องผิดพลาดของหลักฐาน ที่ไม่ใช่หลักฐานชั้นต้น ฝึกปฏิบัติการค้นคว้า พิจารณาเกี่ยวกับภูมิหลังของผู้เขียนว่ามี (Crudity) แคว้น การสำรวจคุณค่าจากข้อเสนอในการอ่านตำรา (Book Reviews) การพิจารณาเฉพาะส่วนที่เป็นบทคัดย่อ (Abstracts) บทนำ บทสรุปและสารบัญเรื่อง จะช่วยให้นักเรียนหรือผู้วิเคราะห์ สามารถเข้าใจเนื้อหาทั้งหมดอย่างคร่าว ๆ ได้

3.2 การประเมินคุณค่าภายใน (Internal Criticism) หมายถึง การที่ผู้วิเคราะห์พยายาม ใช้ความเฉลียวฉลาด สามารถและความรอบรู้ค้นหาความมีเหตุผล (Rationality) ความคงเส้นคงวา (Consistency) ความเป็นจริง Reality และที่สำคัญก็คือสิ่งที่เป็นวัตถุประสงค์ของหลักฐาน ทั้งนี้ก็ เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงในลักษณะที่ใกล้เคียง ถูกต้อง และตรงตามความเป็นจริงมากที่สุด ในขั้นของการสังเคราะห์

4. ขั้นตีความและสังเคราะห์ (Data Interpretation and Synthesis) เป็นขั้นที่นำหลักฐานที่ผ่านการวิเคราะห์และประเมินคุณค่าแล้วตีความและสังเคราะห์เพื่อให้เกิดความเข้าใจข้อเท็จจริงใน รูปของแนวคิดรวบยอดหรือมโนทัศน์ (Concepts) เป็นเรื่องราว ซึ่งจะได้มาโดยการนำหลักฐานหรือ ข้อเท็จจริงมาพิจารณา อธิบาย วิพากษ์วิจารณ์และแสดงความคิดเห็นประกอบแล้วจึงดำเนินการ สรุปผลผสมผสานและสังเคราะห์เข้าด้วยกันกลายเป็น (Concept) ของการเรียนรู้

5. ขั้นนำเสนอข้อมูล (Presentation) เป็นขั้นตอนของการนำเสนอความรู้และแนวคิด ที่ผ่านการวิเคราะห์และสังเคราะห์แล้ว ต่อผู้อื่นอาจกระทำได้โดยการบรรยาย การอภิปราย การสัมมนา การเขียน บทความ การทำรายงาน (Working Paper) และอื่น ๆ ซึ่งความสำคัญโดยตรง ที่ผู้นำเสนอจะต้องใช้ความสามารถในการร่างโครงเรื่องและแนวการเขียนอย่างรัดกุม เพื่อให้ น่าสนใจ มีคุณค่ามีความต่อเนื่องเร้าใจ ผู้อ่านหรือฟังให้ติดตามการนำเสนอ ซึ่งเป็นการเรียนรู้อย่าง สมบูรณ์ขั้นสุดท้ายครบตามกระบวนการ

สำนักนิเทศและพัฒนามาตรฐานการศึกษา (2543, หรือ 128 – 130) ได้กล่าวว่า วิธีการทางประวัติศาสตร์ เป็นวิธีการแสวงหาความรู้ ซึ่งนักการศึกษาได้นำวิธีการที่นักประวัติศาสตร์ใช้ในการค้นคว้าหาคำตอบมากำหนดเป็นขั้นตอนการสอนโดยมีลำดับขั้นดังนี้

1. ขั้นกำหนดปัญหาและตั้งสมมุติฐานเป็นการกำหนดขอบเขตเนื้อหาว่าต้องการศึกษาเรื่องใด โดยทำการศึกษาขอบเขตและแนวทางของปัญหา เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงโดยละเอียด การตั้งข้อสมมุติฐาน เป็นการกำหนดให้นักเรียนเดาคำตอบหรือกำหนดแนวทางที่คาดว่าจะเป็นไปได้เกี่ยวกับคำตอบของปัญหา สมมุติฐานนี้ถือว่าเป็นความจริงชั่วคราว ที่สมมุติขึ้น เป็นการคาดคะเนอย่างมีเหตุผลและยังไม่มีบททดสอบเพื่อรับรองข้อความนี้ สมมุติฐานนี้อาจจะถูกหรือผิดทั้งหมดก็ได้ หรืออาจจะถูกบ้าง ผิดบ้างในบางส่วนก็ได้

2. ขั้นรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้ในการแก้ปัญหา คือข้อมูลทางประวัติศาสตร์ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

2.1 หลักฐานขั้นต้น เป็นหลักฐานที่เขียนหรือพูดโดยผู้ประสบเหตุการณ์โดยตรงเป็นบุคคลที่อยู่ร่วมสมัยกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น หลักฐานขั้นต้นนี้ได้แก่หลักฐานใด ๆ ก็ตามที่อาจนำไปสู่ร่องรอยในอดีต และถ้าหากสิ่งนั้นอยู่ในสภาพคงเดิม ไม่เปลี่ยนแปลง ก็จัดอยู่ในประเภทหลักฐานขั้นต้นได้ทั้งสิ้น เช่น บันทึกประจำวัน จดหมาย หลักฐานทางราชการ ข่าว ภาพยนตร์ แสตมป์ เหรียญกษาปณ์ ตรา ฯลฯ

สำหรับงานเขียนที่จัดอยู่ในประเภทหลักฐานขั้นต้นไม่จำเป็นต้องเป็นฉบับดั้งเดิม ฉบับเดียวเท่านั้น อาจมีการตีพิมพ์ขึ้นใหม่ก็ได้ แต่การพิมพ์ขึ้นใหม่นี้ต้องคงรูปแบบอยู่อย่างเคร่งครัด จึงจะจัดว่าอยู่ในประเภทหลักฐานขั้นต้น หลักฐานข้างต้นอาจแบ่งได้เป็น 4 ประเภท คือ

2.1.1 งานเขียนฉบับลายมือ ซึ่งมีได้ถูกดัดแปลงหรือฉบับตีพิมพ์ เช่น จดหมายที่เขียนติดต่อบันทึกประจำวัน เป็นต้น

2.1.2 เอกสารที่เป็นทางการ เช่น กฎหมาย สนธิสัญญา คำสั่งต่าง ๆ ของรัฐบาล หน่วยงานต่าง ๆ เป็นต้น

2.1.3 การบอกเล่าต่อ ๆ กันมา หรือหลักฐานจากการสัมภาษณ์ รวมทั้งนิทานปรัมปรา

2.1.4 หลักฐานขั้นต้นอื่น ๆ เช่น ศิลปจารึก พงศาวดาร ประวัติส่วนบุคคล ปฏิทิน

2.2 หลักฐานชั้นรอง เป็นเอกสารที่บรรทุกเหตุการณ์โดยบุคคลที่มีได้อุบัติในที่เกิดเหตุการณ์ แต่เขียนขึ้นจากการศึกษา ค้นคว้าจากหลักฐานขั้นต้นเอามาเรียบเรียงใหม่หรือเป็นหลักฐานขั้นต้นที่มีการตีความ

3. ชั้นวิเคราะห์และประเมินคุณค่าข้อมูลหรือหลักฐาน หลักฐานที่มีคุณค่าต่อประวัติศาสตร์ คือหลักฐานที่ให้ความจริงดั้งเดิม ดังนั้นหลักฐานต่าง ๆ จะมีความสำคัญมากน้อยเพียงใด ผู้ใช้ควรอาศัยหลักหลาย ๆ ประการเข้าประกอบในการพิจารณา ซึ่งการวิเคราะห์และประเมินคุณค่าข้อมูลนี้มี 2 ลักษณะ คือ

3.1 การวิเคราะห์และประเมินคุณค่าภายนอกเป็นการพิจารณาเกี่ยวกับข้อมูลนั้นเป็นจริงหรือไม่ เกิดขึ้นเมื่อใด ใครเป็นคนทำขึ้น เช่นการตรวจเอกสารโดยสอปลายมือที่เขียน ลายเซ็น ลีลาการใช้ภาษา จำนวน เป็นต้น

3.2 การวิเคราะห์และประเมินค่าภายใน มีหลักเกณฑ์ ดังนี้

3.2.1 ช่วงระยะเวลาของเหตุการณ์และการบันทึก ถ้าบันทึกได้ทันเหตุการณ์มากเท่าไร ความถูกต้องย่อมมีมากขึ้นเท่านั้น

3.2.2 จุดมุ่งหมายของผู้บันทึก ผู้บันทึกบางคนตั้งใจบันทึกเพื่อเตือนความจำ บางคนเขียนเพื่อเป็นรายงานเสนอผู้อื่น บางคนเขียนเพื่อโฆษณาชวนเชื่อ ดังนั้นความแน่นอนของหลักฐานจึงขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายของผู้บันทึก เช่น คำสั่งในระหว่างรบ หรือคำสั่งจากสถานทูตไปยังทูต ถือเป็นเอกสารที่มีความถูกต้องมากที่สุด เพราะบ่งบอกถึงความมุ่งหมายตลอดจนสถานะจิตใจของผู้สั่งในเวลานั้น ๆ

3.2.3 ผู้บันทึกเป็นผู้รู้ในเรื่องรานั้นจริงหรือไม่ เรื่องราวที่รายงานนั้นอ้างอิงมาจากบุคคลอื่น หรือเป็นคำพูดของผู้บันทึกเอง

3.2.4 คุณสมบัติของผู้บันทึก เกี่ยวกับการศึกษาเล่าเรียน สภาพแวดล้อม น่าเชื่อถือหรือไม่ ขณะที่บันทึกนั้นสภาพร่างกายหรือจิตใจปกติหรือไม่ มีความกดดันทางอารมณ์ หรือถูกบีบบังคับให้เขียนหรือไม่

3.2.5 ข้อความนั้นมโนคติเกี่ยวกับเชื้อชาติ ศาสนา ลัทธิการเมือง ฐานะทางเศรษฐกิจ สังคมหรือไม่

3.2.6 วิธีการในการบันทึกใช้วิธีการบันทึกอย่างไร บันทึกอย่างไร ถ้าถ่วงมีอรรถรสหรือเป็นการบันทึกโดยการสืบหาสาเหตุอย่างเที่ยงธรรม ถ้าหากผู้บันทึกใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์บันทึกเหตุการณ์ จะทำให้เป็นหลักฐานที่น่าเชื่อถือมาก

4. ชั้นตีความและสังเคราะห์ เป็นการเลือก จัดระเบียบ เรียบเรียงข้อมูลที่ผ่านการประเมินค่ามาแล้วนั้น โดยนำมาพิจารณา อธิบายวิพากษ์วิจารณ์ และแสดงความคิดเห็นประกอบกันแล้วจึงดำเนินการผสมผสานและสังเคราะห์เข้าด้วยกัน

5. ชั้นนำเสนอผลการค้นคว้าเป็นการเขียนข้อสังเคราะห์ที่นักเรียนได้ศึกษาค้นคว้ามา โดยไม่มีความลำเอียง หรือบิดเบือนข้อเท็จจริง การนำเสนอผลการค้นควื่อนี้ อาจทำได้โดยการบรรยาย การอภิปราย การสัมมนา ฯลฯ

สมโชติ อ๋องสกุล (2540, หน้า 26 – 94) กล่าวว่า วิธีการทางประวัติศาสตร์ (History Method) มีขั้นตอนต้องปฏิบัติดังนี้

ขั้นที่ 1 เริ่มต้นด้วยการตั้งคำถามเพื่อกำหนดปัญหา การตั้งคำถามดีจะมีผลทำให้งาน มีคุณภาพดีด้วย คำถามที่ดีในทางประวัติศาสตร์ ต้องมีคุณสมบัติดังนี้

1. ต้องเป็นคำถามที่ชัดเจนและรัดกุม
2. ต้องเป็นคำถามที่สามารถตอบได้ตามความเป็นจริงเชิงประจักษ์ (Empirically) (คำถามเชิงอภิปรายเป็นคำถามที่ไม่สามารถหาความจริงเชิงประจักษ์ได้ เช่น สงครามเป็นสิ่ง ที่หลีกเลี่ยงมิได้ ในประวัติศาสตร์ มนุษย์ชาติใช้หรือไม่ หรือประวัติศาสตร์มนุษยชาติมีแนวโน้ม เป็นเส้นตรงหรือไม่ เป็นต้น)
3. ต้องเป็นคำถามที่ไม่ขัดต่อหลักตรรกศาสตร์ เช่นคำถามที่ว่านโปเลียนเป็นเผด็จการ หรือนักปฏิวัติ เป็นคำถามที่ไม่สามารถตอบได้ชัดเจน เพราะขาดตรรกะเนื่องจากทั้งสองสิ่งมีใช้สิ่งที่ ขัดแย้งกันจนปะปนไม่ได้ อาจเป็นได้ทั้งสองอย่าง
4. ควรเป็นคำถามที่หวังได้ว่าคำตอบของมันจะช่วยให้ความกระจ่างแก่ข้อเท็จจริงจำนวน มาก มีใช้ข้อเท็จจริงที่จำกัด เช่น คำถามที่ว่า สมเด็จพระนเรศวรมีเหลือหรือไม่ คำตอบจะให้ความ กระจ่างแก่ข้อเท็จจริงจำกัดมาก ตรงกันข้ามถ้าตั้งคำถามว่า กรุงศรีอยุธยามีกำเนิดมาอย่างไร เมื่อตอบได้ดีแล้วจะช่วยให้เข้าใจสภาพการณ์หลายอย่างของช่วงก่อน พ.ศ. 1893 และต้นอยุธยา ได้อย่างดี
5. ควรมีลักษณะเปิดกว้างพอสมควร เพื่อเปิดโอกาสให้นักประวัติศาสตร์ใช้หลักฐานทาง ประวัติศาสตร์ได้อย่างกว้างขวาง

ขั้นที่ 2 ขั้รวบรวมข้อมูล เมื่อได้คำถามจนสามารถกำหนดปัญหาขอบเขตความสนใจ ของตนแล้ว ต้องดำเนินการรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปัญหาที่ตนสนใจนั้นทุกประเภท สะสมไว้ อย่างเป็นระบบ ซึ่งโดยทั่วไปมีขั้นตอนปฏิบัติดังนี้

1. สั้รวจหลักฐานที่เกี่ยวข้องทุกประเภทจากแหล่งบริการข้อสนเทศ
2. ศึกษาหลักฐานที่เกี่ยวข้องแต่ละชิ้น แล้วเก็บความสำคัญและข้อสนเทศที่ได้จาก หลักฐานนั้นลงบัตรขนาด 5 x 8 นิ้ว
3. กรณีเรื่องที่ศึกษาเป็นเรื่องร่วมสมัย ซึ่งผู้ที่เกี่ยวข้องโดยต้งยังมีชีวิตอยู่ ควรเก็บข้อมูล เพิ่มเติมจากที่ปรากฏในเอกสารด้วยการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องโดยตรงนั้นตามขั้นตอนของ ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า Oral History
4. กรณีหลักฐานประเภทไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น โบราณวัตถุ ควรบันทึกภาพขึ้น สำคัญ บันทึกแหล่งที่พบและข้อสนเทศที่พบเก็บไว้อย่างเป็นระบบ

ขั้นที่ 3 คัดเลือกข้อมูล นำข้อมูลทุกประเภทที่บันทึก นั้นมาแยกเป็น 2 กลุ่มใหญ่คือ

1. ข้อมูลที่เกี่ยวข้องโดยตรง
2. ข้อมูลที่เป็นส่วนประกอบ การเก็บข้อมูลลงในบัตรจะทำให้การทำงานชิ้นนี้สะดวกมากขึ้น

ขั้นที่ 4 ประเมินความสำคัญของข้อมูล ข้อมูลประเภทที่รวบรวมได้ทั้งหมดต้องผ่านการพิจารณาด้วยการวิพากษ์วิธีทางประวัติศาสตร์ (Historical Criticism) ซึ่งแบ่งเป็นสองขั้นตอนคือ

1. วิพากษ์วิสัยภายนอก (External Criticism) ต้องพิจารณา ส่วนสำคัญ 5 ประการ
 - 1.1 อายุของหลักฐาน ต้องพิจารณาว่าหลักฐานนั้นถูกเขียนหรือสร้างขึ้นเมื่อใด คำตอบที่ได้จะช่วยให้สามารถประเมินได้ว่า ผู้เขียนอยู่ใกล้ชิดกับเหตุการณ์ที่เขาอ้างถึงมากน้อยเพียงใดและทำให้สามารถตีความสำนวนภาษาที่ใช้หลักฐานชิ้นนั้นได้ถูกต้อง
 - 1.2 สถานที่ที่หลักฐานนั้นถูกสร้างหรือเขียนขึ้นคือที่ไหน
 - 1.3 ผู้เขียนหรือผู้สร้างหลักฐานคือใคร
 - 1.4 จุดมุ่งหมายของหลักฐาน สร้างหรือเขียนขึ้นเพื่ออะไร
 - 1.5 รูปเดิมของหลักฐานต้องพิจารณาว่าหลักฐานนั้นอยู่ในรูปเดิมอย่างไร นอกจากนี้ยังมีผู้เสนอหลักให้เป็นแนวทางไว้ ๓ ประการ คือ
 1. หลักฐานนั้นปลอมแปลงขึ้นหรือไม่
 2. หลักฐานนั้นให้ข้อมูลที่เจตนาบิดเบือนจากความจริงหรือไม่
 3. เนื้อความของเอกสารนั้น ผู้เขียนแต่งเองหรือคัดลอกข้อความมาจากหลักฐานอื่น ๆ
2. วิพากษ์วิสัยภายใน (Internal Criticism) คือการวิพากษ์ข้อสนเทศ พิจารณาในเรื่องความน่าเชื่อถือ Credibility ของข้อสนเทศ โดยคำนึงถึงความถูกต้อง (Accuracy) และคุณค่า (Value) ของสิ่งที่อยู่ในตัวหลักฐานนั้น ซึ่งการวิพากษ์ภายในมี 2 ขั้นตอน
 - 2.1 การตีความหลักฐาน ต้องแบ่งระดับของข้อสนเทศเป็น 2 ระดับ คือระดับที่มีความหมาย ตามตัวอักษรหรือรูปแบบภายนอก ซึ่งทราบได้ทันทีกับระดับที่มีความหมายซ่อนเร้นอยู่ภายใน ซึ่งการตีความหลักฐานอาจแบ่งเป็น 2 ขั้นตอนคือ
 - 2.1.1 การตีความเพื่อให้ได้ความหมายขั้นต้น คือการอ่านเพื่อให้เข้าใจอย่างแท้จริงว่า หลักฐานนั้นทั้งตามตัวอักษรหรือตามรูปแบบภายนอก ต้องการบ่งบอกอะไร ข้อสนเทศที่หลักฐานนั้นตั้งใจจะให้มีความหมายขั้นต้น ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ต้องพยายามทำความเข้าใจกับความหมายของคำ ความหมายของโวหาร และความหมายจากจารัต ประเพณี ความเชื่อต่าง ๆ ในแต่ละยุคสมัยให้กระจ่าง
 - 2.1.2 การตีความเพื่อให้ได้ความหมายในขั้นลึก การตีความหลักฐานที่มีประสิทธิภาพต้องสามารถตีความให้ได้ความหมายในขั้นลึกที่ซ่อนเร้นอยู่ด้วย สิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจให้ถ่องแท้ได้แก่ ทักษะของผู้เขียนหรือผู้สร้างหลักฐานนั้น เจตนาที่แฝงอยู่เบื้องหลังของ

การสร้างหลักฐานแต่ละชั้นและสามารถเปรียบเทียบหลักฐานในแต่ละสมัยจนพบข้อสนเทศที่หลักฐานไม่ได้ตั้งใจบอก

2.2 การบอกคุณค่าของข้อสนเทศ ต้องพิจารณาว่าข้อสนเทศใดรายงานความจริง ข้อสนเทศใดมีอคติอย่างไร ข้อสนเทศใดรายงานคลาดเคลื่อนเพราะความไม่รู้ ข้อสนเทศใด เจตนา บิดเบือนและข้อสนเทศใดเป็นความเท็จที่ไม่อาจเชื่อถือได้เลย ซึ่งสามารถกระทำได้โดยวิธีวิพากษ์ ข้อสนเทศ

ขั้นที่ 5 การวิเคราะห์และสังเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ ในขั้นนี้ต้องนำข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ทั้งหมดที่รวบรวมได้ มาประมวลเป็นเรื่องราว หรือคำอธิบายปัญหาที่สนใจศึกษา โดยขั้นต้น อาจตั้งสมมุติฐานในรูปคำถามหรือกลุ่มคำถามที่ไม่มีลักษณะผูกมัดเกินไป เพื่อเป็นแนวทางเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ ซึ่งมีอยู่จำนวนมาก และหลากหลายให้เป็นเรื่องราวหรือคำอธิบายปัญหาดังกล่าว เรียกว่า การสังเคราะห์ทางประวัติศาสตร์

ขั้นที่ 6 การรายงานผล เป็นงานขั้นสุดท้ายของวิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Method) คือการรายงานผลการวิเคราะห์ที่ได้เป็นภาพรวมทั้งหมด ด้วยการอธิบายเชิงพรรณนา วิเคราะห์ (Analytical Description) ตอบคำถามที่ตั้งไว้อย่างมีเหตุผลและหลักฐานอ้างอิง โดยอาจ กำหนดเป็นประเด็นต่าง ๆ แบ่งเป็นประเด็นหลัก ประเด็นรองอย่างมีความสัมพันธ์สอดคล้องกัน และกัน

สิ่งที่นักประวัติศาสตร์ต้องคำนึงถึงเสมอเมื่อต้องการรายงานผลการศึกษาทางประวัติศาสตร์ คือ

1. ความถูกต้องแน่นอนของรายละเอียดข้อเท็จจริง
2. ความสมบูรณ์อย่างมีเหตุผลของหลักฐาน
3. โครงสร้างเรื่องสมเหตุสมผล
4. การนำเสนอชัดเจน และผ่านการขัดเกลา

ดังนั้นจึงพอสรุปได้ว่า ขั้นตอนของวิธีการทางประวัติศาสตร์ที่จะใช้ในการวิจัยครั้งนี้

ได้แก่

1. ขั้นกำหนดปัญหาและตั้งสมมุติฐาน
2. ขั้นรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ
3. ขั้นประเมินคุณค่าข้อมูลหรือหลักฐาน
4. ขั้นวิเคราะห์ตีความและสังเคราะห์
5. ขั้นนำเสนอผลการค้นคว้า

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ในวิชาสังคมศึกษา

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ จะช่วยให้นักเรียนได้รับความรู้ ความเข้าใจประสบการณ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ รวมทั้งได้ฝึกฝนทักษะการคิดและพัฒนาเจตคติที่ถูกต้อง กิจกรรมการเรียนการสอน ประวัติศาสตร์ มีหลายประเภท แต่ละประเภทมีกิจกรรมที่น่าสนใจ ผู้สอนวิชาสังคมศึกษาสามารถนำมาจัดให้นักเรียนปฏิบัติได้ กิจกรรมการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจมีดังนี้ (กาญจนา สิริมูลิกะ , 2544 , หน้า 164)

1. กิจกรรมการอ่านประวัติศาสตร์ เป็นการเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ นอกเหนือจากการอธิบายของผู้สอน หนังสือที่ผู้สอนควรส่งเสริมให้นักเรียนอ่านได้แก่ หนังสือเชิงประวัติศาสตร์ สารคดี บทความทางวิชาการ เรื่องสั้น นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ ชีวิตประวัติ จดหมายเหตุ พงศาวดาร นิทานพื้นบ้าน ตำนาน เอกสารทางราชการ กวีนิพนธ์ และสารานุกรม เป็นต้น ซึ่งมีแนวทางในการจัดกิจกรรมการอ่านดังนี้

1.1 ผู้สอนมอบหมายงานพิเศษให้นักเรียนได้อ่านหนังสือ โดยกำหนดเรื่องที่อ่าน และระยะเวลาในการอ่าน

1.2 ผู้สอนแนะนำประเภทของหนังสือแล้วให้นักเรียนเลือกหนังสือที่สนใจอ่าน

1.3 ผู้สอนให้นักเรียนสรุปสาระสำคัญของหนังสือ โดยเขียนรายงานประกอบหรือสรุป เนื้อหาสาระของหนังสือเล่มนั้นให้เพื่อนฟัง หรือนำมาอภิปรายถกเถียงกันในกลุ่มเพื่อนที่อ่านหนังสือเล่มนั้น

1.4 ผู้สอนอาจกำหนดรางวัลเกี่ยวกับการเรียนประวัติศาสตร์ โดยมอบหมายหนังสือเกี่ยวกับวิชาประวัติศาสตร์ไว้ในโอกาสอันควร เพื่อส่งเสริมให้นักเรียนรู้จักอ่านและสะสมหนังสือประวัติศาสตร์

1.5 จัดตั้งชุมนุมนักอ่านเพื่อพบปะสังสรรค์แลกเปลี่ยนความคิดเห็นแลกเปลี่ยนหนังสือ

2. กิจกรรมชุมนุมประวัติศาสตร์ของโรงเรียน การจัดตั้งชุมนุมประวัติศาสตร์ช่วยให้นักเรียนที่มีความสนใจประวัติศาสตร์ มีความรู้กว้างขวาง และมีประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ชุมนุมประวัติศาสตร์ยังสามารถจัดกิจกรรมอื่น ๆ ได้อีก เช่น การแสดงละครอิงประวัติศาสตร์ การจัดนิทรรศการ การจัดรายการวิทยุ เป็นต้น

3. กิจกรรมทัศนศึกษานอกสถานที่ การนำนักเรียนไปศึกษาประวัติศาสตร์นอกสถานที่ เป็นกิจกรรมที่มุ่งส่งเสริมให้นักเรียนได้เข้าใจอย่างถูกต้องว่าเหตุการณ์ในอดีตเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง และมีหลักฐานปรากฏอยู่ ช่วยให้นักเรียนมีความรู้ และสนใจที่จะเรียนมากขึ้น ผู้สอนอาจนำนักเรียนไปทัศนศึกษาแหล่งความรู้ในท้องถิ่นเช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ วัด พิพิธภัณฑ์ แหล่งโบราณคดี การนำนักเรียนออกไปทัศนศึกษานอกสถานที่ จะมีประโยชน์และมีคุณค่าอย่างแท้จริงเมื่อผู้สอนได้วางแผน มีวัตถุประสงค์ที่แน่นอนและสอดคล้องกับบทเรียนที่เรียนไปแล้ว นอกจากนี้

จะต้องคำนึงถึงกิจกรรมที่แทรกระหว่างการเรียนรู้ไปทัศนศึกษา รวมทั้งการสรุปผล ประเมินผล ภายหลังจากการเรียนรู้ไปทัศนศึกษานอกสถานที่แล้ว

4. กิจกรรมการจัดนิทรรศการ เป็นกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างหนึ่งซึ่งช่วยสรุปผลการเรียนการสอนในชั้นเรียนและขยายประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ให้มากขึ้นในการจัดนิทรรศการ นักเรียนควรมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและทำงานอย่างเต็มที่ผู้สอน ไม่ควรดำเนินการทำงานเสียทั้งหมด การจัดนิทรรศการในโรงเรียนสามารถทำได้ 2 กรณี คือ

4.1 จัดประจำ อาจจัดเรื่องราวที่น่าสนใจในประวัติศาสตร์ ซึ่งนักเรียนจะได้ประโยชน์ได้เสมอ โดยเปลี่ยนทุกสัปดาห์หรือระยะเวลาอื่น ๆ ตามสะดวก และสามารถทำเป็นหัวข้อในลักษณะต่อไปนี้

1. ท่านทราบไหมว่า

1.1 สิ่งที่น่าสนใจในประวัติศาสตร์

1.2 วันนี้เมื่อ ปีก่อน

การจัดเป็นประจำนี้จะจัดทำได้สะดวก หากโรงเรียนมีห้องประวัติศาสตร์หรือมีสถานที่เฉพาะ เช่น ห้องโถงในอาคารเรียน โดยผู้สอนมอบหมายให้เป็นรายงานของนักเรียน

4.2 จัดเนื่องในบางโอกาส เช่น

1. วันที่สำคัญของไทย เช่น วันปิยมหาราช วันจักรี เป็นต้น
2. วันฉลองเอกราชของประเทศเพื่อนบ้าน
3. วันปฎิวัติ
4. วันที่ระลึกที่สำคัญในประวัติศาสตร์ต่างประเทศ
5. วันครบรอบปี วันเกิด วันสิ้นชีพ ของบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์

การจัดนิทรรศการบางโอกาส ต้องอาศัยกิจกรรมการรวบรวมภาพเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ การเขียนคำอธิบายประกอบ การทำแผนภูมิ แผนผังประกอบความเข้าใจการจัดลำดับสิ่งที่แสดง รวมทั้งการประเมินคุณค่าโดยนักเรียนที่ร่วมกันจัดนิทรรศการและนักเรียนที่เข้ามาชม

5. การจัดทำโครงการต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์ กิจกรรมการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ ที่จัดทำในรูปของโครงการ และมอบหมายให้นักเรียนไปปฏิบัติมีหลากหลายโครงการได้แก่

- 5.1 การเรียบเรียงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
- 5.2 การรวบรวมวัฒนธรรมท้องถิ่น
- 5.3 การเขียนชีวประวัติของบุคคลสำคัญในท้องถิ่น
- 5.4 การจัดทำแผนที่แสดงเส้นทางอพยพของชาวบ้านในท้องถิ่น
- 5.5 การจัดทำแผนภูมิแสดงเวลาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของประเทศ

5.6 การจัดป้ายนิเทศแสดงเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์

5.7 การเชิญวิทยากรท้องถิ่นมาบรรยายเกี่ยวกับเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในอดีต

5.8 การรวบรวมรายชื่อบุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์ ฯลฯ

โครงการเหล่านี้เป็นโครงการที่ไม่ยุ่งยากและเหมาะสมที่จะนำไปเป็นกิจกรรมประกอบการสอนวิชาที่มีเนื้อหาประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะประวัติศาสตร์ไทย นอกจากจะให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของชาติแล้ว ยังทำให้การเรียนการสอนเป็นที่สนุกสนานและเป็นที่ชื่นชมของนักเรียนด้วย

นอกจากกิจกรรมการเรียนการสอนวิชาที่มีเนื้อหาประวัติศาสตร์ดังกล่าวแล้วข้างต้น ยังมีกิจกรรมอื่น ๆ ที่ให้ความรู้ประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์อย่างกว้างขวาง เช่น

1. การพบปะสนทนากับผู้อาวุโสในชุมชน
2. การฉายภาพยนตร์ทางประวัติศาสตร์
3. การสำรวจหลักฐานทางประวัติศาสตร์
4. การแสดงละคร การแสดงหุ่นประเภทต่าง ๆ
5. การร่วมกิจกรรมในวันหยุดทางประวัติศาสตร์ วันครบรอบปีของบุคคลสำคัญ
6. การจดบันทึก
7. การทำชุดการเรียนอย่างง่าย ๆ
8. การรวบรวมข่าวและเหตุการณ์ปัจจุบัน

นอกจากนี้ เลียนาร์ด เอช . คลาร์ก (Leonard H. Clark , 1973, p. 185) ได้เสนอกิจกรรมการสอนและยุทธวิธีในการสอนด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ไว้ดังนี้

1. สอนให้นักเรียนมีโอกาสดูและพิจารณาข้อเท็จจริงข้อมูลทั้งภายนอกและภายใน โดยการพิจารณาว่าข้อมูลเหล่านั้นเชื่อถือได้มากเพียงใด
2. ให้แบบฝึกหัดที่นักเรียนได้มีการคิดวิเคราะห์ข้อเท็จจริง เช่น นำเอาตัวอย่างข้อความบางตอนออกมาให้นักเรียนแสดงความคิดเห็นว่าหลักฐานที่กล่าวมานั้นเป็นหลักฐานชั้นแรกหรือชั้นที่สอง ผู้เขียนนำข้อมูลเหล่านั้นมาจากไหน ข้อมูลที่น่าเชื่อถือต้องเพียงใด ผู้เขียนใส่ความคิดมากน้อยเพียงใด มีการโฆษณาชวนเชื่อมากน้อยเพียงใด เปรียบเทียบข้อความในตอนนี้กับข้อความในแบบเรียนอื่น
3. ชี้แนะให้นักเรียนได้เรียนรู้วิธีที่จะตรวจสอบความจริงจากสิ่งที่นักเรียนได้อ่านและได้เห็นนักเรียนจะได้พบว่าเขามีโอกาสที่จะพบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ที่ไม่จริงเสมอไป วิธีหนึ่งก็คือให้นักเรียนได้รู้จักการเปรียบเทียบข้อความที่ได้จากหนังสือประวัติศาสตร์กับหลักฐานด้านอื่น ๆ

4. ใช้วิธีการสอนแบบอุปมาน ในการสอนแบบนี้ นักเรียนจะสามารถดึงความจริงต่าง ๆ จากข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ และพัฒนาความคิดรวบยอดออกมาได้ ซึ่งในกรณีนี้ครูไม่สามารถที่จะสอนโดยวิธีให้ข้อเท็จจริงหรือสรุปเป็นหลักการ ให้นักเรียนในขณะที่นักเรียนกำลังเรียนอยู่

5. ให้แบบฝึกหัดซึ่งนักเรียนค้นคว้าหาความจริงหรือแสดงปัญหาออกมาได้ โดยใช้วิธีวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ ดังตัวอย่างคือ

5.1 แสดงหลักฐานจากแหล่งที่มาต่าง ๆ กันและพยายามให้นักเรียนได้สร้างขึ้นมาใหม่

5.2 ให้นักเรียนสร้างและเขียนประวัติศาสตร์อย่างง่าย ๆ ได้ เช่นประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

จะเห็นได้ว่า วิธีการสอนด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ สามารถนำไปใช้ได้กับการสอนสังคมศึกษาในทุกระดับ แต่อย่างไรก็ตามวิธีนี้ขึ้นอยู่กับทักษะและความพร้อมของนักเรียนแต่ละคนซึ่งไม่เหมือนกัน ทักษะในวิธีการนี้จะพัฒนาขึ้นอย่างช้า ๆ ตามความสามารถ ความสนใจ และระดับวุฒิภาวะ ซึ่งการพัฒนานี้จะต้องเริ่มต้นในชั้นประถมศึกษาที่เดียว โดยใช้วิธีง่าย ๆ ไม่ซับซ้อนและค่อยพัฒนาทักษะทางประวัติศาสตร์ ที่ซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ในระดับมัธยมศึกษาต้นหรือมัธยมปลาย ซึ่งวิธีการนี้จะช่วยให้นักเรียนได้พัฒนาความสามารถในการคิดแบบสร้างสรรค์และการวิเคราะห์วิจารณ์

การใช้สื่อการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ในวิชาสังคมศึกษา

วิชาสังคมศึกษาที่มีเนื้อหาประวัติศาสตร์ มีความจำเป็นต้องใช้สื่อประกอบการเรียนการสอน โดยเฉพาะ สำหรับสื่อการเรียนการสอนวิชาที่มีเนื้อหาประวัติศาสตร์ ที่ผู้สอนสังคมศึกษาสามารถนำมาประกอบการสอนนั้น สิริวรรณ ศรีพหล (2539, หน้า 1201) ได้เสนอไว้ดังนี้

1. หนังสือเรียนหรือแบบเรียนในปัจจุบันมีหนังสือเรียนประกอบการเรียนการสอนที่มีเนื้อหาประวัติศาสตร์ ทั้งที่จัดทำโดยกระทรวงศึกษาธิการ และสำนักพิมพ์เอกชน การเลือกใช้หนังสือเรียนว่าจะใช้เล่มใด จึงจะเหมาะสมขึ้นอยู่กับผู้สอนในการประเมินหนังสือเล่มนั้น ๆ

2. หนังสืออ่านประกอบ โรงเรียนอาจจัดหาหนังสืออ่านประกอบวิชาที่มีเนื้อหาประวัติศาสตร์ ภายใต้การแนะนำของผู้สอน ถ้าไม่มีงบประมาณผู้สอนอาจแนะนำให้นักเรียนไปยืมอ่านจากห้องสมุดได้

3. หลักฐานทางประวัติศาสตร์ สำหรับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ มีอยู่ 2 ประเภท คือ

3.1 ประเภทที่เป็นเอกสารหรือลายลักษณ์อักษร เช่น ศิลาจารึก ตำนาน พระราชพงศาวดาร จดหมายเหตุ บันทึกประจำวัน นิทานพื้นบ้าน เอกสารที่จัดพิมพ์โดยรัฐบาลหรือเอกชน ข่าวกจากหนังสือพิมพ์ หรือวรรณคดีที่สำคัญ ๆ ซึ่งเกี่ยวกับประวัติศาสตร์

3.2 ประเภทที่เป็นวัตถุ ซึ่งใช้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ได้เช่น เหยี่ยวที่ใช้ในสมัยต่าง ๆ แสตมป์ เครื่องประดับ เสื้อผ้า ภาพถ่าย ภาพวาด เป็นต้น

4. ภาพยนตร์ สไลด์ วิดิทัศน์ สื่อการเรียนการสอน ประเภทนี้ นักเรียนให้ความสนใจมาก เพราะทำให้คำอธิบายของผู้สอนเป็นรูปธรรมมากขึ้น สื่อเหล่านี้จะมีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ เช่น การทำสงคราม อุตชีวประวัติ เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้น เป็นต้น

5. เทปบันทึกเสียง ซีดี ผู้สอนอาจนำเทปบันทึกเสียงคำปราศรัย ของบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์มาให้นักเรียนฟังประกอบการสอนบทเรียนที่เกี่ยวข้องกับอัตชีวประวัติหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ผู้สอนสามารถนำเทปบันทึกเสียง ซีดี มาเปิดเพลงหรือดนตรีเพื่อเป็นสื่อได้เช่นกัน เพราะเพลงและดนตรีสะท้อนให้เห็นการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสมัยต่าง ๆ

6. แผนที่ การเรียนการสอนวิชาที่มีเนื้อหาประวัติศาสตร์ ควรมีแผนที่ประกอบด้วยทราบถึงอาณาเขตการปกครอง ความรุ่งเรืองของราชวงศ์สมัยต่าง ๆ ในอดีต เส้นทางการอพยพ การตั้งถิ่นฐาน เป็นต้น

7. แผนภูมิแสดงเวลา แผนภูมิแสดงเวลา จะช่วยให้นักเรียนเรียงลำดับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ได้อย่างถูกต้อง และสามารถใช้ได้เมื่อผู้สอนต้องการทบทวนเนื้อหาสาระที่ได้สอนไปแล้ว ผู้สอนอาจให้นักเรียนช่วยกันจัดทำแผนภูมิแสดงเวลา หลังที่ได้เรียนบทเรียนจบแล้ว

8. แหล่งวิทยาการในชุมชน หมายถึง แหล่งวิทยาการในชุมชนที่ผู้สอนสามารถนำมาประกอบการเรียนการสอนได้แก่

8.1 วัด ผู้สอนสามารถใช้ประกอบบทเรียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ประวัติวัฒนธรรมหรือความเจริญรุ่งเรืองของศิลปกรรมได้

8.2 โบราณสถานหรือโบราณวัตถุ การนำนักเรียนไปทัศนศึกษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ จะช่วยให้นักเรียนเห็นภาพความเจริญในอดีตที่เป็นศิลปวัฒนธรรม และยังเป็นหลักฐานแสดงความสามารถของมนุษย์ในอดีตอีกด้วย

8.3 พิพิธภัณฑ์ การนำนักเรียนไปชมพิพิธภัณฑ์จะมีความหมายและมีประโยชน์ต่อนักเรียนอย่างยิ่ง ถ้าหากผู้สอนสามารถนำนักเรียนไปชมในวาระหรือโอกาสที่ทางพิพิธภัณฑ์ได้จัดรายการพิเศษและรายการนั้นสอดคล้องกับบทเรียนที่กำลังเรียนอยู่ นอกเหนือจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติแล้ว ผู้สอนอาจนำนักเรียนไปทัศนศึกษาพิพิธภัณฑ์ที่มีอยู่ในท้องถิ่น

8.4 ห้องสมุดของโรงเรียน มหาวิทยาลัย ส่วนราชการ เมื่อผู้สอนจัดกิจกรรมการอ่านโดยมอบหมายงานให้นักเรียนไปอ่านหรือค้นคว้าหนังสืออ่านประกอบวิชาที่มีเนื้อหาประวัติศาสตร์

8.5 วิทยาการหรือบุคคลในท้องถิ่น คำบอกเล่าประสบการณ์ ข้อคิดเห็นของวิทยาการหรือบุคคล เช่น ผู้อาวุโสในท้องถิ่นเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ ที่จะทำให้นักเรียนเข้าใจเหตุการณ์ในยุคหรือสมัยนั้นได้ดียิ่งขึ้น

การวัดผลและการประเมินผลการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ในวิชาสังคมศึกษา

การวัดและการประเมินผลเป็นองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งในกระบวนการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ในวิชาสังคมศึกษา ทั้งนี้เพื่อวัดและประเมินผลว่านักเรียนมีความรู้ ความเข้าใจ มีทักษะมีเจตคติอย่างไรหลังจากที่เรียนไปแล้ว และบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ ผู้สอนสามารถวัดและประเมินผลได้หลายวิธีดังนี้

1. ประเมินผลจากการสังเกตพฤติกรรมของนักเรียนในด้านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอน เช่น การตั้งคำถาม ตอบคำถาม อภิปราย แสดงความคิดเห็นและให้ข้อเสนอแนะ
2. ประเมินผลจากผลงานและการรับผดชอบในการทำงานทั้งงานบุคคล งานกลุ่ม ซึ่งผู้สอนมอบหมายให้นักเรียนทำ เช่น โครงการ จัดบอร์ด จัดนิทรรศการและทำรายงาน ค้นคว้า เป็นต้น
3. ประเมินผลจากการทดสอบ ซึ่งข้อสอบอาจเป็นปรนัยหรืออัตนัย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของผู้สอนที่จะต้องพิจารณาให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ของบทเรียนเนื้อหา เวลา และนักเรียน

บทบาทของผู้สอนประวัติศาสตร์ในวิชาสังคมศึกษา

บทบาทของผู้สอนประวัติศาสตร์ ในวิชาสังคมศึกษาคือการสอนเนื้อหาประวัติศาสตร์ และใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ที่ถูกต้อง ดังที่นักวิชาการหลายท่านได้กล่าวไว้ดังนี้

สุมนทิพย์ บุญสมบัติ (2533, หน้า 36 – 37) ได้กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของผู้สอนประวัติศาสตร์ในวิชาสังคมไว้ดังนี้

1. บทบาทด้านวิชาการ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนโดยตรง
 - 1.1 มีความรู้ ความเข้าใจในเนื้อหาวิชาอย่างแท้จริง
 - 1.2 ศึกษา ค้นคว้า เพิ่มเติมความรู้ในเนื้อหาของประวัติศาสตร์ที่อยู่
หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลายให้ละเอียดลึกซึ้ง
 - 1.3 มีประสบการณ์ด้านการวิจัยประวัติศาสตร์และการใช้เอกสารต้นเรื่อง
 - 1.4 มีความรู้เบื้องต้นทางสังคมศาสตร์ เช่น มานุษยวิทยา สังคมวิทยา และภูมิศาสตร์
 - 1.5 เข้าเป็นสมาชิกของสถาบันวิชาชีพประวัติศาสตร์ เพื่อพัฒนาความรู้และวิธีการใหม่ ๆ เพื่อการสอนอย่างมีประสิทธิภาพ
 - 1.6 มีความสนใจเข้าร่วมอบรม สัมมนา เกี่ยวกับประวัติศาสตร์อยู่เสมอ
2. บทบาทด้านกิจกรรมการเรียนการสอน หลักการสอนที่ดีในปัจจุบันควรเน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลาง การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ จึงต้องทำให้เป็นที่น่าสนใจแก่นักเรียนอย่างมาก

บทบาทหน้าที่ของผู้สอนวิชาประวัติศาสตร์ได้แก่

1. การใช้นักเรียนเป็นผู้ปฏิบัติและแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง
 2. การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้สัมพันธ์กับประสบการณ์ในชีวิตจริงของนักเรียน
 3. การให้นักเรียนรู้จักใช้วิธีการสืบสวนสอบสวน
 4. การฝึกฝนให้นักเรียนรู้จักอยู่ร่วมกันอย่างประชาธิปไตย
- คณีย์ ไชยโยธา (2534, หน้า 122) ได้กล่าวถึงลักษณะของผู้สอนประวัติศาสตร์ดังนี้
1. ผู้สอนจะต้องมีการเตรียมตัวในวิชาประวัติศาสตร์และความรู้ศาสตร์อื่น ๆ เช่น สังคมศาสตร์ สาขาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาของวิชาประวัติศาสตร์ให้ลึกซึ้ง กว้างขวาง
 2. ผู้สอนต้องได้รับการอบรมในวิธีสอน เทคนิคการสอน จิตวิทยาและการใช้สื่อการสอนให้ได้ผลและทันสมัยอยู่เสมอ
 3. ผู้สอนต้องศึกษารวบรวมความรู้ เพื่อนำมาสอนนักเรียนได้ และเป็นคนทันสมัยทันเหตุการณ์อยู่เสมอ
 4. ผู้สอนต้องเป็นคนมีจิตใจกว้าง มีความรู้ เป็นนักคิคนักอ่าน นักท่องเที่ยว และยึดถือข้อเท็จจริง
 5. ผู้สอนต้องเป็นนักวิเคราะห์วิจารณ์ที่ดี ยอมรับฟังความคิดเห็นที่ถูกต้องของผู้อื่นและยอมรับทัศนคติบางอย่างที่มีคนส่วนใหญ่ไม่ค่อยยอมรับแล้ว
 6. ผู้สอนต้องเป็นบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญหรือผ่านการเรียนรู้มากในสาขาวิชาประวัติศาสตร์ รวมทั้งมีประสบการณ์ทางการสอนและได้ผลดี
 7. ผู้สอนต้องเป็นนักสังเกต จดจำ และสนใจเหตุการณ์ในท้องถิ่น ประเทศโลก ต้องรู้แหล่งหนังสือในการใช้อ้างอิง ค้นคว้าหาความรู้ใหม่ ๆ ทางประวัติศาสตร์อยู่เสมอ ต้องรู้จักใช้สื่อการเรียนการสอน ให้เหมาะสมกับเนื้อเรื่อง รู้จักการสอนหลายวิธี

ดังนั้น พอสรุปได้ว่าบทบาทของผู้สอนประวัติศาสตร์ในวิชาสังคมศึกษา เป็นเพียงผู้อำนวยความสะดวก คอยให้คำแนะนำปรึกษานักเรียนได้เป็นอย่างดี ซึ่งหมายถึงว่าผู้สอนจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจในเนื้อหาประวัติศาสตร์ รู้จักใช้เทคนิคและทักษะการสอน สื่อการสอนและการวัดผลประเมินผลได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เอกสารเกี่ยวกับความหมายของทักษะการสรุปความคิดรวบยอด

ความหมายของทักษะ

นักการศึกษาได้ให้ความหมายของคำว่า “ทักษะ” ไว้ดังนี้

AS. Hornby (Hornby, 2001) ได้ให้ความหมายว่า ทักษะคือความสามารถที่จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้เป็นอย่างดี หรือความสามารถเฉพาะอย่าง เช่น ความสามารถในการจัดการเป็นต้น

สุวิทย์ หิรัญकरणท์ สิริวรรณ เมธีวิวัฒน์ และชนินทร์ชัย อุ่นทิราภรณ์ (สุวิทย์, สิริวรรณ และ ชนินทร์ชัย, 2540) ให้ความหมายไว้ว่า ทักษะ คือความสามารถ หรือความชำนาญซ้ำของในการที่กระทำการกิจกรรมหนึ่งกิจกรรมใดได้อย่างคล่องแคล่ว แม่นยำง่ายดาย อาจเป็นในด้านร่างกาย หรือสมองก็ได้

พัฒนา จันทนา (2545, หน้า 78) สรุปไว้ว่าทักษะ หมายถึง ความสามารถทางสติปัญญา หรือความคิดซึ่งสามารถที่จะคิดทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้อย่างถูกต้อง คล่องแคล่ว ว่องไวจนเป็นอัตโนมัติ หรือที่เรียกว่าเป็นความชำนาญต่าง ๆ

สรุปได้ว่า ทักษะ หมายถึงความสามารถในการทำกิจกรรมได้อย่างคล่องแคล่วว่องไว แม่นยำ ถูกต้อง จนเกิดความชำนาญนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของความคิดรวบยอด ไว้ดังนี้

De Cecco (1974) กล่าวว่าความคิดรวบยอดเป็นกลุ่มของเหตุการณ์ หรือสิ่งแวดล้อมที่มีลักษณะบางประการหรือหลายประการร่วมกันอยู่ สิ่งแวดล้อมและเหตุการณ์ ได้แก่วัตถุสิ่งของ สิ่งมีชีวิต ตลอดจนสภาพดินฟ้าอากาศและอื่น ๆ

สุรางค์ ไคว์ตระกูล (2541, หน้า 303) กล่าวถึงความคิดรวบยอดไว้ว่า เป็นคำที่เป็นนามธรรมใช้แทนสัตว์ วัตถุ สิ่งของที่ได้จัดไว้ในจำพวกเดียวกัน ถือลักษณะที่สำคัญหรือวิฤติเป็นเกณฑ์

นาคยา ปิณฑนนท์ (2542, หน้า 8) ได้ให้ความหมายว่า ความคิดรวบยอดเป็นคำหรือกลุ่มคำแต่ไม่ใช่ความรู้ที่เป็นข้อเท็จจริง ความคิดรวบยอดเป็นความรู้ ความเข้าใจในภาพรวมขององค์ความรู้ ข้อเท็จจริง

พรณี ช. เจริญจิต (2545, หน้า 24) ได้ให้ความหมายไว้ว่าความคิดรวบยอดคือความสามารถที่ผู้เรียนจะมองเห็นความเหมือนของสิ่งเร้า และสามารถจัดกลุ่มของสิ่งเร้าที่มีลักษณะร่วมกันไว้เป็นพวกเดียวกันได้

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2546, หน้า 3) กล่าวถึงความหมายของความคิดรวบยอดไว้ดังนี้

1. มโนทัศน์มีความหมายเดียวกับคำว่า (Concept) ในภาษาอังกฤษมาจากรากศัพท์ภาษาละตินว่า Conceptush หมายถึง การคิดถึงหรือจินตนาการถึงบางสิ่งการเกิดแนวคิดหรือเกิดความเข้าใจต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งในความคิดของเรา

2. มโนทัศน์ หมายถึง ภาพในความคิดที่เปรียบเสมือน “ภาพตัวแทน” หมวดย่อยของวัตถุสิ่งของ แนวคิดหรือปรากฏการณ์ซึ่งมีลักษณะต่างๆ ไปคล้ายกัน (Medin, 1989)

สุวิทย์ มูลคำ (2547, หน้า 69) ได้กล่าวว่ามโนทัศน์ หมายถึง ความคิดความเข้าใจที่สรุปเกี่ยวกับการจัดกลุ่มสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่เกิดจากการสังเกต หรือการได้รับประสบการณ์เกี่ยวกับสิ่งนั้นหรือเรื่องนั้น แล้วใช้คุณลักษณะหรือคุณสมบัติที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันจัดเข้าเป็นกลุ่มเดียวกัน ซึ่งจะก่อให้เกิดความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ได้ง่ายขึ้น ดังนั้นมโนทัศน์จะทำให้เราสามารถจำแนกสิ่งใหม่ๆ และเข้าใจได้รวดเร็วตามประสบการณ์ของเราที่ผ่านมา

จากความหมายของความคิดรวบยอด สรุปได้ว่าความคิดรวบยอด คือความคิดความเข้าใจที่สรุปเกี่ยวกับการจัดกลุ่มสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่เกิดจากการสังเกตหรือการได้รับประสบการณ์เกี่ยวกับสิ่งนั้นหรือเรื่องนั้นแล้วใช้คุณลักษณะหรือคุณสมบัติที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันจัดเข้าเป็นกลุ่มเดียวกัน ซึ่งจะก่อให้เกิดความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ได้ง่ายขึ้นในการสรุปสิ่งเร้าที่มีคุณลักษณะร่วมกัน มารวมกันเป็นรูปแบบเดียวกันกระบวนการสร้างความคิดรวบยอด

Ausubel and Sullivan, 1970 ได้สรุป กระบวนการสร้างความคิดรวบยอดดังนี้

1. วิเคราะห์และแยกแยะความแตกต่างของกระบวนการสิ่งเร้า
2. ตั้งสมมุติฐาน โดยพิจารณาลักษณะร่วมของส่วนย่อยในการยื่นยอนั้น
3. ทดสอบสมมุติฐานที่สร้างขึ้นในสถานการณ์หนึ่งๆ
4. เลือกข้อสมมุติฐานที่สามารถรวมกลุ่มสิ่งเร้า ซึ่งมีลักษณะบางประการร่วมกันได้
5. หาลักษณะจำเพาะของสิ่งเร้ามาสัมพันธ์กับแนวความคิดของตน
6. แยกแยะความแตกต่างระหว่างความคิดรวบยอดที่รับมาใหม่กับความคิดรวบยอดเดิมที่มีอยู่แล้วเพื่อหาความสัมพันธ์กัน
7. สรุปครอบคลุมลักษณะจำเพาะของความคิดรวบยอดใหม่ ให้ครอบคลุมไปยังส่วนย่อยทั้งหมดในกลุ่ม

8. หาสัญลักษณ์ทางภาษา เป็นความคิดรวบยอดที่รับมาใหม่

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ (2541 ก, หน้า 55 – 56) กล่าวว่า การเรียนการสอนเพื่อสร้างความคิดรวบยอด เป็นการจัดสถานการณ์ให้เรียนรู้ลักษณะเฉพาะและลักษณะร่วมของสิ่งต่างๆ โดยให้นักเรียนได้ฝึกคิด สังเกตลักษณะเฉพาะตัวและลักษณะร่วมของสิ่งนั้น นำข้อมูลที่ได้มาเปรียบเทียบ จำแนกเป็นหมวดหมู่ตามลักษณะร่วมของ

สิ่งนั้นๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในสิ่งนั้นอย่างชัดเจนและเรียนรู้แนวทางวิธีการทำความเข้าใจลักษณะของสิ่งต่าง ๆ รอบตัว ซึ่งกระบวนการสอนควรดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

1. การให้ตัวอย่างแสดงความเป็นสิ่งนั้น การให้ตัวอย่างนั้นมี 2 ลักษณะ คือการให้ตัวอย่างของความคิดรวบยอดซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงความเป็นสิ่งนั้นๆ อย่างมากมายหลากหลายและการให้ตัวอย่างที่ไม่แสดงความเป็นความคิดรวบยอดนั้นเป็นการนำเสนอสิ่งที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากความคิดรวบยอดนั้น ๆ

2. การวิเคราะห์ความแตกต่างและความเหมือนของตัวอย่างที่ให้เพื่อให้เห็นลักษณะนั้นๆ อย่างชัดเจน

3. การหาลักษณะร่วมกันของตัวอย่างที่แสดงความเป็นสิ่งนั้น

4. การให้ชื่อและคำอธิบายของสิ่งนั้น จากลักษณะร่วมกันที่แสดงความเป็นสิ่งนั้นๆ เป็นการนำข้อมูลที่ได้มาสรุปและขยายความให้เกิดความเข้าใจในสิ่งนั้นๆ อย่างชัดเจน ในขั้นนี้เป็นขั้นที่สามารถตรวจสอบได้อย่างชัดเจนว่าผู้เรียนมีความเข้าใจความเป็นสิ่งนั้นได้มากน้อยเพียงใด

นาคยา ปีลันธนานนท์ (2542, หน้า 15) ได้ให้แนวทางการสอนความคิดรวบยอดแบบอุปนัย ได้ดังนี้

1. ไม่บอกความคิดรวบยอดและอธิบายความหมายของความคิดรวบยอดนั้นแก่ผู้เรียนก่อน

2. ให้ผู้เรียนดูตัวอย่างแล้วให้คัดเลือกว่าตัวอย่างเหล่านี้มีอะไรที่อยู่ในกลุ่มเดียวกันได้ และอะไรที่ไม่เข้ากลุ่มกัน

3. ให้ผู้เรียนสังเกตลักษณะที่มีอยู่ร่วมกันในตัวอย่างที่อยู่ในกลุ่มเดียวกันนั้น

4. ให้ผู้เรียนคิดตั้งชื่อคำหรือกลุ่มคำจากตัวอย่างเหล่านี้

5. ให้ผู้เรียนสรุป อธิบายความหมายของคำหรือกลุ่มคำที่ตั้งขึ้นว่าหมายความว่าอย่างไรสรุปแล้ว

กระบวนการสร้างความคิดรวบยอดจะประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

1. ให้ดูตัวอย่าง

2. วิเคราะห์ความแตกต่างและความเหมือน

3. หาลักษณะร่วมกันของตัวอย่าง

4. ตั้งชื่อหรือกลุ่มคำจากตัวอย่าง

5. หาสัญลักษณ์ทางภาษาเป็นความคิดรวบยอด หรือสรุปลักษณะจำเพาะของความคิด

รวบยอด

การสอนเพื่อการสร้างความคิดรวบยอด

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2541 ข, หน้า 52) ได้เสนอลำดับชั้นการสอนไว้ดังนี้

ขั้นที่ 1 เสนอข้อมูลและพยายามระบุชื่อความคิดรวบยอด

1.1 ครูเสนอตัวอย่างของสิ่งที่เป็นความคิดรวบยอด (บวก) และสิ่งที่ไม่เป็นความคิดรวบยอด

1.2 นักเรียนเปรียบเทียบตัวอย่างที่เป็นบวกและลบโดยพิจารณาว่าสิ่งที่เป็นบวกมีลักษณะเฉพาะอะไรร่วมกัน

1.3 นักเรียนตั้งสมมติฐานไว้ในใจ แล้วทดสอบสมมติฐานนั้น (เมื่อครูบอกตัวอย่างเพิ่มเติม)

1.4 นักเรียนสรุปลักษณะเฉพาะที่ร่วมกันของตัวอย่างที่เป็นบวกแล้วพยายามระบุชื่อความคิดรวบยอด

ขั้นที่ 2 ทดสอบความถูกต้องของความคิดรวบยอด

2.1 ครูให้ตัวอย่างเพิ่ม แล้วนักเรียนจำแนกว่าแต่ละตัวอย่างว่าเป็นบวกหรือลบ (ใช่, ไม่ใช่)

2.2 ครูยืนยันสมมติฐานว่าถูกต้อง บอกชื่อความคิดรวบยอดและให้คำจำกัดความของความคิดรวบยอดที่สอดคล้องกับลักษณะเฉพาะ

2.3 ผู้เรียนยกตัวอย่างเพิ่มเติม

ขั้นที่ 3 วิเคราะห์ยุทธวิธีการคิด

3.1 นักเรียนอธิบายความคิดของตน

3.2 นักเรียนอภิปรายบทบาทของสมมติฐานและลักษณะเฉพาะ

3.3 นักเรียนอภิปรายชนิดและจำนวนของสมมติฐานที่ตั้งไว้

สุคนธ์ สินธพานนท์ และคณะ (2545, หน้า 61) ได้ให้กระบวนการจัดกิจกรรมเรียนรู้ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ว่ามีขั้นตอนการปฏิบัติ 5 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ 1 สังเกต ผู้สอนนำเสนอข้อมูลหรือตัวอย่างโดยใช้วิธีการต่างๆ เช่น ใช้สื่อรูปภาพ ตัวอย่างของจริงวัตถุสิ่งของ ตัวอย่างสถานการณ์ โดยกำหนดให้นักเรียนสังเกตลักษณะและคุณค่าของแต่ละลักษณะนั้น เช่น ให้ตัวอย่างพืช 2 ชนิด คือ ต้นถั่วเขียวและต้นถั่วเหลืองแล้วให้นักเรียนสังเกตลักษณะต่าง ๆ ของพืช ทั้ง 2 ชนิดนี้ แล้วบอกว่าต้นถั่วเขียวคือพืชใบเลี้ยงคู่ ต้นถั่วเหลืองคือพืชใบเลี้ยงเดี่ยว

ขั้นที่ 2 จำแนกความแตกต่าง ให้นักเรียนบอกความแตกต่างของตัวอย่าง เช่น ให้นักเรียนบอกว่าพืชใบเลี้ยงเดี่ยวและพืชใบเลี้ยงคู่มีลักษณะใดที่แตกต่างกัน

ขั้นที่ 3 หาลักษณะร่วม ให้นักเรียนวิเคราะห์ลักษณะที่จะใช้เป็นตัวแทนของความคิดรวบยอดได้ โดยจะกำหนดวิธีการ หลักการ คำจำกัดความหรืออธิบายความคิดรวบยอดนั้นก็ได้ เช่น นักเรียนสามารถระบุได้ว่าลักษณะของลำต้น ลักษณะของเส้นใบและลักษณะของรากใช้แทนความคิดรวบยอดเกี่ยวกับพืชใบเลี้ยงคู่ได้

ขั้นที่ 4 ระบุชื่อความคิดรวบยอดเกี่ยวกับสิ่งที่ได้เรียนรู้ เช่น นักเรียนสามารถระบุได้ว่า พืชใบเลี้ยงคู่มีลักษณะใบเป็นร่างแห ลำต้นไม่มีข้อหรือปล้อง และรากเป็นระบบรากแก้วที่มีการแตกเป็นแขนงหรือให้หลักการว่าการจัดประเภทของพืชเป็นใบเลี้ยงเดี่ยวหรือคู่ให้สังเกตลักษณะเส้นใบเป็นร่างแห ลำต้นไม่มีปล้องและมีรากที่แตกแขนง (ระบบรากแก้ว)

ขั้นที่ 5 ทดสอบและนำไปใช้ ให้นักเรียนทดลอง สังเกต ทำแบบฝึกหัดปฏิบัติเพื่อประเมินความรู้ ซึ่งผู้สอนสามารถทำได้โดย

1. ทำแบบทดสอบ
2. ให้ตัวอย่างของจริงหรือรูปภาพแล้วให้ผู้เรียนตอบว่า ตัวอย่างใดเป็นความคิดรวบยอดนั้น
3. ให้นักเรียนศึกษาเพิ่มเติมจากสื่อต่างๆ เช่น บทเรียน แบบโปรแกรมหรือทำกิจกรรมสำรวจความคิดรวบยอดที่เคยพบเห็น

ดังนั้นของการสอนความคิดรวบยอดนั้นเพื่อฝึกให้นักเรียนรู้จักคิด สังเกต เปรียบเทียบ จำแนกสรรพสิ่งให้เป็นหมวดหมู่ตามลักษณะเฉพาะจนสามารถสร้างความคิดรวบยอดได้ด้วยตนเอง

ประโยชน์ของความคิดรวบยอด

De Cecco (1974, pp.294-301) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของความคิดรวบยอดไว้ดังนี้

1. ความคิดรวบยอดช่วยลดความซับซ้อนของธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมหรือเหตุการณ์ต่างๆ ที่มีอยู่มากมาย การที่จะตอบสนองสิ่งเร้าเป็นอย่างไร ไปนั้นเป็นเรื่องยุ่งยาก ดังนั้นเราจึงต้องใช้ความคิดรวบยอดมาจัดแบ่งสิ่งแวดล้อมต่างๆ เป็นกลุ่ม ๆ ทำให้การตอบสนองหรือสื่อความหมายได้ง่ายและชัดเจนมากยิ่งขึ้น
2. ความคิดรวบยอดช่วยให้รู้จักสิ่งต่างๆ เป็นการจัดสิ่งเร้าให้อยู่ในกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเช่น การคิดว่าเสียงที่ได้ยินเป็นเสียงอะไรซึ่งเป็นพื้นฐานความคิดรวบยอดในสิ่งที่จะเรียนรู้ต่อไป
3. ความคิดรวบยอดช่วยลดความจำในการเรียนรู้ลง เพราะเมื่อเรียนครั้งหนึ่งแล้วก็จะสามารถนำไปใช้ได้เรื่อย ๆ ไม่ต้องเรียนซ้ำ เช่น การรู้จักสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ต่อไปเมื่อพบสัตว์ที่มีลักษณะซึ่งบ่งร่วมกันก็สามารถจำแนกประเภทได้
4. ความคิดรวบยอดช่วยในการแก้ปัญหาทำให้รู้ว่าสิ่งของนั้นอยู่ในกลุ่มใดเพราะเหตุใด จึงทำให้สามารถเลือกตัดสินใจได้อย่างถูกต้อง

5. ความคิดรวบยอดช่วยในการเรียนการสอนเพราะนักเรียนจะมีทักษะการฟัง การพูด การอ่านและการเขียนได้ดีจะต้องมีพื้นฐานจากความคิดรวบยอดที่ดีด้วย

6. ความคิดรวบยอดสามารถช่วยแก้ไขความเชื่อที่ผิดๆ ได้อย่างมีเหตุผลและมีความเชื่อมั่น

เพ็ญพิไล ฤทธาคนานนท์ (2536, หน้า 41) ได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับประโยชน์ของการมีความคิดรวบยอดดังนี้ การมีความคิดรวบยอดทำให้เราสามารถจัดสิ่งเร้าให้เป็นพวกเป็นหมู่เพื่อให้ง่ายแก่การเรียกออกมาใช้เมื่อต้องการ นอกจากนี้เราจะมีความคิดรวบยอดแต่ละอย่างแล้ว ยังสามารถเชื่อมโยงความคิดรวบยอดอย่างหนึ่งให้เข้ากับความคิดรวบยอดอีกอย่างหนึ่งได้ด้วย การมองเห็นความสัมพันธ์ของความคิดรวบยอดทำให้เรามีหลักในการแก้ปัญหา การสร้างความคิดรวบยอดเป็นวิธีหนึ่งที่ทำให้เข้าใจสิ่งแวดล้อมทำให้ความคิดมีระบบระเบียบและทำให้เราสามารถมีชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข

นาตยา ปิณฑนานนท์ (2542, หน้า 126) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการเรียนการสอนที่เน้นการพัฒนาความคิดรวบยอดไว้ว่า ผู้เรียนสามารถจัดระบบความรู้ไว้อย่างเป็นระบบระเบียบทำให้จดจำได้ง่ายและสามารถหิบจวบความรู้เหล่านั้นไปใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ การสื่อสารทำความเข้าใจร่วมกับผู้อื่นก็เป็นไปด้วยดีเพราะมีความคิดรวบยอดในเรื่องต่างๆ สอดคล้องกัน สุคนธ์สินธุพานนท์ และคณะ (2545, หน้า 62) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของความคิดรวบยอดดังนี้

1. ช่วยให้นักเรียนได้รู้จักสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบๆ ตัว ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม
2. ช่วยฝึกทักษะการสังเกต วิเคราะห์ การใช้เหตุผลในการวิเคราะห์องค์ประกอบ
3. ช่วยฝึกการค้นหาค้นหาประเด็นที่สำคัญ จุดสำคัญของสิ่งต่างๆ หรือเหตุการณ์ที่เผชิญอยู่
4. ช่วยให้เห็นทิศทางในการแก้ปัญหา
5. ช่วยให้นักเรียนเกิดความเข้าใจในหลักการของสิ่งที่เรียน สามารถสร้างองค์ความรู้ได้ด้วยตนเอง และนำไปใช้ในสถานการณ์ใหม่ได้

6. ช่วยให้การดำเนินการสอนเป็นไปอย่างรวดเร็วสรุปแล้วความคิดรวบยอดมีประโยชน์ต่อความคิดของนักเรียน ทำให้ความคิดมีระบบระเบียบ สามารถนำมาแก้ไขปัญหา ใช้ประโยชน์ได้ในชีวิตประจำวัน

สรุปได้ว่าประโยชน์ของความคิดรวบยอดจะช่วยให้ นักเรียนสามารถจัดการความรู้ที่มีอยู่มากมายให้เป็นระบบระเบียบ สามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ ได้เป็นอย่างดี รู้จักเหตุและผลที่ตามมา ตลอดจนนำความรู้ที่ได้นั้นไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

เอกสารเกี่ยวกับแผนการจัดการเรียนรู้

จากการศึกษาพบว่า ความหมายของคำว่า แผนการจัดการเรียนรู้และแผนการสอน มีความหมายเดียวกันและสามารถใช้แทนกันได้ มีผู้ให้ความหมายของแผนการจัดการเรียนรู้ไว้ดังนี้

ความหมายของแผนการจัดการเรียนรู้

สำลี รักสุทธี (2544, หน้า 16) ได้ให้ความหมายว่า แผนการจัดการเรียนรู้หรือแผนการสอนคือการนำวิชาหรือกลุ่มประสบการณ์ที่จะต้องทำการสอนตลอดภาคเรียนมาสร้างเป็นแผนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน มีการใช้สื่อ อุปกรณ์การสอน การวัดและประเมินผล สำหรับเนื้อหาสาระและจุดประสงค์การเรียนรู้ย่อย ๆ ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์หรือจุดเน้นของหลักสูตร สภาพผู้เรียน ความพร้อมของโรงเรียนในด้านวัสดุอุปกรณ์ และตรงกับชีวิตจริงในห้องเรียน ซึ่งกล่าวอีกนัยหนึ่งแผนการสอนก็คือ การเตรียมการสอนเป็นลายลักษณ์อักษรล่วงหน้า หรือบันทึกการสอนตามปกติ หรือเป็นการเตรียมการสอนของครู

วัฒนาพร ระงับทุกข์ (2542, หน้า 21) กล่าวว่า แผนการสอนเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตร เป็นสิ่งที่ครูนำไปใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียน เพื่อนำผู้เรียนไปสู่จุดมุ่งหมายของการศึกษา ผู้สอนอาจปรับปรุงแผนการเรียนการสอน เพื่อให้เหมาะสมกับหลักสูตรสถานศึกษา ทั้งในด้านเนื้อหา กิจกรรมการเรียนการสอนและการประเมินผล ทั้งนี้ต้องยึดผังมโนทัศน์ หลักการ จุดประสงค์การเรียนรู้ และจุดมุ่งหมายของหลักสูตรไว้ แผนการสอนจึงเป็นเอกสารที่ให้รายละเอียดในการสอนตามหลักสูตรแก่ครู ซึ่งครูสามารถใช้เป็นแนวทางในการสอนได้ เพราะบอกรายละเอียดในการสอนเกี่ยวกับจุดประสงค์ เนื้อหา กิจกรรมการเรียน สื่อการสอน การวัดผลประเมินผล และเวลาที่ใช้สอน

รุจิร ภู่อาระ (2545, หน้า 159) ได้ให้ความหมายแผนการเรียนรู้ไว้ว่า เป็นเครื่องมือแนวทางในการจัดประสบการณ์เรียนรู้ให้ผู้เรียนตามที่กำหนดไว้ในสาระการเรียนรู้ของแต่ละกลุ่ม ภาณุจนา วัฒายุ (2547, หน้า 3-8) ได้กล่าวว่า แผนการจัดการเรียนรู้ เป็นสื่อที่ครูสร้างขึ้น เพื่อให้ความเหมาะสมและความหลากหลายตามความแตกต่างระหว่างบุคคลของนักเรียน ครูต้องมีความรู้ความสามารถในการประเมินผลการเรียนรู้ และนำผลการประเมินมาใช้ในการพัฒนาผู้เรียน แผนการสอน หรือแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญประการหนึ่งของความสำเร็จในการจัดการเรียนรู้ตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ

จากความหมายของแผนการจัดการเรียนรู้ หรือแผนการสอน สรุปได้ว่า แผนการสอนคือแนวทางในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของครูที่ต้องมีการเตรียมการไว้ล่วงหน้าสำหรับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนมีการวางแผนว่าจะจัดกิจกรรมในลักษณะใด เพื่อให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ และบรรลุได้ตามมาตรฐานของหลักสูตรสถานศึกษา

องค์ประกอบของแผนการจัดการเรียนรู้

การเขียนแผนการจัดการเรียนรู้ ผู้สอนจำเป็นต้องรู้ถึงองค์ประกอบของแผนการจัดการเรียนรู้ รูปแบบของแผนการจัดการเรียนรู้ และขั้นตอนในการเขียนแผนการจัดการเรียนรู้ ซึ่งนิคม ชมพูลง (2544, หน้า 18) กล่าวถึงองค์ประกอบของแผนการจัดการเรียนรู้ ส่วนประกอบของแผนการจัดการเรียนที่จะช่วยให้การดำเนินการสอนบรรลุเป้าหมาย และเป็นส่วนที่ขาดไม่ได้ประกอบด้วย

1. เนื้อหาสาระ
2. จุดประสงค์การเรียนรู้
3. กิจกรรมการเรียนการสอน
4. สื่อการเรียนการสอน
5. การวัดและประเมินผล

ทิสนา เขมมณี (2548, หน้า 16) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของแผนการจัดการเรียนรู้ ควรประกอบด้วยหัวข้อต่อไปนี้

1. สาระสำคัญ
2. จุดประสงค์การเรียนรู้
3. กิจกรรมการเรียนการสอน
4. สื่อและอุปกรณ์
5. การวัดและประเมินผล
6. บันทึกหลังสอน ซึ่งได้ระบุไว้ 3 ประการ ได้แก่
 - 6.1 ผลการเรียนรู้
 - 6.2 ปัญหา
 - 6.3 อุปสรรค ข้อเสนอแนะ และแนวทางแก้ไข

กาญจนา วัฒนา (2547, หน้า 86-88) กล่าวถึงองค์ประกอบของการจัดทำแผนการเรียนรู้ที่สมบูรณ์ควรประกอบด้วยหัวข้อสำคัญ คือ

1. มาตรฐานการเรียนรู้
2. ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง
3. สาระการเรียนรู้
4. จุดประสงค์การเรียนรู้ เนื้อหาสาระ
5. กระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้
6. สื่อและแหล่งเรียนรู้
7. กระบวนการวัดและประเมินผล

8. กิจกรรมเสนอแนะ

9. บันทึกหลังสอน

จากการศึกษาในเรื่ององค์ประกอบของแผนการจัดการเรียนรู้ อาจสรุปได้ว่า องค์ประกอบสำคัญของแผนการจัดการเรียนรู้มีรูปแบบคล้ายกัน อาจแตกต่างกันบ้างเล็กน้อยในบางจุด แต่ก็ยังคงความสำคัญในหัวข้อหรือประเด็นสำคัญไว้ ดังนั้นในการจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ อาจ จัดหรือทำได้หลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับความต้องการและความเข้าใจของครูผู้สอนแต่ละคน และสามารถเพิ่มเติมหัวข้ออื่นลงไปได้ตามความเหมาะสม ซึ่งในการศึกษาในครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้เลือกรูปแบบของ กาญจนา วัฒนา มากำหนดเป็นองค์ประกอบของแผนการจัดการเรียนรู้ คือ มาตรฐานการเรียนรู้ ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง สาระการเรียนรู้ จุดประสงค์การเรียนรู้ เนื้อหาสาระ กระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ สื่อและแหล่งเรียนรู้ กระบวนการวัดผลและประเมินผล กิจกรรมเสนอแนะ บันทึกหลังสอน โดยได้ปรับองค์ประกอบผลการเรียนรู้ที่คาดหวังเป็นตัวชี้วัด

ขั้นตอนการเขียนแผนการจัดการเรียนรู้

รุจิร ภูสาระ (2545, หน้า 159-160) ได้เสนอขั้นตอนการเขียนแผนการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตร ดังนี้

1. ทำความเข้าใจมาตรฐานการเรียนรู้ของกลุ่มสาระการเรียนรู้รวมทั้งแนวความคิด ขอบเขตของกลุ่มสาระการเรียนรู้นี้มาเป็นกรอบในการทำแผนการจัดการเรียนรู้
2. เขียนจุดประสงค์การเรียนรู้ในหน่วยการเรียนรู้เป็นจุดประสงค์ปลายทางที่ครอบคลุม รายละเอียดประกอบด้วย
 - 2.1 จุดประสงค์ของกลุ่มสาระการเรียนรู้
 - 2.2 จุดประสงค์จากคำอธิบายรายวิชา
3. เขียนโครงสร้างของกลุ่มสาระการเรียนรู้ทั้งหมด ได้แก่ หัวข้อย่อย จำนวนคาบ สาระสำคัญที่เน้นความคิดรวบยอด หลักการ ทักษะ หรือลักษณะนิสัย จุดประสงค์นำทางตามหัวข้อย่อย
4. สร้างแผนการเรียนรู้

กรมวิชาการ (2545, หน้า 22-23) ได้เสนอขั้นตอนในการทำแผนการสอน ดังนี้

1. เลือกรูปแบบแผนการสอน โดยนำหน่วยการเรียนรู้ที่กำหนดไว้มาพิจารณาจัดทำเป็นแผนการสอน
2. ตั้งชื่อแผนการสอนตามสาระการเรียนรู้
3. กำหนดเวลา ระบุระดับชั้น
4. วิเคราะห์จุดประสงค์การเรียนรู้ รายปี/รายภาค ที่เลือกไว้ นำมาเขียนเป็นจุดประสงค์การเรียนรู้รายวิชา โดยยึดหลักการเขียนจุดประสงค์การเรียนรู้ของ Lynn Morris ที่ว่าจุดประสงค์การเรียนรู้ต้อง

- 4.1 บรรยายจุดหมายปลายทางไม่ใช่วิธีการ
- 4.2 สะท้อนถึงระดับต่างๆ ของทักษะที่เกิดขึ้น
- 4.3 ใช้คำกริยาที่เป็นรูปธรรมและใช้ข้อประกอบ 3 ส่วน ตามแนวของ Robert Mager คือ พฤติกรรม สถานการณ์หรือเงื่อนไข และเกณฑ์

5. เลือกจุดประสงค์การเรียนรู้ที่วิเคราะห์ไว้แล้วเฉพาะข้อที่สัมพันธ์กับสาระการเรียนรู้ กำหนดเป็นจุดประสงค์การเรียนรู้หรือจุดประสงค์ปลายทางตามธรรมชาติของวิชา

6. วิเคราะห์สาระการเรียนรู้เป็นรายละเอียดสำหรับนำไปจัดการเรียนรู้ สาระการเรียนรู้จะเป็นเนื้อหาใหม่ของมวลเนื้อหาที่กำหนดไว้ที่จำเป็นต้องสอน

7. กำหนดจุดประสงค์นำทางตามลำดับความยากง่ายของเนื้อหา

8. เลือกกิจกรรมและเทคนิคการสอนที่เหมาะสม

9. เลือกสื่ออุปกรณ์ใช้ประกอบการจัดการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับสาระการเรียนรู้ที่เลือก มาเช่น รูปภาพ บัตรคำ วิดีทัศน์ เป็นต้น

10. จัดทำลำดับขั้นตอนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยคำนึงถึงธรรมชาติวิชาตาม จุดประสงค์นำทาง

11. กำหนดการวัดและประเมินผล โดยระบุวิธีการประเมินผลการเรียนรู้ทั้งที่เกิดขึ้น ระหว่างเรียนตามจุดประสงค์นำทาง และที่เกิดขึ้นหลังการเรียนการสอน เมื่อจบการเรียนการสอน โดยใช้การวัดหลายรูปแบบตามความเหมาะสม เช่น ปฏิบัติจริง ทดสอบความรู้ ทำงานกลุ่ม เป็นต้น

ลำลี รักสุทธิ (2544, หน้า 64-65) ได้กล่าวถึงขั้นตอนการเขียนแผนการสอนว่า มีขั้นตอน สำคัญ 10 ขั้นตอน คือ

1. กำหนดหมวดหมู่เนื้อหาและประสบการณ์ อาจจะกำหนดเป็นหมวดวิชา หรือบูรณาการ เป็นสหวิทยาการตามที่เหมาะสม

2. กำหนดหน่วยการสอน โดยแบ่งเนื้อหาวิชาออกเป็นหน่วยการสอน

3. กำหนดหัวเรื่อง ผู้สอนจะต้องถามตัวเองว่า ในการสอนแต่ละหน่วยควรให้ ประสบการณ์อะไรแก่ผู้เรียน แล้วกำหนดหัวเรื่องออกมาเป็นหน่วยการสอนย่อย

4. กำหนดหลักการและความคิดรวบยอด โดยจะต้องสอดคล้องกับหน่วยและหัวเรื่อง โดยสรุปรวมแนวความคิด สาระและหลักการสำคัญไว้ เพื่อเป็นแนวทางในการจัดเนื้อหา มาสอน ให้สอดคล้องกัน

5. กำหนดจุดประสงค์ให้สอดคล้องกับหัวเรื่อง เนื้อเรื่อง โดยเขียนจุดประสงค์เชิง พฤติกรรมที่ต้องมีเกณฑ์การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไว้ทุกครั้งและยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ

6. กำหนดกิจกรรมการเรียน ให้สอดคล้องกับจุดประสงค์เชิงพฤติกรรม ซึ่งจะเป็นแนวทางการเลือก และการเขียนแผนการสอน กิจกรรมการเรียน

7. กำหนดการประเมินผล ต้องประเมินผลให้ตรงกับจุดประสงค์เชิงพฤติกรรม โดยใช้แบบทดสอบอิงเกณฑ์ (Criterion Test) เพื่อให้ผู้สอนทราบว่าหลังจากการเรียนรู้จากแผนการสอนจบ 1 แผนแล้ว ผู้เรียนได้เปลี่ยนพฤติกรรมการเรียนรู้ตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้หรือไม่

8. เลือกและเขียนแผนการสอน วิธีการและอุปกรณ์ที่ครูใช้ถือเป็นสื่อการสอนทั้งสิ้น เมื่อเขียนแผนการสอนแต่ละหัวเรื่องแล้วจัดไว้เป็นรูปเล่ม เพื่อหาประสิทธิภาพตามเกณฑ์มาตรฐานที่ตั้งไว้

9. หาประสิทธิภาพของแผนการสอน เพื่อเป็นการประกันว่า แผนการสอนที่สร้างขึ้นนั้นมีประสิทธิภาพ ในการสอนผู้สร้างจำเป็นต้องกำหนดกฎเกณฑ์ขึ้นโดยคำนึงหลักการที่ว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการเพื่อช่วยให้การเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้เรียนบรรลุผล

จากขั้นตอนการเขียนแผนการจัดการเรียนรู้ที่กล่าวมา สรุปได้ว่า ขั้นตอนในการเขียนแผนการจัดการเรียนรู้จะต้องดำเนินการตามลำดับ คือ มีการวิเคราะห์และทำความเข้าใจกับเนื้อหา จุดประสงค์การเรียนรู้ คำอธิบายรายวิชา กระบวนการจัดการเรียนรู้ กระบวนการวัดและประเมินผล และแหล่งเรียนรู้

ลักษณะของแผนการจัดการเรียนรู้ที่ดี

แผนการจัดการเรียนรู้ที่ดีต้องมีรายละเอียดที่ชัดเจน เพื่อให้ผู้อ่านสามารถมองเห็นภาพพฤติกรรมในห้องเรียนได้อย่างสมบูรณ์ มีนักการศึกษาได้ให้ความหมาย ดังนี้

สงบ ลักษณะ (2533, หน้า 20) ได้กล่าวถึงลักษณะของแผนการสอนที่ดีไว้ดังนี้

1. เป็นแผนการสอนที่มีกิจกรรมให้ผู้เรียนเป็นผู้ได้ลงมือปฏิบัติให้มากที่สุด โดยครูเป็นเพียงผู้คอยชี้แนะ ส่งเสริม หรือกระตุ้นให้กิจกรรมดำเนินไปตามความมุ่งหมาย

2. เป็นแผนการสอนที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนเป็นผู้ค้นพบคำตอบหรือทำสำเร็จด้วยตนเอง โดยครูพยายามลดบทบาทจากผู้บอกคำตอบ มาเป็นผู้คอยกระตุ้นด้วยคำถามหรือปัญหาให้ผู้เรียนคิดแก้หรือหาแนวทางไปสู่ความสำเร็จในการทำกิจกรรมเอง

3. เป็นแผนการสอนที่เน้นทักษะกระบวนการ มุ่งให้ผู้เรียนรับรู้และนำกระบวนการไปใช้จริง

4. เป็นแผนการสอนที่ส่งเสริมการใช้วัสดุอุปกรณ์ที่สามารถจัดหาได้ในท้องถิ่น หลีกเลี่ยง การใช้วัสดุอุปกรณ์สำเร็จราคาสูง

ส่วนเอกสารประกอบการสอนวิชาหลักสูตรและการสอน อารมณ์ ใจเที่ยง (2540, หน้า 154) ได้กล่าวถึงลักษณะของแผนการจัดการเรียนรู้ที่ดี ไว้ดังนี้

1. สอดคล้องกับหลักสูตรและแนวทางการสอนของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

2. นำไปใช้สอนได้จริงอย่างมีประสิทธิภาพ

3. เขียนอย่างถูกต้องตามหลักวิชา เหมาะสมกับผู้เรียนและเวลาที่กำหนด

4. มีความกระจ่างชัดเจน ทำให้ผู้อ่านเข้าใจง่ายและเข้าใจได้ตรงกัน
5. มีรายละเอียดมากพอที่ทำให้ผู้อ่านสามารถนำไปใช้สอนได้
6. ทุกหัวข้อในแผนการสอนมีความสอดคล้องสัมพันธ์กัน

แผนการจัดการเรียนรู้ที่ผู้ศึกษาได้สร้างขึ้นครั้งนี้มีความชัดเจนครอบคลุมทั้งด้านมาตรฐานการเรียนรู้ ตัวชี้วัด จุดประสงค์ด้านความรู้ ด้านทักษะกระบวนการ ด้านคุณลักษณะ สาระการเรียนรู้ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ สื่อการเรียนรู้ และการวัดและประเมินผล โดยเฉพาะแนวทางการจัดกิจกรรมควรเป็นกิจกรรมที่เน้นการเรียนรู้แบบร่วมมือ ผู้เรียนได้ปฏิบัติ ได้คิด ได้ทำ ได้แก้ปัญหา ส่งเสริมทักษะการทำงานกลุ่ม ทักษะการสื่อสาร ทักษะการตัดสินใจ ตามวิถีประชาธิปไตยให้กับนักเรียน ทำให้นักเรียนเกิดทักษะกระบวนการสามารถนำไปใช้ในชีวิตได้

รูปแบบของแผนการจัดการเรียนรู้

สำลี รักสุทธี (2544, หน้า 21) กล่าวว่า รูปแบบของแผนการจัดการเรียนรู้มีหลากหลายรูปแบบดังนี้

1. แผนการจัดการเรียนรู้แบบตาราง เป็นรูปแบบการเขียนแผนการจัดการเรียนรู้ที่จัดทำรูปแบบไว้เป็นช่องตารางต่าง ๆ โดยกำหนดหัวข้อไว้ในแต่ละช่องเพื่ออำนวยความสะดวกให้นำรายละเอียดไปกรอกลงในช่องนั้นได้ทันที ซึ่งแผนการจัดการเรียนรู้แบบนี้หลายท่านบอกว่าดูง่าย ตรวจสอบง่าย แต่ละส่วนอยู่ใกล้กันทำให้มองเห็นความสอดคล้องของแผนการจัดการเรียนรู้ได้สะดวก
2. แผนการจัดการเรียนรู้แบบลำดับหัวข้อหรือแบบรายงานเป็น แผนการจัดการเรียนรู้ตามรูปแบบที่เป็นที่นิยมมากเพราะถือว่าสามารถเขียนบรรยายได้คล่องกลื่น และเป็นอิสระต่อกัน
3. แผนการสอนที่คณะกรรมการข้าราชการครู (ก.ค.) ออกแบบ เป็นแผนการสอนที่ทางคณะกรรมการข้าราชการครูได้ออกแบบให้ครูนำไปใช้เป็นรูปแบบเขียนแผนการสอนทั่วไปสามารถปรับให้เป็นแผนการจัดการเรียนรู้ได้ ครูประจักษ์กษานิยมใช้กันมากเพราะจะเพิ่มข้อเสนอแนะและบันทึกผลหลังสอนเข้ามาด้วย ทำให้มองเห็นได้ว่า เมื่อนำแผนการสอนไปใช้แล้วมีผลอย่างไร มีการติดตามผลจริงหรือไม่ หากวิเคราะห์ถึงการนำไปใช้แล้วแผนการจัดการเรียนรู้แบบนี้จะน่าเชื่อถือมากกว่า
4. แผนการจัดการเรียนรู้แบบกิ่งตาราง หรือแผนการจัดการเรียนรู้แบบพิสดาร เป็นแผนการจัดการเรียนรู้ที่มีรายละเอียดมากขึ้น มีการแยกบทบาทของครูและนักเรียนออกเป็นส่วนตัวต่างหากแต่มีความสอดคล้องกัน

ในการเขียนแผนการจัดการเรียนรู้นั้น ควรเขียนให้ครอบคลุมเนื้อหากิจกรรมที่ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมเป็นผู้กระทำมากที่สุด ทุกแผนจะต้องระบุชื่ออุปกรณ์ไว้อย่างชัดเจน และอธิบายวิธีใช้สื่อการวัดผล การประเมินผลต้องชัดเจน และเป็นการวัดตามสภาพจริงทุกแผนควรมีแบบทดสอบประจำแผนเพื่อผู้ที่จะวัดได้ทันทีเมื่อสอนจบ

แผนการสอนที่ผู้ศึกษาได้เลือกในการศึกษาครั้งนี้คือ แผนการจัดการเรียนรู้แบบลำดับหัวข้อเพราะสามารถเขียนบรรยายได้ดีทำให้ผู้กลมกลืน สบายและเป็นอิสระต่อกันโดยผู้ศึกษาได้นำรูปแบบของ กาญจนา วัฒนา มากำหนดเป็นองค์ประกอบของแผนการจัดการเรียนรู้

ความสำคัญของแผนการจัดการเรียนรู้

สุพล วังสินธุ์ (2536, หน้า 6) กล่าวว่า แผนการจัดการเรียนรู้เป็นกุญแจดอกสำคัญที่จะทำให้การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น พอสรุปใจความสำคัญได้ดังนี้

1. ทำให้เกิดการวางแผนวิธีสอน วิธีสอนที่ดีที่เกิดจากการผสมผสานความรู้และจิตวิทยาการศึกษา
2. ช่วยให้ครูมีคู่มือการเรียนการสอนที่ทำด้วยตนเองล่วงหน้า ทำให้ครูมีความมั่นใจในการสอนได้ตามเป้าหมาย
3. ส่งเสริมให้ครูใฝ่ศึกษาหาความรู้ทั้งหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนตลอดจนการวัดผลประเมินผล
4. ใช้เป็นคู่มือสำหรับครูที่มาสอนแทนได้
5. เป็นหลักฐานแสดงข้อมูลที่ถูกต้อง เทียบตรง เป็นประโยชน์ต่อวงการศึกษា
6. เป็นผลงานทางวิชาการแสดงความชำนาญการเชี่ยวชาญของผู้จัดทำ

ทวีศักดิ์ ไชยมาโย (2537, หน้า 4-5) ให้ความสำคัญของแผนการจัดการเรียนรู้ไว้ดังนี้

1. ช่วยให้ครูมีโอกาสศึกษาหาความรู้ในเรื่องหลักสูตร แนวการสอน การจัดทำ จัดหา สื่อประกอบการสอน ตลอดจนการวัดและประเมินผลอย่างละเอียดทุกแง่มุม
2. ช่วยให้เกิดการวางแผน วิธีสอน วิธีเรียนที่มีความหมายยิ่งขึ้น เพราะการจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้เป็นแผนการผสมผสานเนื้อหาสาระ และจุดประสงค์การเรียนรู้จากหลักสูตรกับหลักจิตวิทยาการศึกษาหรือนวัตกรรมการเรียนใหม่ๆ ตลอดจนปัจจัยอันยวความสะดวกของโรงเรียน สภาพปัญหา ความสนใจ ความต้องการของนักเรียน ผู้ปกครอง และทรัพยากรในท้องถิ่น โดยใช้วิธีการเชิงระบบเพื่อให้เกิดการเรียนการสอนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ
3. ช่วยให้ครูมีคู่มือที่ทำด้วยตนเองไว้ล่วงหน้า เพื่อให้เกิดความสะดวกในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพตามเจตนารมณ์ของหลักสูตร ส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ครบถ้วน สอดคล้องกับระยะเวลาและจำนวนคาบที่มีอยู่จริงในแต่ละภาคเรียน นั่นคือสอนให้ครบถ้วนและทันเวลา ช่วยให้ผู้มีความมั่นใจ

4. ทำให้การประเมินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ช่วยให้ครูสามารถวินิจฉัยจุดอ่อนของนักเรียนที่จะได้รับการแก้ไข และทราบจุดเด่นที่ควรได้รับการเสริมสร้างต่อไป นอกจากนี้ ยังช่วยให้ครูเห็นภาพการทำงานของตนเองได้เด่นชัดขึ้น

5. ครูผู้สอนสามารถใช้เป็นข้อมูลที่ถูกต้อง ที่เที่ยงตรง เพื่อเสนอแนะแก่บุคลากรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ กรมวิชาการ ศึกษาพิเศษ และผู้บริหาร เพื่อปรับปรุงหลักสูตรให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

6. ช่วยให้ผู้บริหารหรือผู้เกี่ยวข้องสามารถทราบขั้นตอนกระบวนการต่าง ๆ ในการสอนของครู เพื่อการนิเทศติดตาม และประเมินผลได้อย่างมีประสิทธิภาพ

7. ถ้าผู้สอนคิดว่าจะเป็นไปไม่ได้ที่จะสอนด้วยตนเองได้ แผนการสอนต้องใช้เป็นคู่มือแก่ผู้มาสอนแทนได้เป็นอย่างดี

8. เป็นการพัฒนาวิชาชีพครูที่แสดงว่า งานสอนต้องได้รับการพัฒนาฝึกฝนมีความเชี่ยวชาญ โดยเฉพาะมีเครื่องมือ และเอกสารที่จำเป็นสำหรับการประกอบอาชีพ

9. เป็นผลงานทางวิชาการอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความชำนาญการพิเศษหรือความเชี่ยวชาญของผู้จัดทำแผนการสอน ซึ่งสามารถนำไปพัฒนางานในหน้าที่ และเสนอเลื่อนระดับให้สูงขึ้นได้

จากความหมายของความสำคัญของแผนการจัดการเรียนรู้ สรุปได้ว่า แผนการจัดการเรียนรู้จะช่วยให้ผู้สอนได้มีโอกาสศึกษาหลักสูตร เตือนความจำให้แก่ผู้สอน ช่วยไม่ให้สับสนสามารถสอนได้ตรงตามจุดประสงค์ จัดกิจกรรมได้ตามขั้นตอน ใช้สื่อได้เหมาะสมและมีการวัดและประเมินตามสภาพที่เป็นจริง

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการประเมินแผนการจัดการเรียนรู้

ความหมายของการประเมิน

สิริวรรณ สุวรรณอาภา (2523, หน้า 223) ได้ให้ความหมายของการประเมินไว้ว่าเป็นกระบวนการหนึ่งในการตัดสินใจ ตีราคา หรือสรุปผลเพื่อพิจารณาความเหมาะสม หรือหาคุณค่าของลักษณะ พฤติกรรม และสิ่งของว่าดีเพียงใด โดยอาศัยข้อมูลหรือรายละเอียดที่ได้จากการวัดเป็นหลัก กล่าวคือ การประเมินต้องมีขั้นตอนในการดำเนินการที่เริ่มต้นจากการวัดผลสิ่งนั้น แล้วนำผลที่วัดได้มาพิจารณาอย่างมีหลักเกณฑ์ เพื่อตัดสินว่าสิ่งนั้นดีหรือไม่ดี เก่งหรืออ่อน

สมนึก ภัททิยธนี (2544, หน้า 103) ได้ให้ความหมาย การประเมินผลว่า หมายถึงการตัดสินใจ หรือวินิจฉัยสิ่งต่างๆ ที่ได้จากการวัดผลโดยอาศัยเกณฑ์การพิจารณาอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ผลการวัดความสูงของนายแดงได้ 180 เซนติเมตร ก็อาจจะประเมินว่าเป็นคนที่สูงมาก

ขรรยง ขรรยงเมธ (2543, หน้า 67) สรุปความหมายของการประเมินผลไว้ 3 ประการ ดังนี้ ประการแรก การประเมินผลเป็นกระบวนการตัดสินใจของผู้ประเมินเพื่อจะตีค่าดีราคาเพื่อจะตีราคาหรือให้คุณค่าแก่ลักษณะของคน สัตว์ สิ่งของ และสิ่งที่เป็นนามธรรม ประการที่สอง การประเมินผลจะใช้ข้อมูล ที่ได้จากวัดผลเป็นส่วนประกอบในการตัดสินใจ ประการสุดท้ายการประเมินเปรียบเทียบกับเกณฑ์อย่างใดอย่างหนึ่ง

จากความหมายการประเมินที่กล่าวมา พอสรุปได้ดังนี้ การประเมินเป็นกระบวนการหนึ่งที่ใช้ในการตัดสินใจ เพื่อหาค่า ราคา คุณลักษณะ โดยอาศัยเกณฑ์การพิจารณาอย่างใดอย่างหนึ่ง

การประเมินแผนการจัดการเรียนรู้

การประเมินแผนการจัดการเรียนรู้ เป็นการตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำกับจุดประสงค์ที่ต้องทำว่าสอดคล้องกันหรือไม่ และได้ผลตามจุดประสงค์หรือไม่ หรืออาจจะกล่าวได้ว่าเป็นการตรวจสอบว่าผู้เรียนได้มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปตามจุดประสงค์ที่ระบุไว้ในแผนการเรียนรู้หรือไม่ ฉะนั้นในการประเมินแผนการจัดการเรียนรู้จำเป็นต้องประเมินองค์ประกอบในการจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ทุกขั้นตอน เริ่มตั้งแต่การวางแผนจนถึงผลผลิตซึ่งสอดคล้องกับกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2540, หน้า 129) ได้กล่าวถึงการประเมินแผนการเรียนรู้ไว้ว่า

1. การประเมินบริบท เป็นการประเมินขั้นการวางแผนเพื่อตรวจสอบว่าได้มีการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพสังคม เศรษฐกิจ ความต้องการของท้องถิ่น ตลอดจนแนวโน้มการพัฒนาท้องถิ่นเพื่อกำหนดเป็นทางเลือกในการนำมาจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องกันหรือไม่ ซึ่งอาจจะใช้เทคนิคการวิเคราะห์หลายๆ แบบ เช่น การสำรวจความคิดเห็นเอกสารการประชุม ผู้เชี่ยวชาญ การประเมินบริบทนี้ นับว่าสำคัญเพราะเป็นจุดเริ่มต้นของการตัดสินใจที่จะกำหนดรายละเอียดในแผนการจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับท้องถิ่น

2. การประเมินผลตัวป้อน เป็นการประเมินเพื่อตรวจทรัพยากรและความสามารถที่มีอยู่ในโรงเรียนและท้องถิ่นว่าสามารถนำมาใช้หรือวางแผนแนวทางการปฏิบัติ วิธีดำเนินงานให้บรรลุผลหรือเลือกแหล่งสนับสนุนและวิธีการเพื่อให้บรรลุผล ถ้าตัวป้อนไม่เพียงพอแม้จะกำหนดกิจกรรมการเรียนการสอนในแผนการเรียนรู้ไว้ดีเพียงใด ก็อาจทำให้ผู้เรียนไม่บรรลุตามที่กำหนดไว้ได้

3. การประเมินกระบวนการ เป็นการประเมินระหว่างใช้แผนการจัดการเรียนรู้ต้องมีการควบคุมกำกับกิจกรรมต่างๆ ที่กำหนดไว้ในแผนการจัดการเรียนรู้ให้ดำเนินไปได้ และตรวจสอบข้อบกพร่องอยู่ตลอดเวลา เพื่อปรับปรุงแก้ไขการดำเนินกิจกรรมเหล่านั้น และรวบรวมข้อมูลบันทึกไว้เป็นหลักฐานในการปรับปรุงแผนการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

4. การประเมินผลผลิต การประเมินผลขั้นนี้เป็นการเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้มาทั้งหมดจากการประเมินบริบท ตัวป้อน และกระบวนการ จึงได้ผลผลิตออกมาเป็นไปตามจุดหมายแผนการเรียนรู้หรือไม่ กล่าวคือ ผู้เรียนได้มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปตามกำหนดไว้เป็นการประเมินขั้นสุดท้ายที่จะใช้เป็นข้อมูลในการตัดสินใจว่าต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอย่างไรจึงจะทำให้แผนการเรียนรู้มีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับผู้เรียนในแต่ละท้องถิ่น การประเมินขั้นนี้ต้องมีการสร้างเกณฑ์ในการวัดและอาจจะต้องนำไปเปรียบเทียบกับมาตรฐานที่มีอยู่แล้วของโรงเรียนอื่นๆ

วัฒนาพร ระงับทุกข์ (2542, หน้า 170) ได้กล่าวถึงการประเมินแผนการจัดการเรียนรู้ว่า อาจจะดำเนินการได้ 3 ระยะ ดังนี้ คือ

1. การประเมินแผนการเรียนรู้ก่อนนำไปใช้ เป็นการตรวจสอบแผนการเรียนรู้ก่อนนำไปใช้สอนจริงว่าเป็นแผนการเรียนรู้ที่เขียนได้ถูกต้องตามรูปแบบการเขียนแผนการเรียนรู้หรือไม่แต่ละหัวข้อในแผนการเรียนรู้มีความเหมาะสม สอดคล้อง ครอบคลุม ถูกต้องตามหลักวิชาการ และที่สำคัญแผนการเรียนรู้นั้นเน้นผู้เรียนที่เป็นศูนย์กลางหรือผู้เรียนเป็นสำคัญหรือไม่มีสิ่งใดที่ยังบกพร่องควรปรับปรุงแก้ไข

2. การประเมินแผนการเรียนรู้ระหว่างนำไปใช้ เป็นการตรวจสอบการปฏิบัติไปตามแผนการเรียนรู้ โดยสังเกตและบันทึกปัญหาหรือข้อบกพร่องต่างๆ ที่ทำให้การเรียนการสอนไม่ปฏิบัติตามที่วางแผน หรือไม่ประสบความสำเร็จและประเด็นที่ควรแก้ไขปรับปรุงต่อไป

3. การประเมินแผนการการเรียนรู้เมื่อสิ้นสุดการใช้ เป็นการประเมินภาพรวมเมื่อสอนจบแต่ละหน่วยหรือบท และเมื่อสอนจบทั้งรายวิชา เพื่อให้ได้ข้อสรุป ว่าเมื่อจัดการเรียนการสอนตามแผนการจัดการเรียนรู้ที่จัดไว้แล้วนั้นบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียนเป็นอย่างไร

จากที่นักวิชาการและนักการศึกษาได้ให้ความหมายของการประเมินแผนการเรียนรู้พอสรุปได้ดังนี้ เมื่อเขียนแผนการเรียนรู้ และจัดหาหรือจัดทำสื่อต่างๆ รวมถึงเครื่องมือและเกณฑ์การวัดผลและประเมินผลประกอบการเรียนรู้เรียบร้อยแล้ว ควรได้มีการประเมินแผนการเรียนรู้เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง เหมาะสม ครอบคลุม เพื่อการปรับปรุงแก้ไขแผนการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับสภาพของผู้เรียนและความต้องการของท้องถิ่นยิ่งขึ้น

การประเมินแผนการจัดการเรียนรู้ก่อนนำไปใช้

ขงยุทธ กันไชยศักดิ์ (2545, หน้า 24) ได้กล่าวถึงการประเมินแผนการจัดการเรียนรู้ก่อนนำไปใช้ ดังนี้

เมื่อครูผู้สอนจัดทำแผนการเรียนรู้เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ก่อนนำแผนการเรียนรู้ไปใช้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนควรมีการตรวจสอบก่อนว่าแผนการเรียนรู้นั้นมีความสอดคล้อง ครอบคลุม ถูกต้องตามหลัก

วิชาและมีความชัดเจนเพียงใด นอกจากนั้นแล้วแผนการเรียนรู้นั้นเป็นแผนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางหรือไม่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญหรือไม่

ชัยฤทธิ์ ศิลาเดช (2544, หน้า 152) ได้กำหนดแนวปฏิบัติการประเมินแผนการเรียนรู้ก่อนนำไปใช้ดังนี้

ตารางที่ 1 แผนภูมิแสดงกระบวนการสร้างแผนการจัดการเรียนรู้โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ เพื่อพัฒนาความคิดรวบยอดของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนแจ้ห่มวิทยา

ขั้นตอนการปฏิบัติ	ผู้ปฏิบัติ	วิธีปฏิบัติโดยละเอียด
1.ตรวจสอบจุดประสงค์การเรียนรู้		1.ตรวจสอบว่าครอบคลุมพฤติกรรมทั้งความรู้ ทักษะ และคุณธรรมหรือไม่ 2.ตรวจสอบว่าพฤติกรรมที่ระบุในจุดประสงค์วัดได้หรือไม่ 3.ตรวจสอบพฤติกรรมที่ระบุเหมาะสมกับเนื้อหาและวัยของผู้เรียนหรือไม่
2.ตรวจสอบมาตรฐานผู้เรียน		1.ตรวจสอบว่ามีมาตรฐานผู้เรียนที่ระบุไว้ในแผนการเรียนรู้และเนื้อหาหรือไม่ 2.ตรวจสอบว่ามาตรฐานหลักสูตรการศึกษาศึกษาขั้นพื้นฐานที่ระบุสอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้และเนื้อหาหรือไม่
3.ตรวจสอบมาตรฐานหลักสูตรการศึกษาระดับพื้นฐาน		1. ตรวจสอบว่าเนื้อหาถูกต้องตามหลักวิชาการและทันสมัยหรือไม่ 2.ตรวจสอบว่าเนื้อหาครบถ้วนและเพียงพอหรือไม่ 3.ตรวจสอบว่ามีการบูรณาการเนื้อหา เพื่อนำไปสู่การสร้างองค์รวมหรือไม่
4.ตรวจสอบเนื้อหา		1.ตรวจสอบว่าสาระสำคัญมุ่งแสดงความคิดรวบยอดหรือแก่นของเนื้อหาหรือไม่ 2.ตรวจสอบว่าสาระสำคัญสอดคล้องกับ
5.ตรวจสอบสาระสำคัญ		1.ตรวจสอบว่าสอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้หรือไม่ 2.กิจกรรมเน้นให้ผู้เรียนได้ฝึกคิดอย่างหลากหลายหรือไม่ 3.กิจกรรมเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ค้นคว้าข้อมูลหรือไม่

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ขั้นตอนการปฏิบัติ	ผู้ปฏิบัติ	วิธีปฏิบัติโดยละเอียด
		4. มีกิจกรรมให้ผู้เรียนได้ฝึกประเมินและปรับปรุงตนเองหรือไม่ 5. มีกิจกรรมที่ฝึกให้ผู้เรียนมีวินัยและรับผิดชอบในการทำงานหรือไม่ 6. มีกิจกรรมให้ผู้เรียนได้แลกเปลี่ยนความรู้ร่วมกันหรือไม่
6. ตรวจสอบกิจกรรมการเรียนรู้ในการสอน		1. ตรวจสอบว่าสาระสำคัญมุ่งแสดงความคิดรวบยอดหรือแก่นของเนื้อหาหรือไม่ 2. ตรวจสอบว่าสาระสำคัญสอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้หรือไม่ 1. ตรวจสอบว่าสอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้หรือไม่ 2. กิจกรรมเน้นให้ผู้เรียนได้ฝึกคิดอย่างหลากหลายหรือไม่ 3. กิจกรรมเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ค้นคว้าข้อมูลหรือไม่ 4. มีกิจกรรมให้ผู้เรียนได้ฝึกประเมินและปรับปรุงตนเองหรือไม่ 5. มีกิจกรรมที่ฝึกให้ผู้เรียนมีวินัยและรับผิดชอบในการทำงานหรือไม่ 6. มีกิจกรรมให้ผู้เรียนได้แลกเปลี่ยนความรู้ร่วมกันหรือไม่
7. ตรวจสอบสื่อและแหล่งเรียนรู้		1. ตรวจสอบว่ามีการใช้สื่ออุปกรณ์เหมาะสมกับบทเรียนหรือไม่ 2. สื่ออุปกรณ์เหมาะสมกับผู้เรียนและผู้เรียนมีโอกาสได้ใช้สื่ออย่างทั่วถึงหรือไม่ 3. สื่ออุปกรณ์เหมาะสมกับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือไม่ 4. ระบุแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายเหมาะสมหรือไม่

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ขั้นตอนการปฏิบัติ	ผู้ปฏิบัติ	วิธีปฏิบัติโดยละเอียด
8.การตรวจสอบการวัดและประเมินผล		1.ระบุการวัดและเครื่องมือวัดสอดคล้องกับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือไม่ 2.มีการใช้วิธีการวัดและเครื่องมืออย่างหลากหลายหรือไม่ 3.นำเสนอเครื่องมือวัดประกอบแผนการเรียนรู้หรือไม่ 4.มีการวัดเพื่อสรุปตามจุดประสงค์การเรียนรู้หรือไม่
9.กิจกรรมเสนอแนะ		1.มีการนำเสนอกิจกรรมเพื่อมุ่งตอบสนองผู้เรียนที่มีความแตกต่างหรือไม่ 2.มีการนำเสนอกิจกรรมทั่วไปหรือไม่

สรุปการประเมินแผนการเรียนรู้ก่อนนำไปใช้ หมายถึงการตรวจสอบคุณภาพของแผนการเรียนรู้ ถือเป็นกระบวนการสำคัญอันหนึ่งในการสร้างความมั่นใจให้ผู้สอนว่าแผนการเรียนรู้ที่ตนเองเขียนขึ้นมีคุณภาพเพียงพอ สามารถที่จะนำไปปฏิบัติได้จริงโดยตรวจสอบตามขั้นตอนดังนี้ คือ ตรวจสอบจุดประสงค์การเรียนรู้ มาตรฐานผู้เรียน มาตรฐานหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน เนื้อหาสาระสำคัญ กิจกรรมการเรียนการสอน สื่อและแหล่งเรียนรู้ การวัดและประเมินผล กิจกรรมเสนอแนะ

การศึกษาในครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้นำแบบประเมินของ ฌพวรรณ วงศ์ปิ่น (2552, หน้า 153) มาปรับใช้ ตามลำดับขั้นตอนของการตรวจสอบ คือ มาตรฐานการเรียนรู้ จุดประสงค์การเรียนรู้ สาระสำคัญ สาระการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ การกำหนดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ สื่อและแหล่งเรียนรู้ และการวัดและประเมิน โดยได้ปรับคุณลักษณะที่พึงประสงค์ให้เหมาะสมกับแผนการจัดการเรียนรู้ที่สร้างขึ้น แบบประเมินที่ใช้ในครั้งนี้ มีรายการประเมิน 8 ด้าน จำนวนข้อในการพิจารณาตรวจสอบ จำนวน 37 ข้อ

สาระประวัติศาสตร์

ประกอบไปด้วย การตั้งถิ่นฐาน ชุมชนลุ่มน้ำวัง พัฒนาการเมืองวิเชตนคร อารยธรรมยุคโบราณของเจ้าหมื่น โบราณสถานของเจ้าหมื่น

การตั้งถิ่นฐาน ชุมชนลุ่มน้ำวัง

ชุมชนดั้งเดิมในลุ่มน้ำวัง ก่อนรัฐ “เขลางค์นคร”

ประเด็นนี้ศึกษาการตั้งถิ่นฐานและการพัฒนาการของชุมชนดั้งเดิม โดยศึกษาลักษณะกายภาพของลุ่มน้ำวังหรือแอ่งลำปาง Lampang Basin และศึกษาร่องรอยของการอยู่อาศัยของชุมชนดั้งเดิมในสมัยก่อนรัฐเขลางค์นคร หรือ สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ในกรณีแอ่งลำปางพบหลักฐานโบราณคดีเก่าแก่กว่าในแอ่งเชียงใหม่ – ลำพูน แต่ร่องรอยแหล่งโบราณคดีที่พบในลำปางนั้นยังมีข้อจำกัด ทำทนายให้แสวงหาความชัดเจนต่อไป

ลักษณะกายภาพที่ราบลุ่มน้ำวัง บริเวณที่ราบลุ่มน้ำวัง ซึ่งอยู่ในเขตจังหวัดลำปาง (ในที่นี้ไม่ได้รวมถึงลุ่มน้ำวังตอนปลายสุดราว 30 กิโลเมตร ซึ่งอยู่ในเขตจังหวัดตาก) ประกอบด้วยที่ราบลุ่มน้ำวัง และสาขาของแม่น้ำวัง ดังเช่น แม่ตาล แม่ยาว แม่ต๋วย แม่จาง แม่เมาะ เป็นต้น มีอาณาบริเวณรวม 12 อำเภอ จังหวัดลำปาง มี 13 อำเภอ ยกเว้น อำเภองาว เนื่องจากแม่น้ำงาวไหลลงสู่แม่น้ำยม จังหวัดแพร่ จึงอยู่นอกเขตที่ราบลุ่มน้ำวัง พื้นที่ประมาณหนึ่งหมื่นสองพันตารางกิโลเมตร เป็นแอ่งที่มีขนาดใหญ่แห่งหนึ่งในภาคเหนือ ลักษณะของแอ่งล้อมรอบไปด้วยภูเขาและหุบเขาที่สลับซับซ้อน มีที่ราบตรงกลางแอ่งเป็นแนวยาวรูปวงรี แนวเหนือ – ใต้ อยู่ระหว่างทิวเขาฝิปันน้ำตะวันตกและฝิปันน้ำกลาง

แม่น้ำสายหลักในแอ่งคือ แม่น้ำวัง ต้นน้ำอยู่ทางเหนือของอำเภอวังเหนือ ณ ยอดเขาซึ่งเป็นสันปันน้ำ แบ่งเขตอำเภอเวียงป่าเป้า อำเภอแม่สรวย อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย และอำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง แม่น้ำวังไหลลงมาทางใต้ผ่านอำเภอมองเหนือ อำเภอแจ้ห่ม อำเภอเมืองลำปาง อำเภอเกาะคา อำเภอสบปราบ อำเภอเถิน อำเภอแม่พริก แล้วเข้าเขตจังหวัดตาก ผ่านอำเภอสามเงาบรรจบกับแม่น้ำปิงที่บ้านปากวัง อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก ระยะทางยาวประมาณ 382 กิโลเมตร พื้นที่ราบของลำปาง จึงเป็นแนวยาวรีจากเหนือลงใต้ตามลำแม่น้ำวัง พื้นที่ช่วงกว้างสุดประมาณ 80 กิโลเมตร ช่วงยาวประมาณ 240 กิโลเมตร แม่น้ำวังมีพื้นที่ลุ่มน้ำแคบปริมาณน้ำมีจำนวนน้อย และมีความขายน้อยกว่าแม่น้ำปิง แม่น้ำยม และแม่น้ำน่าน

ตลอดสายน้ำแม่วังจากด้านเหนือสู่ด้านใต้มีลำน้ำสาขาสายต่าง ๆ ที่ไหลลงสู่แม่น้ำวัง ลำน้ำเหล่านี้มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาสูงบนที่ล้อมรอบแอ่งลำปาง โดยมีลำน้ำสาขาที่สำคัญคือน้ำแม่ต๋วยและน้ำแม่จาง แม่น้ำต๋วยมีต้นน้ำอยู่ในทิวเขาฝิปันน้ำตะวันตก ที่อำเภอเมืองปาน ไหลผ่านอำเภอเมืองปาน ไปบรรจบกับแม่น้ำวังที่สบต๋วยทางตะวันตกในเขตอำเภอเมือง มีความยาวประมาณ 60 กิโลเมตร แม่น้ำจาง มีต้นน้ำในเขตอำเภองาว ไหลผ่านอำเภอแม่ทะ แม่เมาะ และมาบรรจบกับแม่น้ำวัง ที่บ้านสบจาง ทางใต้ของอำเภอเกาะคา มีความยาวประมาณ 127 กิโลเมตร

ในหุบเขาลุ่มแม่น้ำวัง มีที่ราบแบ่งตามลักษณะกายภาพของแอ่งลำปางได้เป็น 3 ตอน คือ ตอนเหนือ ตอนกลาง และตอนใต้

แอ่งลำปางตอนเหนือ ตั้งอยู่ต้นน้ำวังบริเวณตอนบนของจังหวัด เป็นที่ตั้งของสามอำเภอ คือ อำเภอวังเหนือ อำเภอแจ้ห่ม และอำเภอเมืองปาน ลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นทิวเขาสูง และมีป่าค่อนข้างดิบ พื้นที่ราบมีขนาดเล็กตั้งอยู่สองฝั่งของแม่น้ำวัง

แอ่งลำปางตอนกลาง บริเวณตอนกลางของจังหวัด ที่ตั้งของรัฐเขาลงขันคร มีลักษณะเป็นที่ราบกว้างใหญ่สุด ส่วนใหญ่เป็นแหล่งเกษตรกรรมที่สำคัญ ประกอบด้วย 7 อำเภอ คืออำเภอเมืองปาน อำเภอห้างฉัตร อำเภอแม่เมาะ อำเภอแม่ทะ อำเภอเกาะคา อำเภอเสริมงาม และอำเภอสบปราบ

แอ่งลำปางตอนใต้ ตั้งอยู่ตอนปลายของลำน้ำวัง อยู่ตอนใต้ของจังหวัด ประกอบด้วย 2 อำเภอ คือ อำเภอเถิน และอำเภอแม่พริก ลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นป่าเขา มีที่ราบเป็นส่วนน้อย จึงอาศัยทำเกษตรกรรมตามหุบเขาและริมฝั่งแม่น้ำ จากอำเภอเถินลงไปทางใต้แม่น้ำวังมีที่ราบแคบ ๆ 2 ฝั่ง ลำน้ำ จนบรรจบกับแม่น้ำปิงที่บ้านปากวัง อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก

กลุ่มชนแรกเริ่มในสังคมนายพราน : มนุษย์ดึกดำบรรพ์ “โฮโม อีเรคตัส”

หลักฐานทางโบราณคดีของแอ่งลำปาง มีร่องรอยที่บ่งชี้ความเป็นดินแดนที่มีมนุษย์ดึกดำบรรพ์อาศัยอยู่มาแล้วหลายแสนปี และยังพบร่องรอยของมนุษย์ยุคหินใหม่ ซึ่งดำรงชีพด้วยการทำเกษตรกรรม ทำให้ดูเหมือนประกอบกันเป็นเรื่องราวได้ อย่างไรก็ตาม แท้ที่จริงเท่าที่มีหลักฐานอยู่นี้ เป็นข้อจำกัดอย่างมากที่จะทราบเรื่องราวในอดีตอันแสนไกล เนื่องจากลักษณะของหลักฐานที่ได้มา เป็นหลักฐานที่กระจัดเป็นช่วง ๆ ขาดความสืบเนื่อง ดังนั้น ในการศึกษาครั้งนี้ จึงเป็นเพียงตั้งข้อสังเกตจากงานทางโบราณคดี ยังไม่อาจเป็นข้อสรุปและเป็นงานที่รอการศึกษาต่อไป

ลักษณะภูมิประเทศในแอ่งลำปาง เป็นเทือกเขาหินปูนสลับซับซ้อน มีถ้ำหินปูนเป็นโพรงหลืบและผิงผา พื้นที่เป็นตะปุ่มตะป่ำ ประกอบด้วยพื้นที่สูงแบบหอคอย และหลุมยุบลงเป็นแอ่ง และมีแม่น้ำหรือลำธารไหลผ่าน สภาพแวดล้อมแบบนี้เหมาะสมกับการดำรงชีพของมนุษย์ ในยุคเริ่มแรก จึงปรากฏร่องรอยของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์กระจายตัวในแอ่งลำปางอยู่ทั่วไป ทั้งที่เกาะคา แม่ทะ และแม่เมาะ

การสืบค้นร่องรอยของมนุษย์ดึกดำบรรพ์ในเขตลำปาง เกิดขึ้นเพราะคาดว่า คงเป็นบริเวณทางผ่านของมนุษย์ ซึ่งเรียกว่า โฮโม อีเรคตัส (Homo erectus) เป็นมนุษย์ที่เดินตัวตรง สูงประมาณ 150 เซนติเมตร คล้ายมนุษย์ปัจจุบัน แต่มีขนาดสมองเล็กกว่า และสันคิ้วโปน กระโหลกศีรษะหนา ฟันกรามใหญ่ ยังชีพด้วยการล่าสัตว์และเก็บพืชป่าเป็นอาหาร ไม่รู้จักการเพาะปลูกหรือเลี้ยงสัตว์ จัดเป็นกลุ่มชนที่ยังชีพด้วยการพึ่งพาธรรมชาติหรือกลุ่มชนหาอาหารจากธรรมชาติ รู้จักทำเครื่องมือที่ประดิษฐ์จากหินอย่างหยาบ ๆ โดยกะเทาะอย่างง่าย ๆ จากหิน กรวดแม่น้ำ อาศัยอยู่ตามถ้ำ หรือผิงผา และอยู่กลางแจ้ง บริเวณที่ราบ หรือที่ลาดลง และอยู่ใกล้แม่น้ำ หรือหนองบึง รู้จักนำไฟมาใช้อย่างไรก็ตาม มนุษย์โฮโม อีเรคตัสคือ บรรพบุรุษของมนุษย์ในปัจจุบัน (Homo Sapiens Sapiens)

ก่อนหน้าการสืบค้นมนุษย์ดึกดำบรรพ์ลำปาง หรือ ภายหลังตั้งชื่อว่า มนุษย์เกาะคา ได้มีการพบซากชิ้นส่วนกระดูกต้นขาของ โฮโม อีเรกตัส ที่อินโดนีเซีย พ.. 2431 – 2433 และต่อมา ได้พบชิ้นส่วนกะโหลกของโฮโมอีเรกตัส ในประเทศจีน ที่ถ้ำซูกูเทียน ในปี พ.ศ. 2472 จากจุดที่พบในจีนและอินโดนีเซีย ทำให้ผู้ศึกษาสนใจที่จะศึกษาในพื้นที่ประเทศไทย ซึ่งเป็นดินแดนกึ่งกลางของสองแหล่ง และเชื่อว่า น่าจะมีการเคลื่อนย้ายไปมาผ่านประเทศไทย

เมื่อ พ.ศ. 2542 สมศักดิ์ ประมาณกิจ ได้สำรวจพบชิ้นส่วนของกะโหลกศีรษะส่วนหน้า ด้านขวามือบริเวณสันกระดูกตาจำนวน 4 ชิ้น สามารถนำมาประกอบกันได้ และยังพบกระดูกปลายแขนด้านซ้าย กระดูกนิ้วบางส่วน ฟันหน้าบนซี่กลางซ้าย ฟันหน้าบนซี่ริมข้างขวา ฟันกรามน้อยหนึ่งซี่ จากการพิสูจน์ ได้รับการยืนยันว่าชิ้นส่วนดังกล่าวเป็นฟอสซิลของมนุษย์โฮโม อีเรกตัส คาดมีอายุประมาณ 500,000 ปี ซึ่งนักโบราณคดีที่แบ่งยุคสมัยออกเป็นยุคหิน (หินเก่า หินกลาง หินใหม่) และยุคโลหะ (สำริดและเหล็ก) จัดว่าอยู่ในสมัยหินเก่า แหล่งที่สำรวจพบ อยู่ที่บ้านหาดปู้ด้าย ตำบลนาแสง อำเภอกะลา จังหวัดลำปาง ในการศึกษาของสมศักดิ์ ยังได้พบฟันและเขี้ยวสัตว์โบราณที่ปัจจุบันได้สูญพันธุ์ไปแล้ว เช่น เสือเขี้ยวดาบ (Sabre – tooth Cat 2 ซิ่น ไฮยีนาขนาดใหญ่ (Giant Hyena) หมีแพนด้ายักษ์ (Giant Panda) สัตว์กินพืชมีเขาและกีบเท้า สัตว์กินเนื้อขนาดใหญ่และเล็ก สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมหลายชนิด และยังพบกลุ่มฟันโฮมินอยด์ (Hominioids) หรือ ไพรเมท (Primate) ที่มีร่างกายขนาดใหญ่ที่สูญพันธุ์ไปแล้ว และฟิงลิงอูรังอุตัง (Urang Utan) ซากกระดูกและฟันทั้งหมดฝังตัวอยู่ในหินเบรคเซีย (Breccia)

หลักฐานข้างต้นคือ ร่องรอยของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่เก่าแก่ที่สุดเท่าที่เคยพบในดินแดนของประเทศไทย และการพบแหล่งที่สาม ของการค้นพบมนุษย์โฮโมอีเรกตัส ในทวีปเอเชียพร้อมกับได้พบซากกระดูก ซึ่งเป็นหลักฐานของสัตว์ต่าง ๆ ที่ถูกนายพรานล่ามาเป็นอาหาร

แหล่งโบราณคดีเขาป่าหนาม แหล่งนี้สอดคล้องกับการศึกษาของสมศักดิ์ ประมาณกิจ ตั้งอยู่บริเวณเขาป่าหนาม ใกล้บ้านหาดปู้ด้าย ตำบลนาแสง อำเภอกะลา จังหวัดลำปาง ซึ่งอยู่ในบริเวณเดียวกันแหล่งที่ค้นพบมนุษย์โฮโมอีเรกตัส จากการวิจัยของสุภาพร นาคบัลลังก์ และสุจิตร์ พิตรากุล ร่วมกับนักวิจัยชาวต่างประเทศให้ความเห็นว่า ลักษณะที่ตั้งของแหล่งเขาป่าหนาม เป็นชอกหลืบ หินปูน หรือโพรงถ้ำ ที่บริเวณเพดานพังลงมาภายหลัง ในภูมิประเทศแบบคาสต์ (Karst) ใกล้แม่น้ำวัง แหล่งซากดึกดำบรรพ์ ได้ถูกเก็บรักษาให้อยู่ในสภาพที่ดีพอสมควร โดยสารฟอสเฟตซึ่งเกิดจากมูลค้างคาวสลายตัวและห่อหุ้มซากดึกดำบรรพ์เอาไว้ ผลการขุดค้นระหว่าง พ.ศ. 2525 – 2528 พบกระดูกสัตว์ประมาณ 30 ชนิด จำแนกเป็น สัตว์เลี้ยงลูกด้วย และสัตว์เลื้อยคลาน ประเภทสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม และสัตว์เลื้อยคลาน ประเภทสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ได้แก่ เม่น หนูไม้ไฟ อูรังอุตัง ไฮยีนา (Hyena) เสือ อีโปโปเตมัส ละอง ละมั่ง กวาง กระตัง หมู ส่วนสัตว์เลื้อยคลาน ได้แก่ เต่าและงู และพบเครื่องมือหินกะเทาะ ซึ่งเป็นสิ่งประดิษฐ์ของมนุษย์โฮโม อีเรกนัส ร่องรอยดังข้างต้น

สันนิษฐานว่าซากสัตว์ดึกดำบรรพ์ของสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมและสัตว์เลื้อยคลานนั้น คงเป็นเศษอาหาร ส่วนเครื่องมือหินกะเทาะเป็นเครื่องมือสับตัด ซึ่งน่าจะใช้สับตัด สัตว์ ดังนั้นแหล่งโบราณคดีเขาป่าหนาม จึงเป็นร่องรอยที่มนุษย์โฮโมอีเรกตัส ทั้งหลักฐานไว้ ซึ่งพบว่า มีสัตว์หลายประเภทที่ถูกนำมาเป็นอาหาร สะท้อนความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์ต่าง ๆ ที่เคยอาศัยอยู่ในอาณาบริเวณแอ่งลำปาง น่าสังเกตว่า ไม่พบร่องรอยของหลักฐานจำพวกพืชพันธุ์ของป่าที่ถูกนำมาเป็นอาหาร เป็นไปได้ว่าอาจจะมีการนำพืชพันธุ์จากป่ามาเป็นอาหารด้วย แต่พืชพันธุ์สูญสลายได้ง่ายกว่า กระดูกสัตว์และหิน เมื่อเวลาผ่านไปหลายแสนปี จึงไม่หลงเหลือให้เป็นหลักฐานให้เป็นหลักฐาน

แหล่งโบราณคดีบ้านแม่ทะ และบ้านดอนมูล ในเขตอำเภอแม่ทะ นักโบราณคดีชาวเคนมาร์คคือ ซอเรนเซน และคณะสำรวจได้ค้นพบเครื่องมือหินกะเทาะ มีขนาดและรูปแบบอยู่ในกลุ่มเครื่องมือสับตัดต่อมาพิสิฐ เจริญวงศ์ ได้สำรวจเพิ่มเติม พบว่า บริเวณแหล่งโบราณคดีและพื้นที่ใกล้เคียงเป็นป่าละเมาะ ซึ่งอยู่ในแอ่งที่ราบที่ถูกโอบล้อมด้วยภูเขาทุกด้าน ได้พบเครื่องมือหินเช่นเดียวกัน ที่สำคัญคือการสำรวจพบ เครื่องมือหินกะเทาะซึ่งเป็นกรวดแม่น้ำ จมอยู่ใต้ชั้นหินบะซอลท์ จำนวนนี้มี 3 ชิ้น จากการกำหนดอายุของชั้นลาวาที่ทับถมอยู่เหนือเครื่องมือนี้ ทำให้ทราบถึงความเก่าแก่ของเครื่องมือกะเทาะหินว่ามีอายุกว่า 700,000 ปีมาแล้ว ซึ่งเป็นเครื่องมือหินอย่างหายาก ๆ ของมนุษย์โฮโมอีเรกตัส ลักษณะเป็นหินกรวดกะเทาะให้แตกและมีคมข้างเดียว จากหลักฐานนี้แสดงว่า มีมนุษย์โฮโมอีเรกตัส ก่อนเกิดปรากฏการณ์ภูเขาไฟ

ข้อสังเกต แหล่งโบราณคดีที่พบร่องรอยของมนุษย์โฮโม อีเรกตัส เท่าที่พบแล้วในปัจจุบันคือ แหล่งโบราณคดีหาดปู่ด้าย (ซึ่งพบมนุษย์เกะคา) แหล่งโบราณคดีเขาป่าหนาม ในพื้นที่ใกล้เคียง อยู่ในท้องที่อำเภอเกาะคา และแหล่งโบราณคดีในเขตอำเภอแม่ทะ สองแหล่งคือ ที่บ้านแม่ทะและบ้านดอนมูล เมื่อวัดระยะทางอากาศ ระหว่างบ้านหาดปู่ด้ายถึงบ้านแม่ทะระยะทางประมาณ 33 กิโลเมตร และจากบ้านหาดปู่ด้ายถึงบ้านดอนมูลระยะทางประมาณ 41 กิโลเมตร ระหว่างบ้านแม่ทะและบ้านดอนมูล ระยะทาง 12 กิโลเมตร ระยะห่างประมาณ 30 – 40 กิโลเมตร น่าจะอยู่ในรัศมีที่พอดูติดต่อกันได้ สันนิษฐานว่า มนุษย์ดึกดำบรรพ์ที่อยู่ในบริเวณนี้เป็นสังคมระดับกลุ่มชน (Band) คงมีหลายกลุ่มที่มีความสัมพันธ์กัน และเป็นบริเวณที่มีความเคลื่อนไหวไปมาของกลุ่มคน ซึ่งอาจโยกย้ายที่อยู่อาศัยไปตามฤดูกาล หรือแสวงหาอาหารแบบหมุนเวียน อยู่ในพื้นที่ที่คุ้นเคย โดยมีลักษณะกายภาพเหมือนกัน

มนุษย์โฮโม อีเรกตัส อาศัยอยู่ในยุคน้ำแข็ง หรือที่เรียกตามยุคของธรณีวิทยาว่า สมัยไพลสโตซีน (Pleistocene) ตอนกลาง มีอายุระหว่าง 730,000 – 250,000 ปี คาดว่า ขณะนั้นภาคเหนือคงมีอากาศหนาวเย็น มนุษย์อาศัยอยู่ตามถ้ำและใต้เพิงผา และอยู่ไม่ไกลจากแหล่งน้ำ ถิ่นที่อยู่ในแอ่งลำปางตอนกลาง พบในเขตอำเภอเกาะคา และอำเภอแม่ทะ หลักฐานของมนุษย์โฮโม อี

เรกดัส เท้าที่พบมีจำนวนน้อย และไม่สามารถทราบได้ว่า มนุษย์ดึกดำบรรพ์โฮโม อีเรกตัส ที่พบ นั้น มีการเคลื่อนย้ายออกไปสู่พื้นที่อื่น หรือไม่ หรือยังคงอยู่อย่างต่อเนื่องในพื้นที่สืบทอดกันมาเป็น เวลานับแสนปี โดยสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม มีการสร้างสรรค์วัฒนธรรมต่าง ๆ จน กลายมาเป็นมนุษย์ในยุคหินใหม่ หรือสังคมเกษตรกรรมต่อมา ซึ่งเป็นมนุษย์ปัจจุบันเรียกว่า (Homo Sapiens Sapiens) เริ่มมีหลักฐานเมื่อ 40,000 ปี มาแล้ว หลักฐานยุคก่อนประวัติศาสตร์ในเขตแอ่ง ลำปางที่มีอยู่ในขณะนี้ ขาดความต่อเนื่อง มีลักษณะกระโดด เป็นจุด ๆ ซึ่งยากที่จะสร้างภาพให้เกิด ความสืบเนื่องได้ ประกอบกับผู้ศึกษาค้นคว้ามีน้อย ทำให้เรื่องราวต่าง ๆ ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ ยังไม่ชัดเจน

ตามการแบ่งยุคของธรณีวิทยาถือว่ายุคน้ำแข็งไพลสโตซีน สิ้นสุดลงเมื่อประมาณหนึ่ง หมื่นปีมาแล้ว หลังจากนั้นเข้าสู่สมัยโฮโลซีน (Holocene) มีอายุระหว่างหนึ่งหมื่นปีถึงปัจจุบัน ซึ่งแบ่งออกเป็นสามยุค คือ โฮโล ซีนตอนต้น 10,000-7,500 ปีมาแล้ว และโฮโลซีนตอนปลาย 2,500 ปี มาแล้วถึงปัจจุบัน จากการศึกษาของฟิสิกส์ เจริญวงศ์ ให้ความเห็นว่า คนสมัยไพลสโตซีนและโฮโล ซีนตอนต้น ๆ ยังอยู่ในยุคของสังคมนายพราน อยู่กันเป็นกลุ่มก้อน เดิมคนคงมีจำนวนน้อย แต่ต่อมาก็เพิ่มจำนวนขึ้นเข้าใจว่า คงกระจัดกระจายทั่วทุกภาคของประเทศไทย เพราะพบ หลักฐานเครื่องมือเครื่องใช้ของคนในยุคนี้ ลักษณะพัฒนาการร่วมกันของสังคมชนเผ่าในยุค นายพรานคือ การแสวงหาทรัพยากรใกล้ตัว เพื่อนำมาเป็นของอุปโภคบริโภค เป็นไปได้ว่า ใน บางครั้งที่ต้องไปล่าสัตว์พิเศษที่อยู่ไกล ๆ ในสังคมการหาเลี้ยงชีพแบบนายพราน คงมีการแบ่ง หน้าที่เหมือนกัน อย่างเช่น ผู้หญิงและเด็ก ช่วยเก็บอาหาร เช่น ผลไม้ เมล็ดพืช รากไม้ ใบไม้ แมลง สัตว์ปีก และสัตว์เลื้อยคลาน ส่วนผู้ชายทำหน้าที่ล่าสัตว์ที่มีขนาดใหญ่ เมื่อประมาณหมื่นกว่าปี มาแล้ว คนบางกลุ่มรู้จักนำพืชที่ขึ้นตามป่ามาปลูกใกล้ที่พัก แต่ส่วนใหญ่ยังใช้วิธีเก็บหาของป่า ซึ่งมิ ความอุดมสมบูรณ์ ส่วนเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำด้วยหินยังหยาบๆ เป็นเครื่องมือหินกะเทาะใช้สับ ตัด น่าจะใช้ประโยชน์ได้สารพัดในการล่าสัตว์ใหญ่ เช่น เลือ กระทั่ง ซึ่งพบเศษกระดูกในแหล่ง โบราณคดีเขาป่าหนาม การล่าคงใช้วิธีพุ่ง หรือยิงจากระยะไกล เช่น หอก หน้าไม้ ธนูสภาพการ ดำรงชีวิตของนายพรานที่ล่าสัตว์และเก็บพืชพันธุ์จากป่ามาเป็นอาหารดังกล่าว ก่อเกิดคำถามตามมาว่า สภาพความเป็นอยู่ที่แท้จริงของสังคมนายพราน เป็นอย่างไร ฟิสิกส์ เจริญวงศ์ นักโบราณคดี ให้ความเห็นว่า สังคมนายพรานไม่ได้อดอยาก หรือขาดแคลนอาหาร ตรงกันข้ามกับอุดมสมบูรณ์ ด้วยอาหารทั้งโปรตีน และอื่น ๆ ตามที่ร่างกายต้องการ และใช้แรงงานน้อยกว่าสังคมเกษตรกรรม ทำให้มีเวลาพักผ่อนมากกว่าคนในปัจจุบัน

การเปลี่ยนผ่านจากสังคมนายพรานที่เคลื่อนย้ายหาอาหาร ยังไม่ตั้งถิ่นฐานถาวร ค่อย ๆ ปรับเปลี่ยนพัฒนามาเป็นสังคมเกษตรกรรมที่มีชีวิตทำการเพาะปลูกอย่างเป็นหลักแหล่งนั้น ใช้เวลา แสนนาน และมีได้เปลี่ยนอย่างทันทีทันใด แต่เป็นความเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป และ

ผสมผสานทั้งใช้การล่าสัตว์แสวงหาอาหารตามธรรมชาติร่วมกับการเพาะปลูกทดแทนในบางส่วน
ลักษณะเช่นนี้ ดำรงต่ออย่างยาวนาน บางแหล่งยังปรากฏให้เห็นแม้ในปัจจุบัน

กลุ่มชนระดับหมู่บ้านในสังคมเกษตรกรรม

ในแอ่งลำปาง หลังพบร่องรอยมนุษย์โฮโม อีเรคตัส มีอายุราวห้าแสนปีแล้ว หลักฐาน
ปรากฏอีกครั้งในช่วงสังคมเกษตรกรรม หรือสมัยยุคหินใหม่ต่อเนื่องกับยุคโลหะ เท่าที่พบ แหล่ง
โบราณคดีประตูลา ในแอ่งลำปางมีอายุราว 3,000 ปี จึงเป็นหลักฐานที่ห่างไกลกันมากเป็นแสน ๆ ปี
และไม่อาจตอบได้ว่า มนุษย์ในยุคสังคมเกษตรกรรม ที่พบที่อำเภอแม่ทะและแม่เมื่อนั้น สืบมาจาก
มนุษย์โฮโมอีเรคตัส หรือไม่ แม้ว่า เกาะคา บ้านแม่ทะและแม่เมื่อนั้น อยู่ในเขตอาณาบริเวณใกล้เคียง
กันก็ตาม หรือมนุษย์สังคมเกษตรกรรมในยุคนี้เคลื่อนย้ายมาจากแหล่งอื่น คำถาม ดังกล่าว ยังยากที่
จะหาคำตอบ โดยเฉพาะการศึกษาโบราณคดีในเขตแอ่งลำปาง ยังมีปริมาณน้อยมาก อย่างไรก็ตาม
หลักฐานเท่าที่มีอยู่ในขณะนี้ ทำให้เห็นภาพเงาสลัว ๆ บ้าง

ความเปลี่ยนแปลงเข้าสู่การเพาะปลูกในสังคมเกษตรกรรม ถือเป็นเหตุการณ์ที่ยิ่งใหญ่
ที่สุดในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เนื่องจากมนุษย์เลิกแสวงหาอาหารจากธรรมชาติ มีการตั้งถิ่นฐาน
อยู่กับที่ มีการปรับพื้นที่ป่ามาเป็นพื้นที่เพาะปลูก เป็นจุดเริ่มสังคมวัฒนธรรม การทำเกษตรกรรม
ช่วยให้มีผลผลิตเพิ่มขึ้น เพียงพอสำหรับเลี้ยงชุมชน และยังมีส่วนเกินเหลือ ส่งผลให้เกิดความมั่งคั่ง
ตามมา สังคมที่ทำเกษตรกรรมจึงมีศักยภาพในการเติบโตของชุมชนและความซับซ้อนทางสังคม
มากกว่าพวกที่พึ่งพาแต่ธรรมชาติเพียงอย่างเดียว

ลักษณะสังคมเกษตรกรรมดำรงชีวิตแบบตั้งถิ่นฐาน อาศัยอยู่บนพื้นที่โล่ง รู้จักเพาะปลูก
ธัญพืช และเลี้ยงสัตว์ นักโบราณคดีค้นพบว่า สัตว์ที่นำมาเลี้ยงเคยเป็นสัตว์ป่ามาก่อน เช่น ควายป่า
วัวป่า เมื่อนำมาเป็นสัตว์เลี้ยงแล้ว มีการเปลี่ยนแปลงจากกระดูกของสัตว์ป่า ซึ่งมีขนาดใหญ่ มาเป็น
กระดูกสัตว์เลี้ยงที่มีขนาดเล็กลง ซึ่งข้าวก็เช่นเดียวกัน มีวิวัฒนาการ โดยเปลี่ยนแปลงจากข้าวป่ามา
เป็นข้าวปลูก

การผลิต และใช้เครื่องมือหิน เป็นเครื่องมือหินกะเทาะ ทำจากหินกรวดแม่น้ำ โดยใช้
เทคนิคการกะเทาะผิวเดิมของหินกรวดด้านใดด้านหนึ่งออกทั้งหมด หรือ อาจจะกะเทาะทั้งสอง
ด้าน มักทำเป็นเครื่องมือหินทรงรูปไข่ มีความประณีตกว่าเครื่องมือหินในยุคหินเก่า ซึ่งกะเทาะ
โดยประติฐเป็นเครื่องมือหินขัด ในรูปแบบขนาด ต่าง ๆ เพื่อแยกแยะการใช้สอย ลักษณะจึง
แตกต่างจากเครื่องมือยุคหินเก่า และรู้จักทำเครื่องปั้นดินเผา หรือภาชนะดินเผา และทำเครื่องจัก
สาน อีกทั้งบางแหล่งในยุคนี้ มีภาพเขียนสีรูปคน สัตว์ ที่ประกอบกิจกรรมต่าง ๆ สันนิษฐานว่าเป็น
ผลงานของมนุษย์ยุคเกษตรกรรม

แหล่งโบราณคดีในเขตอำเภอแม่เมะ ในเขตอำเภอแม่เมะพบแหล่งโบราณคดีหลายแห่ง โดยโครงการโบราณคดีภาคเหนือออกสำรวจพื้นที่แม่เมะ พ.ศ. 2527 ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 15 ตารางกิโลเมตร สำรวจทั้งในถ้ำและพื้นที่ราบ พบแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ จำนวน 7 แห่ง ร่องรอยที่พบ ทำให้ทราบว่า ในแอ่งแม่เมะ เคยมีมนุษย์อยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ มีการใช้เครื่องมือหินขัด และภาชนะดินเผาเขียนลายสีแดง เป็นกลุ่มชนทำเกษตรกรรมที่มีความสัมพันธ์กัน ต่อมาในพ.ศ. 2541 พบแหล่งโบราณคดีสำคัญที่ประตูลา ซึ่งมีทั้งภาพเขียนสีและแหล่งฝังศพ รายละเอียดจะกล่าวต่อไป

แหล่งโบราณคดีคอยผาชี บริเวณเทือกเขาคอยผาชีอยู่ทางด้านตะวันออกของเหมืองแม่เมะ เป็นเทือกเขาหินปูน ซึ่งมีโพรงถ้ำอยู่บนคอย แหล่งนี้มีการสำรวจ ขุดตรวจสอบสามจุด คือ แหล่งถ้ำไม่มีชื่อ แหล่งถ้ำเสา และแหล่งถ้ำผาเกลบ อนึ่ง ทั้งสามแหล่งดังกล่าว ได้รับความสนใจ จึงมีการขุดค้นอีกครั้ง โดยหน่วยศิลปากรที่ 4 เมื่อ พ.ศ. 2537

“แหล่งถ้ำไม่มีชื่อ” เป็นถ้ำขนาดเล็ก มีคูหาเล็กสองคูหา จากการสำรวจ และขุดตรวจสอบ พ.ศ. 2527 พบลักษณะกาทัณฑ์ของโบราณวัตถุและกระดูกมนุษย์จำนวนมาก แสดงว่า ถ้ำนี้ใช้เป็นที่ฝังศพ ไม่ใช่ที่อยู่อาศัยโบราณวัตถุประกอบด้วย 1) เศษภาชนะดินเผามีลายเชือกทาบ 2) กระดูก และฟันมนุษย์ 3) กระดูกสัตว์มีทั้งเผ่าไฟและไม่เผ่าไฟ 4) ขวานหินขัดไม่มีบ่า 5) ลูกปัดเปลือกหอย 6) เขี้ยวสัตว์เจาะรู เป็นเครื่องประดับ 7) ดินเทศ เป็นก้อนดินสีแดงชนิดฮีเมไทต์ hematite 8) หินบด หินกรวดมีรอยใช้บด การดำเนินการทางโบราณคดี พ.ศ. 2537 ได้ขุดหลุมทดสอบสองหลุม ผลจากการขุดค้น สืบสวน ผลการสำรวจ และขุดตรวจสอบ พ.ศ. 2527 ที่ระบุว่า ถ้ำแห่งนี้ ใช้เป็นที่ฝังศพ เพราะได้พบภาชนะดินเผาลายเชือกทาบ ซึ่งบรรจุชิ้นส่วนกระดูก มนุษย์เผ่าไฟ และค้นพบลูกปัด และลูกปัดเปลือกหอย ขวานหินขัด กระดูกสัตว์

หลักฐานแหล่งโบราณคดีจากถ้ำไม่มีชื่อนี้ เป็นถ้ำขนาดเล็ก จากการศึกษาของนักโบราณคดีไม่พบร่องรอยการอยู่อาศัยของมนุษย์ และชี้ให้เห็นว่า กลุ่มคนที่เป็นเจ้าของหลุมฝังศพ และโบราณวัตถุต่าง ๆ ในถ้ำนั้น ไม่ใช่คนที่ใช้ถ้ำ เป็นที่อยู่อาศัย แต่น่าจะอาศัยอยู่บนพื้นที่ราบลุ่มในแอ่งแม่เมะ ยังชีพด้วยการทำเกษตรกรรมอยู่เป็นหลักแหล่งแล้ว โดยใช้ถ้ำเป็นเพียงที่ฝังศพ ลักษณะฝังศพเป็นการฝังศพครั้งที่สอง (Secondary burial) คือนำกระดูกมาฝังใหม่ ส่วนเศษภาชนะดินเผาลายเชือกทาบ และลายเชือกทาบผสมกับลายเขียนสีแดง และลายขูดขีด ใช้ฝังร่วมกับกระดูกมนุษย์ โดยมีขวานหินขัด และลูกปัดเปลือกหอยและเขี้ยวสัตว์ รวมทั้งก้อนดินสีแดง เป็นเครื่องประกอบการฝังศพด้วย พิสิฐ เจริญวงศ์ (พ.ศ. 2537) นักโบราณคดี ผู้ศึกษาให้ความเห็นว่า กลุ่มคนที่เป็นเจ้าของหลุมฝังศพเป็นพวกที่อาศัยอยู่ในพื้นที่โล่งแจ้ง และอยู่ติดที่ มีการติดต่อกับกลุ่มคนอื่นที่อยู่ต่างถิ่นออกไป ทั้งนี้เห็นได้จากความหลากหลายของภาชนะดินเผา รวมทั้งลูกปัดเปลือกหอยที่มีถิ่นกำเนิดจากทะเล และน่าสังเกตว่า ยังไม่พบโลหะ

แหล่งถ้ำเสา ตั้งอยู่บริเวณเดียวกับถ้ำไม่มีชื่อ เป็นถ้ำขนาดเล็ก จากการตรวจสอบ เมื่อ พ.ศ. 2527 ไม่พบชั้นดินที่อยู่อาศัย หรือหลุมฝังศพ อาจเพราะพื้นถ้ำอยู่ต่ำเกินไป และทางเข้าไม่สะดวก มนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์จึงไม่ใช้ประโยชน์อย่างจริงจัง อย่างไรก็ตาม พบหลักฐานเศษภาชนะดินเผาลายเชือกทาบ เป็นแบบเดียวกับเศษภาชนะดินเผาที่พบในถ้ำไม่มีชื่อ และพบเศษกระดูกสัตว์ขนาดเล็ก และเปลือกหอยภูเขา นอกจากนั้นยังพบภาชนะเครื่องเคลือบแบบล้านนา 2 – 3 ชั้น ซึ่งนำเข้ามาภายหลัง จากหลักฐานที่พบสันนิษฐานว่า กลุ่มชนผู้ใช้ถ้ำไม่มีชื่อเป็นสถานที่ฝังศพ น่าจะใช้ถ้ำเสาเพียงทำกิจกรรมเล็ก ๆ น้อย ๆ ในลักษณะชั่วคราว การดำเนินงานโบราณคดีเมื่อ พ.ศ. 2537 ได้ขุดค้น และได้พบโบราณวัตถุที่สอดคล้องกับการขุดตรวจและสำรวจ เมื่อ พ.ศ. 2527

แหล่งถ้ำผาเกลบ ทางเข้าถ้ำแคบมาก แต่ภายในคูหาขนาดใหญ่ การสำรวจ และขุดตรวจ เมื่อ พ.ศ. 2527 พบชิ้นส่วนภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดาลายเชือกทาบ สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดาแบบผิวเรียบ ชิ้นส่วนกระดูกสัตว์ หอยเบี้ยเจาะรู และเครื่องมือหินกะเทาะไม่สำเร็จ สันนิษฐานแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ ถูกใช้เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ ในช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์

นอกจากแหล่งถ้ำดังกล่าวแล้ว วิวรรณ แสงจันทร์ พ.ศ. 2527 นักโบราณคดี ได้สำรวจถ้ำที่อยู่รอบ ๆ เหมืองแม่เมาะ ในเขตอำเภอแม่เมาะ ได้แก่ แหล่งโบราณคดีถ้ำช้างเผือก พบเครื่องมือหินขัด แหล่งโบราณคดีถ้ำเต่า พบขวานหินขัดมีใบ เครื่องมือหินเจาะรู กระดูกสัตว์ และกระดูกมนุษย์ แหล่งโบราณคดีถ้ำหลังสถานีโทรคมนาคม พบเครื่องมือหินขัด โกลนเครื่องมือหินขัดแบบมีคำ ค้อนหิน เศษภาชนะเนื้อดินแบบผิวเรียบและแบบลายเชือกทาบ แหล่งโบราณคดีถ้ำดาบส พบเศษภาชนะดินเผาหลายลายเชือกทาบ แหล่งโบราณคดีถ้ำผาของ พบโบราณวัตถุ จำนวนมากทั้งภาชนะดินเผาหลายชนิด ลายเชือกทาบและภาชนะดินเผาขนาดเล็กซึ่งเขียนด้วยสีแดง ขวานหินขัดเครื่องมือสะเก็ดหิน

แหล่งโบราณคดี ในพื้นที่ราบเหมืองแม่เมาะ นอกจากแหล่งโบราณคดีในถ้ำมีร่องรอยการฝังศพของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์แล้ว ในส่วนพื้นที่ราบก็น่าจะเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ที่กลุ่มชนเหล่านี้ใช้พื้นที่สูงตามถ้ำเป็นที่ฝังศพ พิสิฐ เจริญวงศ์ และคณะ พ.ศ. 2527 ได้สำรวจแหล่งโบราณคดีบนพื้นที่ราบเพื่อหาร่องรอยมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ที่อยู่อาศัยตามพื้นที่ราบ โดยสำรวจบริเวณที่ราบลุ่ม ใกล้แหล่งน้ำดังนี้

พื้นที่บริเวณจุดสำรวจหมายเลข N 35 W 5.6 เหมืองแม่เมาะ แหล่งโบราณคดีหมายเลข 4 ตำแหน่งประมาณ รุ่ง 18 องศา 20 ลิปดา 10 ฟลิปดา เหนือ และแวง 99 องศา 44 ลิปดา 30 ฟลิปดา ตะวันออก ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบขั้นบันได ลาดลงสู่แม่น้ำแม่เมาะ จากการสำรวจพื้นที่ที่ยังไม่ถูกทำลาย พบโบราณวัตถุสมัยก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์ ได้แก่ เครื่องมือกะเทาะ 3

ชั้น เป็นเครื่องมือหินรุ่นเก่า บางชั้นมีลักษณะใช้เป็นก้อน ขวานหินขัดมีบ้างขนาดเล็ก 1 ชั้น และเศษภาชนะดินเผาสมัยประวัติศาสตร์ ราวพุทธศตวรรษที่ 21 – 22

ที่ราบชั้นบันไดลำน้ำเก่า บริเวณโรงกรองน้ำเหมืองแม่เมาะ แหล่งโบราณคดีหมายเลข 5 จากการสำรวจบริเวณรอบ ๆ โรงกรองน้ำ เหมืองแม่เมาะ ซึ่งมีลักษณะภูมิประเทศเป็นเนินราบชั้นบันไดลำน้ำเก่า (Old river terrace) ริมอ่างเก็บน้ำห้วยหลวง น่าจะเป็นบริเวณที่เหมาะสมกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์เนื่องจากมีวัตถุดิบคือ หินกรวดแม่น้ำอยู่มากมาย และอยู่ใกล้แหล่งน้ำ ผลการสำรวจบนผิวดินพบเครื่องมือหินกะเทาะทำจากหินกรวดท้องถิ่น จำนวน 3 ชิ้น แสดงว่าแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ เคยมีมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์อาศัยอยู่

ที่ราบลูกคลื่นทางตะวันตกของเหมืองแม่เมาะ แหล่งโบราณคดีหมายเลข 6 ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลูกคลื่นคล้ายเนินกว้าง ๆ สลับกับร่องน้ำเล็ก ๆ ซึ่งพบทั่วไปในเขตแอ่งแม่เมาะ เป็นแหล่งที่เหมาะสมกับการตั้งถิ่นฐานของสังคมสมัยเกษตรกรรมเริ่มแรก จากการสำรวจ และขุดตรวจสอบ พบเครื่องมือหินกะเทาะเครื่องมือหินใช้เป็นก้อน (Hammer Stone) และก้อนหินเจาะรู

แหล่งโบราณคดีประตูลา แหล่งภาพเขียนสีและแหล่งฝังศพ หรือที่รู้จักในชื่อหนังสือภาพเขียนสี พิธีกรรม 3,000 ปีที่ผาศักดิ์สิทธิ์ ประตูลาเป็นชื่อของช่องเขาขนาดเล็กที่ตัดผ่านเพื่อกเขาหินปูนคดอຍประตูลาตรงบริเวณกิโลเมตรที่ 48 บนถนนลำปาง – งาว ตั้งอยู่ในเขตอำเภอแม่เมาะ ต่อกับอำเภอ งาว โดยคดอຍประตูลาเป็นจุดแบ่งระหว่างแอ่งลำปางและแอ่งเมืองพะเยา ประตูลาจึงเป็นทางผ่านสำคัญของกลุ่มชนจากทางตอนเหนือสู่ตอนใต้ เป็นแหล่งรวมของชุมชนต่าง ๆ ในบริเวณนี้ คดอຍประตูลาเป็นพื้นที่สูง ยอดคดอຍสูงกว่าระดับพื้นดินประมาณ 40 – 50 เมตร และสูงกว่าที่ราบลอนคลื่นด้านตะวันออกประมาณ 60 – 80 เมตร ดังนั้น เมื่อมองจากที่ราบด้านทิศตะวันออกมาทางทิศตะวันตก จะพบหน้าผาสูงใหญ่ ซึ่งมีภาพเขียนสี และด้านล่างของภาพเขียนสีเป็นพื้นดินได้หน้าผาเป็นแหล่งฝังศพ พื้นที่สูงในบริเวณนี้ จึงไม่ใช่เขตอยู่อาศัยของมนุษย์ แต่เป็นพื้นที่ที่กำหนดให้เป็นสถานที่ฝังศพ ตามคติให้ความสำคัญกับพื้นที่สูงเป็นที่สถิตของบรรพชน ส่วนพื้นที่ราบที่อยู่ด้านตะวันออกเป็นเขตอยู่อาศัย เป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ทั้งที่ราบและแหล่งน้ำ ซึ่งกว้างขวางมากประมาณกว่า 45,000 ไร่

วิวรรณ แสงจันทร์ (พ.ศ. 2541) นักโบราณคดีผู้ขุดค้นและศึกษา เมื่อ พ.ศ. 2541 ให้ความเห็นว่าแหล่งโบราณคดีแห่งนี้เป็นแหล่งโบราณคดีประเภทแหล่งฝังศพ และแหล่งภาพเขียนสีของมนุษย์ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่สำคัญยิ่งในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนบน ภาพเขียนสีจำแนกได้ 7 กลุ่ม ตามลักษณะการเว้นของหน้าผา โดยมีความยาวของภาพเขียนทั้งสิ้นประมาณ 300 เมตร ภาพบางส่วนมีร่องรอยถูกเขียนทับซ้อนกันไม่น้อยกว่าสองครั้ง ทำให้พื้นที่เขียนภาพมีลักษณะเป็นปื้นสีแดงหนา ภาพบางส่วนชำรุด อย่างไรก็ตาม สามารถคัดลอกภาพได้ถึง 1,872 ภาพ ส่วนใหญ่เป็นภาพ

มือ ทำด้วยเทคนิควิธีแตกต่างกัน ภาพบุคคลทั้งหญิงและชาย ภาพสัตว์ ภาพพืช ภาพสัญลักษณ์และภาพพิธีกรรม โดยกำหนดชื่อภาพในแต่ละกลุ่ม ตามลักษณะเด่น และเรื่องราวที่ปรากฏในกลุ่ม

จากภาพเขียนสีแสดงถึงสังคมที่ดำรงชีวิตด้วยการล่าสัตว์และเลี้ยงสัตว์ และการเพาะปลูก มีการละเล่นการแต่งกาย มีการตกแต่งร่างกายโดยปล่อยชายผ้าตกลงมาข้างเอวทั้งสองข้าง บางคนสวมกระโปรง หรือพันผ้ารอบเอวถึงเข่า บางคนพันผ้าคล้ายนุ่งผ้าขาวม้า สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยสัตว์ป่า และมีพิธีกรรมการทำศพเป็นภาพบุคคลถูกขุดเสี้ยนจากบาท ซึ่งหมายถึงเสียชีวิต โดยด้านหลังศพมีหินตั้งแบบโดลเมน (Dolmen)

การขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณพื้นดินใต้ภาพเขียน พบว่า มีการใช้พื้นที่เป็นแหล่งฝังศพของคนในสังคมเกษตรกรรม ที่มีอายุระหว่างยุคหินใหม่ต่อเนื่องกับยุคโลหะ มีอายุประมาณ 3,000 ปีมาแล้ว หลักฐานจากการขุดค้นแสดงให้เห็นว่า กลุ่มชนดังกล่าว มีการฝังร่างโดยใช้เสื่อพันร่างแล้วปิดทับด้วยฟากไม้ไผ่ จากนั้นจึงเผา และมีความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตาย โดยวางภาชนะดินเผา ข้าว เมล็ดพืช เครื่องจักรสาร เครื่องประดับ และขวดหินขัดขนาดเล็กไว้รวมกับศพ เพื่ออุทิศให้ผู้ตายนำไปใช้ในโลกลงมา

กลุ่มคน ซึ่งเป็นเจ้าของภาพเขียนสี และหลุมฝังศพ คงเป็นกลุ่มเดียวกัน เนื่องจากในหลุมศพมีร่องรอยการใช้ดินเทศสีแดง และรู้จักเขียนลวดลายสีแดงบนทัพพีไม้ เช่นเดียวกับการใช้สีแดงเขียนภาพเขียนสี นอกจากนั้น คติการหันศีรษะศพไปทางทิศใต้ ของภาพพิธีศพในภาพเขียนสี สัมพันธ์กับศพในหลุม

จากหลักฐานทั้งภาพเขียนสีและหลุมฝังศพ แสดงว่า กลุ่มชนในบริเวณนี้ มีพัฒนาการอยู่ในระดับหนึ่งแล้ว คือรู้จักเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ รู้จักใช้ประโยชน์จากไม้ไผ่มาทำฟาก และเครื่องจักสาน และนำไม้มาทำเครื่องมือเครื่องใช้ เช่น ข้อน ทัพพี หน้าไม้ ซึ่งแสดงว่า มีเครื่องมือที่มีคมในการตัดและเหลาไม้ รู้จักการทำเส้นเชือก เส้นด้าย รู้จักทอผ้า ทำเครื่องปั้นดินเผา และทำเครื่องใช้จากกระดูกสัตว์ กลุ่มชนนี้ คงสร้างบ้านเรือนด้วยไม้และไม้ไผ่ และอาศัยในพื้นที่ราบลุ่มใกล้เคียงกับแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ และอาจมีกลุ่มชนกระจ่ายตัวอยู่ตามที่ราบลุ่มต่าง ๆ ในปริมาณไม่น้อย แหล่งโบราณคดีในเขตอำเภอแม่ทะ แหล่งผลิตเครื่องมือหิน ตั้งอยู่ที่สถานีวนวัฒนวิจัยแม่ทะ สถานที่ผลิตเมล็ดพันธุ์ไม้ป่า สังกัดกรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ สภาพภูมิประเทศของแหล่งโบราณคดีเป็นที่เนิน มีลำห้วยล้อมรอบ และพื้นที่โดยรอบเป็นร่องน้ำสลับที่เนิน สมคิด แก้วแกมเงิน (พ.ศ.2552)เจ้าหน้าที่สถานีวนวัฒนวิจัย ผู้รู้ในท้องถิ่นที่สำรวจ เมื่อ 17 มกราคม 2552 ได้เล่าว่า บริเวณเนินดินข้างลำห้วยจำเป้ว เดิมตามเนินดินพบโบราณวัตถุหนาแน่นมากกว่าปัจจุบัน เนื่องจากโบราณวัตถุถูกผู้สนใจเก็บไปครั้งละมาก ๆ จึงเหลือน้อยลง เครื่องมือหินเหล่านี้ นำวัสดุหินมาจากห้วยน้ำโทก อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจของผู้เขียนยังพบเครื่องมือหินกระจ่ายตามผิวดินจำนวนมาก สอดคล้องกับการสำรวจของนักโบราณคดี จากสำนักงานโบราณคดีและ

พิพิธภัณฑ์สถานที่ 6 เชียงใหม่ ซึ่งทำการสำรวจก่อนหน้านี้ และได้เขียนรายงานเบื้องต้นไว้
โบราณวัตถุที่พบได้แก่

1. สะเก็ดหิน (Flakes) และเศษสะเก็ดหิน (Wasted Flakes) มีทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็ก กระจายบนผิวดินทั่วทั้งเนิน พื้นที่หนึ่งตารางเมตรพบประมาณ 100 ชิ้น
 2. เครื่องมือหิน ประกอบด้วย ขวานกะเทาะ เครื่องมือสะเก็ดหินเป็นสะเก็ดหินรูปกลมรี มีรอยกะเทาะขอบเพื่อใช้งานและเครื่องมือขูด (Scrapers)
 3. ขวานหินขัด ทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า และทรงสามเหลี่ยม ขอบคมมีร่องรอยการใช้งาน
 4. เศษภาชนะดินเผา เนื้อดินหยาบ มีเมล็ดทรายปะปนในเนื้อดินมาก
- ลักษณะของเครื่องมือหินที่พบส่วนมากทำจากหินสีเทาอมเขียว และสีเขียวเนื้อละเอียดประเภทหินเชิร์ต Chert หรือหินทรายเนื้อละเอียด หรือหินไดโอไรท์

จากปริมาณความหนาแน่นและการกระจายตัวของเครื่องมือหิน แสดงว่า เป็นแหล่งผลิตเครื่องมือหินขนาดใหญ่ เพราะพบสะเก็ดหินจำนวนมาก และปริมาณเครื่องมือหินที่พบสะท้อนถึงกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ คงมีจำนวนมากเช่นเดียวกัน ลักษณะการอยู่อาศัยคงอยู่ตามที่เนินริมน้ำ และอยู่กันเป็นกลุ่มชน ซึ่งน่าจะมีความสัมพันธ์กับกลุ่มชนที่อยู่ใกล้เคียงในเขตเหมืองแม่เมาะ นอกจากนั้น การเป็นแหล่งผลิตเครื่องมือหินยังสะท้อนลักษณะกลุ่มชนที่มีความสามารถพิเศษอีกด้วย

พัฒนาการเมืองวิเชตนคร

ในสมัยอดีตล้านนาไทย ครั้นสมัยพ่อขุนจอมธรรมประกาศสร้างอาณาจักรพะเยาเมื่อปี พ.ศ.1639 พ่อขุนจอมธรรม เป็นปฐมวงศ์ พะเยาได้รวบรวมหัวเมืองขึ้น ต่อจากอาราจักรพะเยาเรียกว่าพันนา มีเมืองอยู่ในขอบขันตลิวา 36 พันนา ได้โปรดให้บุตรหลานมาครองเมืองแจ้ห่มซึ่งเป็นหัวเมืองพันนาลูกหลาน(สถาจารีกรูปหินเสมาสร้างวัดป่าบางจารีด้วยอักษรล้านช้างของอำเภอวังเหนือ เรียกเมือง แจ้ห่มว่า "แซ่ห่ม") แต่ไม่ปรากฏชื่อผู้ครองเมืองในสมัยนั้นจนกระทั่งพ.ศ. 1801 ในขณะนั้นพ่อขุนงำเมืองพะเยาในอันดับที่12 ของราชวงศ์ของพะเยาได้ส่งพญาคำแดงผู้เป็นราชบุตรมาครองเมืองแจ้ห่มในฐานะยุพราช ต่อมา พ.ศ.1861 พญาคำแดงได้ไปครองเมืองพะเยาได้ อันดับที่13ของราชวงศ์พะเยา ส่วนพญาคำ

คือ ผู้เป็นราชบุตรของพญาคำแดงได้มาครองเมืองแจ้ห่มในฐานะยุพราชเช่นเดียวกัน จวบจนพญาคำแดงได้เสด็จสวรรคตแล้ว พญาคำคือจึงจากเมืองแจ้ห่มไปครองเมืองพะเยาในอันดับราชวงศ์ที่14 เมื่อพ.ศ.1881

ในปี พ.ศ.1871 เจ้าแสนภูเจ้าเมืองเชียงใหม่ในราชวงศ์เม็งรายเบื่อหน่ายจากการแย่งชิงราชบัลลังก์จากเจ้าขุนเครือ เจ้าเมืองผู้เป็นอา ได้ปลื้มตัวไปสร้างเมืองใหม่ คือเมืองเชียงแสนในขณะที่ครองเมืองเชียงแสนได้กรีธาทัพมารบเมืองขัง เจ้าเมืองแจ้ห่มและเมืองแจ้ห่ม ในการรบ

ครั้งนั้น เจ้าพญาคำลือเสียดช้างทรงคู่บารมีถึง2เชือก คือ เจ้าค่าน้อย และเจ้าคำเต้า เมื่อเสร็จสิ้นสงครามชิงเมือง เจ้าพญาคำลือจึงสร้างวัดและสถูปบรรจุถ่านเถ้าสิริระสรีระของช้างทั้งสองนี้ขึ้นที่อำเภอเมืองแจ้ห่ม เรียกว่า "วัดคู่เจ้า" และ "วัดคู่ค่าน้อย"

ในปี พ.ศ.1881 ขณะที่เจ้าพ่อพญาคำลือได้ครองเมืองพะเยาแมนพญาคำแดง ซึ่งเป็นราชบิดาที่สวรรคต พวกเงี้ยวได้ตั้งตนเป็นใหญ่ในดินแดนภาคเหนือโดยมีเจ้าคำภู เจ้าเมืองเชียงแสน ซึ่งเป็นราชบุตรเขย เจ้าแสนภู กิดถึง พญากาวน่าน ยกทัพมาตี ขนาบเมืองใหญ่น้อยได้แผ่อำนาจมาถึงพะเยา เจ้าพ่อพญาคำลือจึงยกทัพเข้าปราบปราม โดยมีเจ้านายฝ่ายเหนือมาร่วมรบในครั้งนี้ด้วย เช่น ท้าวพญาว้าง (อ.วังเหนือ) เมืองล้านช้าง เวียงพิงค์เขลางค์นคร เวียงโกศัย (เมืองแพร่) พิษณุโลก อุดรดิตถ์ เมืองพิชัย เป็นต้น รบกันนานถึง 21 เดือน จึงได้ชัยชนะในที่สุดพวกเงี้ยวต้องถอยร่นกลับไปยังแคว้น สิบสองปันนา กาลต่อมาศึกพม่ากับเชียงใหม่ได้อุบัติขึ้นอีก พม่าได้ยกทัพมาตีเมืองสยมภูนครินทร์ (คือแจ้ซ้อน เมืองปาน และห้างฉัตรในปัจจุบัน) เมืองนี้จึงตกเป็นเมืองหนึ่งของหัวเมืองสยมภูนครินทร์ แต่ก็ไม่สามรถตีเมืองนี้ไปได้ทั้งนั้น เพราะพระปรีชาสามารถของเจ้าพญาคำลือที่ต่อสู้รักษาเมืองไว้อย่างแข็งขัน ต่อมาเจ้าพ่อพญาคำลือได้ร่วมกับเจ้าเมืองฝ่ายเมืองเหนือยกทัพไปตีกองทัพพม่าจนแตกกระจายถอยร่นกลับไป จึงได้ชิงเอาเมืองสยมภูนครินทร์คืนมาได้

ในชีวิตของเจ้าพ่อพญาคำลือต้องรบเพื่อปกป้องเมืองให้พ้นจากการแย่งชิงอิทธิพลของข้าศึกยามรบก็รบด้วยความกล้าหาญสุดชีวิต ยามสงบก็ปกครองชาวเมืองให้เป็นสุขด้วย ความรักความเมตตา ทั้งยังเอาใจใส่ในธรรมยิ่งนัก ได้ทำนุบำรุงวัดวาอารามหลายแห่งโดยเฉพาะวัดอักษิณชัยคีรีที่ประดิษฐานพระธาตุอันศักดิ์สิทธิ์ เจ้าพ่อพญาคำลือจึงเป็นที่รักบูชาของชาวเมืองคู่อ้อเจ้า

ในบริเวณใกล้กับแหล่งภาพเขียนเขียนสีผาเงิบช้างเป็นที่ตั้งของถ้ำซึ่งเป็นที่ถ้ำหินปูนที่พบเศษภาชนะ ชิ้นส่วนเครื่องมือกะเทาะหินพื้นถ้ำเป็นที่สะสมขี้ค้างคาวในอดีตสันนิษฐานว่าใช้เป็นที่อยู่อาศัยชั่วคราวของมนุษย์

จากการสำรวจในลำธารระหว่างทางไปแหล่งภาพเขียนสีผาเงิบช้างพบสะเก็ดหินฟอสซิลของเปลือกหอยที่ฝังผาเงิบช้างเป็นส่วนหนึ่งของผาโปะกะล่ง บริเวณนี้เป็นหน้าผาในเทือกเขาหินปูน ซึ่งมีถ้ำสำคัญคือ ถ้ำถ้ำยี่ ซึ่งพบภาชนะเงินเผา,ชิ้นส่วนเครื่องมือกะเทาะหิน ฯลฯ การเดินทางไปยังแหล่งเขียน ภาพสี ผาเงิบช้าง ใช้เส้นทางหลวงอำเภอแจ้ห่มไปยังตำบลเมืองมาย อำเภอแจ้ห่ม จนถึงหลักกิโลเมตรที่มีป้ายบอกทางไปยังบ้านนางาม มีทางแยกเป็นถนนลูกรังและถนนดิน ซึ่งจะต้องใช้รถยนต์เป็นพาหนะในการเดินทาง ถนนดังกล่าวในช่วงฤดูฝนไม่สามารถใช้ในการเดินทางได้ ใช้เส้นทางถนนลูกรังนี้ผ่านลำธารน้ำไปเป็นระยะทาง8กิโลเมตรจะพบกับทุ่งนาข้าวขนาดใหญ่ขึ้นอยู่ด้านหน้าของผาโปะกะล่ง เดินผ่านทุ่งนาข้าวไปประมาณ 20 นาที พบแหล่งภาพเขียนสีผาเงิบช้าง

ประวัติการค้นพบแหล่งภาพเขียนสีผาเจิบช้าง สํารวจพบครั้งแรกโดยเจ้าหน้าที่สำรวจจากกรมทรัพยากรธรณีเมื่อประมาณ พ.ศ. 2529-2530

ลักษณะของแหล่งภาพเขียนสีผาเจิบช้างเป็นเพิงผาอยู่ตัว พื้นที่บริเวณนี้ใช้เป็นที่พักพิงของพระสงฆ์ ตัวเพิงหันไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ รอบเพิงหินเป็นป่าไผ่ และพืชป่าขนาดเล็กส่วนของหินเป็นส่วนยื่นออกมาเป็นรูปสามเหลี่ยมมีภาพสีแดงรูปบุคคล 2 ภาพปรากฏอยู่ สีที่เขียนภาพเริ่มจางลง เนื่องจากมีผู้คนไปสัมผัสขัดกับสีบ่อยๆ

ตามตำนานกล่าวถึงเมืองแจ้ห่มว่าเป็นเมืองสองสมัย เมืองแรกชื่อว่า พระเจ้าอติราชนิราชนวงศ์จามเทวี นำไพร่พลสามหมื่นคนมาสร้างบ้านสร้างเมืองขึ้น ณ ที่แห่งนี้ แล้วให้ชื่อนามเมืองว่า วิเชตนคร สอดคล้องกับตำนานพระพุทธรูปแก่นจันทร์ จากหนังสือ ชินกาลมาลีปกรณ์ ซึ่งแต่งขึ้นในสมัยพระเจ้าติโลกราช โดยพระรัตนปัญญา เมื่อ ปี จ.ศ.843 (พ.ศ.2054) ว่าพระเจ้าอติยาเกิดในราชวงศ์ของกษัตริย์ เมืองสุวรรณภูมิ (พ.ศ. 1607) เป็นพระโอรสของพระเจ้านเรศวรทรงอัญเชิญพระพุทธรูปแก่นจันทร์นั้น มาแต่เมืองสุวรรณภูมิแล้ว สร้างนครขึ้นบนยอดเขา วิเชตนคร ในชนบทวิเชต ในประเทศสยาม ซึ่งเป็นคนละประเทศกับเมืองสุวรรณภูมิ ทรงบูชาอยู่ 10 ปี ต่อมาฝ่ายพระราชามุททิกเนตรทรงอัญเชิญพระพุทธรูปแก่นจันทร์มาบูชาใน โลสุทนคร (สบสาย) 10 ปี

พงศาวดารโยนก ได้กล่าวถึงตำนานพระพุทธรูปแก่นจันทร์องค์นี้ไว้เช่นเดียวกันว่าเป็นพระพุทธรูปยืน มีฐานแท่นสูง 6 นิ้ว พระองค์สูง 2 นิ้ว วัดโดยรอบพระองค์ได้ 23 นิ้วครึ่งหนัก 8 พันน้ำ พระพุทธรูปขัดมหาเถรเชิญพระแก่นจันทร์องค์นี้ไปไว้เมืองแจ้ห่มปลายแม่น้ำวัง พระยาหลวงคำแดง เจ้าเมืองแจ้ห่มรับอุปฐากไว้

หลวงพระยาคำแดง ถึงแก่อนิจกรรมแล้ว บุตรชายได้ครองเมืองแทนเป็นสหายกับท้าวดาแหวนในบ้านสบสาย ท้าวดาแหวนจึงได้จัดไม้จันทร์อันมีค่าแสนค่าไปให้บุตรพระยาคำแดงผู้ครองเมืองแจ้ห่ม ขอแลกเปลี่ยนองค์ปฏิมากรแก่นจันทร์ไปไว้บูชา ณ ตำบลสบสาย

ในพงศาวดารโยนก ราวปี พ.ศ.1635 ขุนจอมธรรมราชบุตรองค์น้อยของพระยาจาวเงินพาหม่บริวาร พลโยธาพาหนะออกจากเมืองหิรัญนครเงินยางไปสร้างเมืองภูกามยาว (พะเยา) เมืองแจ้ห่มมีฐานะเป็นเมืองสำคัญแห่งหนึ่งของพะเยาในสมัยพระยาจางเมือง พ.ศ.1801 ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินครองราชย์สมบัติแคว้นแคว้นพระยานครและได้ส่งพญาคำแดง ผู้เป็นราชบุตรมาครองเมืองแจ้ห่มในฐานะพระยุพราช และพญาคำลือผู้เป็นราชบุตรพญาคำแดงได้มาครองเมืองแจ้ห่มในฐานะพระยุพราชเช่นเดียวกัน ราวปี พ.ศ.1881 เมื่อพญาคำแดงได้ขึ้นไปเป็นพระมหากษัตริย์ที่เมืองพะเยาเป็นอันดับที่ 13

จากการตรวจสอบภาพถ่ายทางอากาศบริเวณเมืองแจ้ห่มได้พบร่องรอยของเมืองโบราณบนยอดเนินเตี้ยๆ แห่งหนึ่ง บริเวณบ้านสบมอญ เป็นเมืองที่ไม่มีรูปหลักฐานที่แน่ชัดเมืองลักษณะดังกล่าวเป็นเมืองที่มีอายุอยู่ก่อนศตวรรษที่ 17 ขึ้นไป ซึ่งน่าจะเป็นเมืองวิเชตนครที่มีตำนานทางด้านล้านนาหลายแห่ง ต่อมาเมืองวิเชตนครถูกทิ้งให้รกร้างว่างเปล่าเมื่อพ่อขุนจอมธรรม ได้อพยพผู้คนลงมาสร้างเมืองใหม่อีกแห่งหนึ่ง ในที่ลุ่มและได้เกิดอุทกภัยอย่างร้ายแรงขึ้นในสมัยพญาคำลือ คนเมืองนี้ล่มสลายไปตามตำนานพื้นเมืองแจ้ห่ม อีกครั้งในลิลิตยวนพ่าย ซึ่งแต่งขึ้น ระหว่างปี พ.ศ.2034 - พ.ศ.2072 และอยู่สืบเนื่องมาจนถึงหัวเมืองล้านนาตกอยู่ภายใต้อิทธิพลการปกครองของพม่าจึงปรากฏศิลปะแบบพม่าปะปนอยู่กับสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมในเมืองแจ้ห่มเป็นจำนวนมาก

ภายหลังหัวเมืองล้านนา เป็นอิสระจากการปกครองของพม่าในต้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ.2325 - พ.ศ.2352) เมืองแจ้ห่มกลับมามีความปกครองของนครลำปาง เจ้านครลำปาง ได้ตั้งให้ญาติวงศ์ มาประจำอยู่เมืองแจ้ห่มคอยดูแลเก็บส่วนต่างๆ ส่งไปถวายเจ้าผู้ครองนครทุกปี จนกระทั่ง มีพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องถิ่นแบบใหม่ เมืองแจ้ห่มจึงเปลี่ยนมาเป็นอำเภอแจ้ห่มในปัจจุบัน

อารยธรรมยุคโบราณของแจ้ห่ม

แหล่งโบราณคดีในเขตอำเภอแจ้ห่ม : ภาพเขียนสี

แหล่งโบราณคดีที่พบอยู่ในเขตบ้านแม่ปิ่น หมู่ที่ 1 ตำบลเมืองมาย อำเภอแจ้ห่ม สภาพของแหล่งเป็นคอยหินปูนขนาดกลาง ซึ่งปักกะโล่ง สูงประมาณ 585 เมตร คอยแห่งนี้ มีถ้ำและเพิงผา 8 แห่ง ได้รับการสำรวจและพบหลักฐานทางโบราณคดีจำนวน 3 แห่ง

แหล่งโบราณคดีผาเย็บช้าง พบภาพเขียนสีที่เพิงผาด้วยสีแดง เขียนบุคคลสองคนที่สื่อให้เห็นว่าบุคคลทั้งสองกำลังชวนกันไปล่าสัตว์ บุคคลแรกอยู่ซ้ายมือของภาพ กำลังเดินก้าวขา แขนสองข้างกางออกจากลำตัว บุคคลที่สองอยู่ด้านทิศใต้ของบุคคลแรก ในท่ากำลังเคลื่อนไหว โดยก้าวเท้าซ้าย แขนขวากางออกจากลำตัว แขนซ้ายชูขึ้นในมือถือธนู หน้าไม้ บุคคลนี้สวมผ้ามีลักษณะประดับเป็นชายผ้ายาวจากส่วนเอวทิ้งมาด้านหลัง ลักษณะการทิ้งชายผ้านี้ คล้ายกับภาพเขียนสีที่ประตูลา ดูกุ่ม 1 ภาพคนถือไม้เท้า แสดงว่า กลุ่มชนเหล่านี้ อยู่ร่วมสมัยกัน นอกจากพบภาพเขียนสีแล้ว บริเวณโบราณคดีแห่งนี้ ยังพบเครื่องมือหินกะเทาะหน้าเดียว จำนวน 1 ชิ้น

แหล่งโบราณคดีถ้ำเก่าเคาะ อยู่ห่างจากแหล่งโบราณคดีผาเย็บช้างทางด้านใต้ประมาณ 200 เมตร บริเวณผนังถ้ำ สูงกว่าพื้นดินประมาณ 3 เมตร มีภาพเขียนสีแดงเป็นลายเส้นรูปทรงเรขาคณิต ที่ไม่ทราบความหมาย อรูปลักษณะ ขนาดประมาณ 70 x 50 เซนติเมตร จากการสำรวจเบื้องต้น พบเครื่องมือหินประเภทขวานหินขัด 4 ชิ้น และก้อนหิน 1 ชิ้น และพบเศษภาชนะดินเผา

จำนวนมาก ทั้งแบบลายเชือกทาบในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ และเศษภาชนะเคลือบสีเขียว ที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 20 – 21

แหล่งโบราณคดีถ้ำไม้ไผ่ อยู่ห่างจากแหล่งโบราณคดีถ้ำเก่าเคาะ ไปทางใต้ประมาณ 300 เมตร จากการสำรวจพบ โกลนขวานหินขัด 1 ชิ้น และเศษภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดาลายเชือกทาบสมัยก่อนประวัติศาสตร์จำนวนมาก

แหล่งโบราณคดีดอยปึกกะโล่ง เป็นแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ สมัยสังคมเกษตรกรรม ซึ่งมีการดำรงชีวิตล่าสัตว์ เลี้ยงสัตว์ และเพาะปลูก อาศัยอยู่ตามที่ราบริมน้ำ โดยสร้างที่อยู่อาศัยจากวัสดุธรรมชาติ ส่วนถ้ำและเพิงผาน่าจะใช้เป็นที่พักพิงชั่วคราว และบางแห่งอาจเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจากแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ ตามที่กล่าวมา แสดงว่า มีการขยายตัวของสังคม ในยุคเกษตรกรรม เกิดเป็นกลุ่มชนขนาดใหญ่ และชนกลุ่มขนาดเล็ก ตั้งถิ่นฐานกระจัดกระจายตัวทั่วไป ปรากฏอยู่ตามที่ราบและเชิงเขา สันนิษฐานว่า กลุ่มชนน่าจะมีจำนวนไม่น้อย มิใช่มีแต่ในเขตอำเภอแม่เมาะ แม่ทะและ แจ้ห่มเท่านั้น แต่เนื่องจากการศึกษาและสำรวจทางโบราณคดียังไม่กว้างขวางพอ จึงเป็นข้อจำกัด หากมีการศึกษาสำรวจอย่างจริงจังย่อมช่วยเกิดความชัดเจนมากกว่านี้

ยุคโลหะในแอ่งลำปาง ยุคโลหะในที่นี้ผู้เขียนถือเป็นช่วงหนึ่งของสังคมเกษตรกรรม โดยอยู่ในช่วงปลายของสังคมเกษตรกรรม ซึ่งกำลังเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ในลักษณะการเปลี่ยนผ่าน จากกลุ่มชนในสังคมระดับหมู่บ้านเกษตรกรรม ที่ประกอบด้วยกลุ่มชนต่าง ๆ ได้พัฒนาเป็นสังคมเมือง (Urban Society) ในช่วงปลายของสมัยก่อนประวัติศาสตร์ต่อเนื่องกับสมัยประวัติศาสตร์ สภาพสังคมมีความซับซ้อนมากขึ้น มีการแบ่งเป็นชนชั้นชัดเจน ในยุคนี้มีพัฒนาการทางเทคโนโลยี พบว่า มีการใช้โลหะ โดยเฉพาะสำริดได้นำมาใช้เป็นเครื่องมือ เครื่องใช้ และเครื่องประดับ โดยพบว่า ในระยะแรกมีรูปแบบที่เรียบง่าย ไม่ซับซ้อน และพัฒนาการต่อมาเป็นรูปแบบที่ซับซ้อนและประณีต สวยงามมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม หลังจากรู้จักใช้สำริดแล้ว เครื่องมือหินขัดซึ่งครั้งหนึ่งเคยมีบทบาทในชีวิตประจำวัน ในฐานะที่เป็นเครื่องมือสารพัดประโยชน์ เช่น ตัด ดันไม้ เหลาไม้ ขุดดิน แล่ และฉีกเนื้อสัตว์ เป็นต้น กลับกลายเป็นเครื่องประกอบพิธีกรรม และความเชื่อในเวลาต่อมา ซึ่งมักฝังขวานหินขัดพร้อมผู้เสียชีวิต นับว่าเครื่องมือ ขวานหินขัด เป็นพัฒนาการสุดท้ายของเครื่องมือหิน

หลักฐานทางโบราณคดีของยุคโลหะในประเทศไทยส่วนใหญ่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลาง ในส่วนภาคเหนือมีน้อยมาก ยุคสำริดพบร่องรอยที่แหล่งโบราณคดีวนอุทยานออบหลวง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ มีการใช้สำริดทำเป็นเครื่องประดับประเภทกำไล โดยพบในหลุมฝังศพ ซึ่งฝังพร้อมกับภาชนะ ดินเผา กำไลเปลือกหอย และลูกปัดเปลือกหอยและลูกปัดหิน

คาร์เนเลียน สายันต์ ไพรชาญจิตร นักโบราณคดีผู้ขุดค้นสันนิษฐานมีอายุประมาณ 3,500 – 2,500 ปีมาแล้ว ส่วนแหล่งโบราณคดีที่พบการใช้เหล็กได้แก่ แหล่งโบราณคดี บ้านยางทองใต้ ตำบลสันปูเลย อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ในหลุมฝังศพ มีเครื่องประกอบศพได้แก่ กำไลสำริด กำไลหิน ใบหอกเหล็กเครื่องมือรูปเสียม และภาชนะดินเผาประเภทหม้อก้นกลมลายเชือกทาบและชามผิวเรียบ เป็นภาชนะที่ทาสีแดงใช้สำหรับพิธีศพ แหล่งโบราณคดีบ้านสันป่าคำ ตำบลต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ พบใบหอกเหล็กเป็นเครื่องประกอบในหลุมศพ โดยฝังร่วมกับสิ่งของเครื่องใช้ อื่น ๆ และแหล่งโบราณคดีบ้านวังไฮ ตำบลเวียงของ อำเภอมือง จังหวัดลำพูน เป็นแหล่งฝังศพขนาดใหญ่ ในยุคเหล็กพบเครื่องมือเหล็ก มีด ดาบ หอก ฝังร่วมกับเครื่องใช้หลายประเภท สะเก็ดหิน เครื่องปั้นดินเผาแบบต่าง ๆ เครื่องประดับประเภท กำไลสำริด ลูกปัดแก้ว ลูกปัดหินคาร์เนเลียน วิชัย ตันกิตติกรนักโบราณคดี ผู้ศึกษาและขุดหลุมทดสอบ ให้ความเห็นว่า ชุมชนแห่งนี้ เป็นชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ของชนพื้นเมืองมีวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม ต่อมาได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมทวารวดี ซึ่งขยายตัวเข้ามาภายหลัง ดังนั้นในหลุมฝังศพจึงมีร่องรอยของความสืบเนื่องที่เริ่มคลี่คลายมาเป็นสังคมเมือง

แหล่งโบราณคดี จอมปิง ในเขตลำปาง พบร่องรอยของยุคโลหะประเภทสำริด ที่บ้านจอมปิง อำเภอกะคา ที่อยู่ทางทิศใต้ลงมาวัดระยะทางอากาศประมาณ 5 – 6 กิโลเมตร สภาพชุมชนมีพื้นที่ราบกว้างขวางเป็นชุมชนใหญ่ มีวัดพระธาตุจอมปิงเป็นศูนย์กลางชุมชน และตั้งอยู่ตรงเส้นทางผ่านจากทางเหนือ ลงมาด้านใต้ ตามลำน้ำวัง คาดว่า บริเวณนี้ในสมัยสำริดคงเป็นชุมชนใหญ่ และแหล่งโบราณคดีที่พบเป็นสุสานฝังศพของชุมชน ตำแหน่งที่พบทั้งด้านหน้าของวัด และด้านใต้ของวัด คาดว่า พื้นที่ในวัดและอาณาบริเวณที่อยู่อาศัยของชาวบ้านที่อยู่ใกล้วัดทั้งหมดเป็นแหล่งโบราณคดีจอมปิงของมนุษย์ในยุคสำริด การพบแหล่งโบราณคดีนี้ เป็นการขุดพบโดยบังเอิญโดยชาวบ้าน ราว พ.ศ. 2527 – 2528 ทองดี ปิงใจ (พ.ศ.2535) นักวิชาการในพื้นที่ได้เขียนรายงานการพบแหล่งโบราณคดีบ้านจอมปิงลงหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น “ไทยลานนา” อย่างไรก็ตาม แม้พบหลักฐานน่าสนใจ แต่แหล่งนี้ก็ไม่ได้มีการขุดทดสอบตามหลักวิชาการด้านโบราณคดี หากได้รับการขุดค้นทางโบราณคดีแล้ว คาดว่าจะทำให้เรื่องราวก่อนประวัติศาสตร์ของลำปางชัดเจนมากขึ้น

จากรายงานเบื้องต้น และโบราณวัตถุที่ชาวบ้านมอบให้แก่พิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุจอมปิง พบว่า แหล่งโบราณคดีแห่งนี้ เป็นหลุมศพของมนุษย์ยุคโลหะก่อนหน้าการเกิดสังคมเมือง มีการฝังศพ พร้อมกับเครื่องมือเครื่องใช้ประกอบศพ โบราณวัตถุที่พบภาชนะดินเผา ฝังที่ส่วนศีรษะและปลายเท้า ลูกปัดหินสี กำไลหิน กำไลแขนสำริดทรงกระบอก และห่วงคานหามสำริด พิจารณาจากรูปแบบของกำไลสำริดทรงกระบอก เป็นงานที่ประณีตมาก มีลักษณะคล้ายกับที่พบในแหล่งบ้านวังไฮ สันนิษฐาน มีอายุราว 1,500 ปีมาแล้ว ชุมชนทั้งสองอาจอยู่ในสมัยเดียวกันและมีความสัมพันธ์กัน อย่างไรก็ตาม สันนิษฐานว่า แหล่งโบราณคดีจอมปิง คงไม่ใช่แหล่งผลิต

เครื่องประดับและเครื่องใช้สำริดน่าจะนำเข้ามาจากแหล่งผลิต ซึ่งต้องศึกษาต่อไป แต่การนำสิ่งของจากดินแดนอื่นเข้ามา แสดงให้เห็นมีการแลกเปลี่ยนสิ่งของและสังคมในยุคนี้ คงมีแหล่งผลิตที่อาศัยความชำนาญเฉพาะด้าน เช่น ถลุงโลหะทองแดง ผลิตสำริด และผลิตขวานหินขัด

การศึกษาทางโบราณคดีพบว่า พัฒนาการทางเทคโนโลยี จากการผลิตสิ่งของเครื่องมือเครื่องใช้ด้วยสำริด ต่อมายังค้นพบการใช้โลหะเหล็ก ซึ่งนำมาผลิตเป็นมีด คาน หอก ฝ่ามือ โลมา ทำให้สามารถผลิตอาหารเพิ่มขึ้น และชุมชนขยายตัว ในกรณีลำปาง ยังไม่พบ “วัตถุ” ในแหล่งโบราณคดีที่แสดงให้เห็นว่า มีการใช้เหล็กเกิดขึ้นแล้ว แต่ต้องยอมรับว่า การศึกษาแหล่งโบราณคดีในลำปางมีจำนวนน้อยมาก อาจทำให้ไม่สามารถเชื่อมโยงจากยุคสำริดสู่ยุคเหล็กได้อย่างชัดเจน แต่การพบการใช้ลูกปัดหินสี ในแหล่งโบราณคดีบ้านจอมปิง และการใช้กำไลสำริดเป็นเครื่องประดับ อาจสะท้อนว่า ชุมชนแห่งนี้อยู่ในวัฒนธรรมเหล็กก็เป็นได้ เนื่องจากในยุคเหล็ก นิยมทำเครื่องประดับสำริด โดยไม่พบการทำสำริดเป็นอาวุธ

หลักฐานทางโบราณคดีตามที่กล่าวมา แสดงว่า ชุมชนดั้งเดิมในแอ่งลำปางก่อนรัฐเขลางค์นคร มีพัฒนาการมายาวนาน เมื่อถึงยุคโลหะตอนปลายต่อเนื่องกับสมัยประวัติศาสตร์ หรือสมัยก่อรูปสังคมเมือง เกิดเป็นรัฐเขลางค์นคร ในราวพุทธศตวรรษที่ 14 ได้มีสังคมระดับหมู่บ้านกระจายตัวอยู่ตามแอ่งที่ราบระหว่างหุบเขา ใหญ่น้อยต่าง ๆ ในเขตลุ่มน้ำวังและน้ำสาขาพอสมควร ซึ่งมีละแวก คงไม่สามารถสร้างเมือง “เขลางค์นคร” ได้สังคมหมู่บ้านต่าง ๆ ในแต่ละแห่งน่าจะมีอำนาจปกครองตนเอง ในลักษณะอิสระต่อกัน ซึ่งอาจมีทั้งหมู่บ้านขนาดใหญ่และขนาดเล็กที่ตั้งถิ่นฐานอย่างถาวร กลุ่มชนระดับหมู่บ้านนี้ คงมีการแบ่งคนในชุมชนเป็นสองพวกคือชนปกครอง หรือหัวหน้าชุมชน และผู้ถูกปกครอง คือสามัญชน หรือไพร่ หลักฐานทางโบราณคดีแหล่งจอมปิง บ่งชี้ว่า หลุมฝังศพที่มีเครื่องประกอบศพประเภทกำไลสำริด และลูกปัดหินสี น่าจะเป็นบุคคลสำคัญหรือในแหล่งประติมากรรม ภาพเขียนสีภาพหลุมฝังศพ ซึ่งมีเสาหินปักอยู่ เป็นเครื่องหมายของบุคคลสำคัญเช่นเดียวกัน ความหลากหลายของคติการฝังศพอาจมีนัยยะถึงมิติเวลา และความหลากหลายของกลุ่มชนด้วย

ลักษณะของหมู่บ้านตั้งอยู่บนพื้นที่เนิน ส่วนพื้นที่ทำเกษตรกรรมอยู่บนที่ลุ่มต่ำกว่า และมีลำน้ำผ่านอาจรู้จักทำนาว่าน ที่มีการทำคันนาตมน้ำ และการทำเหมืองฝาย ส่วนที่อยู่อาศัยคงสร้างแบบเรือนยกพื้นสูง มีพื้นที่ได้ถูกใช้ทำกิจกรรมต่าง ๆ มีการเลี้ยงสัตว์ สันนิษฐานในยุคโลหะตอนปลายต่อเนื่องกับสมัยประวัติศาสตร์คงมีการเคลื่อนย้ายจากชุมชน ซึ่งเคยอยู่พื้นที่ลุ่มน้ำสาขาน้ำวังลงมาสู่บริเวณที่ราบลุ่มสองฝั่งแม่น้ำวังมากขึ้น ในด้านความเชื่อนับถือความเชื่อดั้งเดิม มีคติการทำพิธีกรรมฝังศพ และมีความเชื่อพื้นที่สูงเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สิ่งสถิตบรรพชน ซึ่งพัฒนาต่อมาภายหลังเมื่อพุทธศาสนาเข้ามาแทนที่ “พระธาตุ” จึงสถาปนาไว้บนพื้นที่สูง

กลุ่มชนพื้นเมือง หลักฐานทางโบราณคดี ที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้เข้าใจว่า กลุ่มคนดั้งเดิม ผู้เป็นเจ้าของแหล่งโบราณคดี คงจะวิวัฒน์เป็นคนพื้นเมืองในเวลาต่อมา คนพื้นเมืองดั้งเดิมในเขต ล้านนาเป็นกลุ่มตระกูลภาษาออสโตรเอเชียติก กลุ่มย่อยมอญ – เขมร ซึ่งมีสาขาย่อยหลายสาขา ครอบคลุมทั้งละว้า ลัวะ มอญ ขมุ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม หลักฐานที่ขยายให้ชัดเจนขึ้นคือ ตำนาน ซึ่งพบตำนานในล้านนามักกล่าวถึงชนพื้นเมือง ที่ตำนานเรียก “ลัวะ” โดยหมายรวมปนกันทั้งละว้า และลัวะ “ลัว” จึงมีความหมายถึงคนที่อยู่ในภาคเหนือมาก่อน ลัวะ เป็นชนเผ่าโบราณ ในกลุ่ม ตระกูลภาษามอญ – เขมร กระจายตัวอยู่ในเขตหุบเขาตอนบนของภาคพื้นที่ทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พบที่ภาคเหนือของไทย และพบที่เชียงตุง เมืองยอง ในฐานะชนพื้นเมืองก่อนที่จะชนกลุ่มอื่น จะเข้ามา เนื่องจากภาพของลัวะ ได้รับการวางไว้ในลักษณะชนเก่าแก่ก่อนชนกลุ่มอื่น ดังนั้น เรื่องราวของลัวะจึงวางไว้ในหน้าแรก ๆ ของตำนาน ที่มีจารีตการเขียนอย่างมีแบบแผน โดยเริ่มต้น ในสมัยพุทธองค์เมื่อครั้งยังมีพระชนม์ชีพอยู่ได้เสด็จมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาและมาพบกับลัวะ ทางมณฑลนาโปรดลัวะ

หลักฐานเกี่ยวกับลัวะในเขตลุ่มน้ำปิง (เชียงใหม่ – ลำพูน) ชัดเจนยิ่ง กรณีของลำปาง หลักฐานมีจำนวนน้อยกว่า แต่ก็ค่อนข้างชัดเจน จากการศึกษาและปริวรรต ตำนานลำปาง จำนวน 10 เรื่อง ของผู้เขียน พบตำนานที่กล่าวถึงลัวะ ประกอบด้วย ตำนานพระธาตุลำปางหลวง ตำนาน เมืองเถิน ตำนานพระธาตุปางม่วง ตำนานวัดพระแก้วดอนเต้า ตำนานม่อนพญาแช่

ตำนานพระธาตุลำปางหลวง กล่าวถึง อ้ายคอน เป็นชาวลัวะ อาศัยอยู่ที่บ้านลัมพกริวัน ได้นำน้ำผึ้งใส่กระบอกไม้มาถวายพระพุทธเจ้า ในขณะที่พระองค์เสด็จมาโปรดสัตว์ ณ บริเวณที่ ต่อมาเป็นวัดพระธาตุลำปางหลวง พระพุทธเจ้าทรงทำนายว่า อนาคตบริเวณจะได้ชื่อว่า เมืองลัม พาง (ลำปาง)

ตำนานเมืองเถิน กล่าวถึง พระพุทธเจ้าเสด็จมาที่หมู่บ้านลัวะ ที่ชื่อบ้านใหม่ ทรงประทับ รอยพระบาทให้ลัวะไว้บูชา แล้วเสด็จกลับยังนครหริภุญไชย ดังความตอนหนึ่งว่า “พระพุทธเจ้าก็ เสด็จไปสู่ทิศไหนได้ ไกลประมาณหมื่นโยชน์ ไปจบที่บ้านลัวะ 7 หลังคาเรือน จักตั้งบ้านใหม่อยู่ ในขุนห้วยบ้านใหม่ 7 หลังคาเรือน

ตำนานพระธาตุปางม่วง ตำนานวัดพระแก้วดอนเต้า ตำนานม่อนพญาแช่ กล่าว เปรียบเทียบชนพื้นเมืองเป็นยักษ์ เพราะยังไม่นับถือพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าเสด็จมาเทศนา โปรดยักษ์ ลักษณะตำนานที่เปรียบเทียบชาวลัวะเป็นยักษ์นี้ เช่นเดียวกับตำนานปู่สะย่าสะ หรือ ตำนานพระธาตุคอกคำ ตำบลแม่เหียะ อำเภอเมือง เชียงใหม่ ซึ่งมีหลักฐานชัดเจนว่า ชุมชนแม่เหียะ เป็นชาวลัวะ สืบมาจนทุกวันนี้

หลักฐานคำบอกเล่า จากชุมชนบ้านหนอง ตำบลน้ำโจ้ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง กล่าวถึง ชุมชนแห่งนี้มีหัวหน้าชุมชนชื่อ พญาละจันท์ ผู้รับกับพญานาเวียง เกาะคา พญาจันท์ ระบุว่ามีการฉลองด้วยการค้ำจนมินเมาสนุกสนาน จึงเรียก ดินแดนที่นั่นว่า น้ำโจ้ ซึ่งภาษาของเขา แปลว่า ข้าวหมัก ปัจจุบัน คือตำบลน้ำโจ้ คำบอกเล่าสะท้อน การมีชุมชนชาวลัวะตั้งถิ่นฐานอยู่ตาม ม่อนคอยในเขตอำเภอแม่ทะ

คำบอกเล่าของชุมชนโบราณเมืองยาว ตำบลแม่สัน อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง อ้าง เป็นเวียงของชาวลัวะ เจ้าเมืองยาว ซึ่งเป็นลัวะ ได้สู้รบกับเจ้าเมืองลำปางหลวง ในการสู้รบฝ่ายเมือง ยาวทำขวางหนามดักทำให้เจ้าเมืองลำปางพ่ายแพ้ถูกบิรารทอดทิ้ง เหตุการณ์นี้ ทำให้ตั้งชื่อสถานที่ นั้นว่า “บ้านโป่งขวก” ซึ่งใช้สืบมาถึงปัจจุบัน นอกจากนั้น มีจารึกให้ชาวลัวะบ้านโป่งขวกต้อง เข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนาที่วัดพระธาตุลำปางหลวง เช่นพิธียกข้อฟ้า ให้เป็นหน้าที่ของผู้สูงอายุ แห่งบ้านโป่งขวกทำพิธี ถือเป็นการให้เกียรติและเชื่อมโยงกับการนับถือพระพุทธศาสนาของ ชาวลัวะ

จากคำบอกเล่าสะท้อนชนพื้นเมือง “ลัวะ” เป็นสังคมชนเผ่า ซึ่งมีความหลากหลายชนเผ่า กระจายตัวอยู่ในแอ่งที่ราบลำปาง และมีการสู้รบระหว่างชนเผ่าลัวะ

ชนพื้นเมืองลัวะ นับถือผีบรรพบุรุษ และให้ความสำคัญต่อพื้นที่สูงในฐานะเป็นพื้นที่ ศักดิ์สิทธิ์เป็นที่สถิตของบรรพชน ซึ่งโยงใยกับคติการฝังศพและภาพเขียนสีประติมากรรมพื้นที่สูง และรวมทั้งการฝังศพบนเนินของชุมชนบ้านจอมปิงที่มีมาแต่ดั้งเดิม อย่างไรก็ตาม ต่อมาความเชื่อ ดั้งเดิม ของชุมชนลัวะ ได้รับความเชื่อจากภายนอกด้วย โดยรับความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ ดังตำนานมูลศาสนากล่าวถึง ฤาษี 5 คน ประกอบด้วยฤาษีवासูเทพ สุกกทันตฤาษี พุทธชฎิลฤาษี และสุพรหมฤาษี เคยบวชเป็นพระภิกษุมามาก่อน แต่เห็นวินัยสงฆ์มีบทบัญญัติที่ปฏิบัติตามได้ยาก จึงลาสิกขาจากสมณเพศ แล้วมาบวชเป็นฤาษีพร้อมกัน หลักฐานนี้สะท้อนการขยายตัวของ วัฒนธรรมอินเดียที่ผ่านทางศาสนาพราหมณ์ – พุทธ ซึ่งหลังนับถือศาสนาพราหมณ์แล้วต่อมาจึงนับ ถือนับถือพระพุทธศาสนา จากการศึกษาของผู้วิจัยในกรณีลุ่มน้ำปิงพบว่า ฤาษีवासูเทพเป็นลูกหลานของ ปู่สะเย่าสะเย ซึ่งเป็นบรรพชนชาวลัวะที่อาศัยอยู่ในบริเวณคอยสุเทพและคอยคำ ได้สร้างเมืองหรื ฤๅไชย สะท้อนฤาษีवासูเทพเป็นผู้นำชาวลัวะที่มีกำลังคนอยู่ในความปกครองอยู่ไม่น้อยจึงสามารถ สร้างเมืองได้ และฤาษีवासูเทพเป็นผู้นำที่ได้รับวัฒนธรรมอินเดีย ส่งผลให้เจริญก้าวหน้าก่อนชน กลุ่มอื่น และฤาษีทั้ง 5 คนนี้มีความสัมพันธ์ในลักษณะสร้างเครือข่ายระหว่างผู้นำชุมชนตามที่ ต่าง ๆ ด้วยส่วนฤาษีสุพรหม แห่งคอยเขางาม หรือคอยเจ้านาย ในเขตลุ่มน้ำวัง สันนิษฐานคงเป็น ลูกหลานของชาวลัวะ เช่นเดียวกับฤาษีवासูเทพ ฤาษีสุพรหมมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างเมืองเข ลางคันคร โดยอาศัยความเป็นผู้นำชุมชนที่มีบารมีสามารถระดมกำลังคนสร้างเมือง

ลักษณะทางสังคมของลัวะมีความแตกต่างระหว่างชนชั้นเกิดขึ้นแล้ว แต่โครงสร้างทางสังคมเป็นสังคมระดับหมู่บ้าน ยังไม่ซับซ้อน โดยแบ่งคนออกเป็นสองกลุ่ม คือกลุ่มผู้ปกครอง มีหัวหน้าเผ่าที่สืบเชื้อสายผู้นำต่อกันมาในตำนาน หรือคำบอกเล่าเรียกผู้นำว่า พญา หรือขุนหลวง ดังเช่น พญาลัวะจันทร์ ขุนหลวงวิลังคะ และกลุ่มสามัญชน หรือ ไพร่ การแบ่งคนเป็นสองกลุ่มใหญ่ ในหมู่ชนชาวลัวะ ดำรงอยู่สืบมา ตามหมู่บ้านลัวะจะแบ่งเป็นชาวลัวะทั่วไป และลัวะเชื้อขุน ซึ่งสืบสายจากผู้นำเดิม อย่างไรก็ตาม สังคมของลัวะมีความหลากหลายแบ่งออกเป็นกลุ่มย่อยต่าง ๆ ตามสภาพของชนเผ่า ดังพบ ภาษาลัวะแต่ละหมู่บ้านแตกต่างกัน บางคำตรงกัน บางคำ คล้ายกัน หรือบางคำแตกต่างกันไปเลย ความไม่เป็นเอกภาพด้านภาษาและความเชื่อผีที่หลากหลายตามบรรพชนชนเผ่า ทำให้ลัวะไม่อาจพัฒนาสังคมให้ขยายไปสู่สังคมเองหรือนครรัฐ

เมืง นอกจากชาวลัวะแล้ว ในที่ราบลุ่มน้ำวัง ยังมีกลุ่มชาวเมืง หรือ มอญ ชนชาติโบราณที่ตั้งถิ่นฐานในภาคเหนือมาช้านานแล้ว และเป็นกลุ่มเดียวกับมอญในแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยา ตามตำนานจามเทวีวงศ์เรียกพวกเมืงที่อยู่อาศัยในลุ่มน้ำปิงว่า เมงคบุตร ศรีศักร วัลลิโกดม วิเคราะห์ตำนานจามเทวีวงศ์ เป็นสมัยนิยาย (My thical perod) ก่อนประวัติศาสตร์ กลุ่มเมงคบุตรเป็นกลุ่มชนพื้นเมืองที่เจริญเป็นพวกแรกในแถบที่ราบเชิงใหม่ มีลักษณะสังคมชนเผ่าออกหลายตระกูล

กรณี “เมืง” ในลำปาง มีหลักฐานน้อยกว่าเชียงใหม่ – ลำพูน ปรากฏเล็กน้อยในตำนาน ซึ่งกล่าวถึง พรานเขลางค์ อาศัยอยู่บ้านเขลางค์ ริมแม่น้ำวัง สันนิษฐานอยู่ตรงบริเวณ ซึ่งต่อมาสร้างเป็นเวียงเขลางค์นคร แสง มนวิทูร ให้ความเห็น เขลางค์ มีที่มาจากภาษามอญ ในภาษามอญ มีคำออกเสียงคล้ายเขลางค์อยู่คำหนึ่ง คือ ฮฺลาง หรือขฺลาง เป็นคำที่ออกเสียงยากที่สุด ในภาษามอญ ซึ่งแปลว่า ขัน หรือโอ ไทยโบราณออกเสียงไม่ชัดจึงกลายเป็นเขลางค์ไป ตำนานธาตุเสด็จ ได้ขยายความเพิ่มเติมโดยกลุ่มถึงพื้นที่ด้านเหนือของบ้านเขลางค์นั้น เรียกว่า ข่งเมืง หมายถึง ข่งของชาวเมืง และยังเรียกคอยที่สุพรรณภูมิอาศัยอยู่ว่า คอยเมืงอีกด้วย สะท้อนการรับรู้ในอดีตว่า บริเวณซึ่งต่อมาสร้างเป็นเวียงเขลางค์นั้น มีกลุ่มชนชาวเมืงอาศัยอยู่

ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชาวเมืงมักอยู่ริมน้ำ ในกรณีลำปางนั้นอยู่ริมน้ำแม่วัง การตั้งชุมชนริมน้ำซึ่งสะดวกต่อคมนาคมทำให้เมืงประกอบอาชีพล่องเรือ นับเป็นอาชีพที่ใช้ความชำนาญพิเศษที่สั่งสมความรู้แต่บรรพชน เพราะต้องรู้จักสร้างเรือที่แข็งแรง เพื่อใช้ล่องแก่ง และรู้จักภูมิประเทศที่ผ่านไป ดังนั้น ชาวเมืง หรือมอญ จึงมีอาชีพล่องเรือ หรือทำการค้า ร่องรอยความเชี่ยวชาญด้านล่องเรือซ่อนในพิธีกรรมฟ่องผีเมืง ตอนหนึ่งเป็นพิธีถ่อเรือถ่อแพ และในวันลอยกระทงชาวเมืงมีพิธีบูชาเรือสำเภา โดยแต่งกระทงเป็นรูปเรือสำเภา แล้วนำไปปล่อยทำน้ำ ถือเป็นการลอยเคราะห์ พิธีกรรมดังกล่าว สะท้อนวิถีชีวิตชาวเมืง ที่มีอาชีพล่องเรือ และความผูกพันกับแม่น้ำ

ในอดีตแม่น้ำปิงเป็นเส้นทางการค้าสายสำคัญเชื่อมโยงภาคเหนือและภาคกลาง ซึ่งเชื่อมต่อเรือขายต่อออกไปสู่การค้ากับเมืองท่าชายฝั่ง จากการศึกษารัฐทวารวดีของธิดา สารยา พบว่า ในสมัยทวารวดีมีเมืองท่าชายฝั่งเช่น อุทอง นครปฐม คุบัว ทำการค้าทางทะเล และการเติบโตจากการค้าทางทะเลนี้ได้ขยายเข้าสู่ดินแดนตอนในภาคพื้นทวีปด้วย โดยขยายเครือข่ายการค้าไปตามเส้นทางน้ำ รัฐทวารวดี จึงเป็นรัฐในกลุ่มน้ำลำคลอง (Riverine State) แสดงว่าในราวพุทธศตวรรษที่ 11 เป็นต้นมา มีความเคลื่อนไหวทางการค้าระหว่างลุ่มน้ำปิงและลุ่มน้ำเจ้าพระยาแล้ว การค้ามีลักษณะสร้างเครือข่ายของชุมชนต่าง ๆ ระหว่างดินแดนตอนในภาคพื้นทวีปกับเมืองท่าชายฝั่งแม่น้ำว้าง ซึ่งเป็นสาขาของแม่น้ำปิง จึงมีความเป็นไปได้สูงที่จะมีสถานะเป็นเส้นทางการค้าเช่นเดียวกัน ดังนั้น ร่องรอยของบ้านเขาลงคันคร อาจเป็นชุมชนค้าขายของชาวเม็งในอดีตก็เป็นได้

นอกจากนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างที่ราบลุ่มน้ำว้าง และบริเวณที่ราบลุ่มเจ้าพระยา คงมิใช่มีเพียงการค้าเท่านั้น เรื่องราวในตำนานกล่าวถึง สุพรหมฤาษี แห่งคอยเขางามในเขตลุ่มน้ำว้าง มีความสัมพันธ์กับสกกทันตฤาษี แห่งเมืองละโว้ สะท้อนมีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมและคติความเชื่อเช่นเดียวกัน ด้วย

กลุ่มชนพื้นเมือง “ลัวะ” และ “เม็ง” ชนเผ่าโบราณตระกูลภาษามอญ – เขมร เคยอาศัยในลุ่มแม่น้ำว้าง เม็งเป็นพวกที่ชอบอาศัยอยู่ริมน้ำ ส่วนลัวะอยู่ตามเชิงคอยและพื้นที่ราบ เม็งมีปริมาณน้อยกว่าลัวะ ซึ่งเป็นประชากรพื้นฐาน อย่างไรก็ตาม สถานภาพของเม็งสูงกว่าลัวะ เพราะเม็งเป็นกลุ่มที่รับวัฒนธรรมอินเดียก่อนกลุ่มอื่น ชาดิพันธุ์อื่นที่ล้าหลังกว่าจึงรับแบบอย่างวัฒนธรรมมอญทั้งลัวะและเม็งค่อย ๆ ลดบทบาทลง ในพุทธศตวรรษที่ 19 หลังถูกปกครองโดยผู้นำไทยวนที่ได้ก่อรูปอาณาจักรล้านนา โดยมีเชียงใหม่เป็นศูนย์กลาง

โบราณสถานของแจ้ห่ม

(1) วัดอักษชัยคีรี

ในปี พ.ศ.1586 พระเจ้าอติทราชนในราชวงศ์จามเทวี เจ้าเมืองหิรัญชัยต้องการขยายราชอาณาจักร และแผ่อิทธิพล จึงนำไพร่พลประมาณสามหมื่นคนสร้างเมืองใหม่ รอบบึงอันกว้างใหญ่แห่งหนึ่ง บึงแห่งนี้ต่อมาเรียกว่า "บึงสามหมื่น" ด้านทิศตะวันตกของบึงนี้เป็นภูเขาซึ่งภาษาคำเมืองเรียกว่า "คอย" มีนามว่า "อักษ" เมื่อสร้างบ้านเมืองเสร็จ ซึ่งได้ขนานนามว่า "วิเชตนคร" พร้อมกันนั้นได้สร้างวัดหลายวัดรอบๆ เมืองเช่น วัดอักษชัยคีรี วัดเก้าต้อ วัดป่าผา วัดผ้าขาว วัดศรีหลวง วัดผาแดงหลวง วัดเชียงหมั่น และวัดผาแดงน้อย ต่อมาราชวงศ์จามเทวีจึงล่มสลาย

- ในปี พ.ศ.1863 พระเจ้าแสนภู แห่งราชวงศ์เม็งราย ได้มาปฏิสังขาร เมืองวิเชตนคร ให้เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง

- ในปี พ.ศ.1910 พญาคำลือได้ขึ้นครองเมืองวิเชตนคร ซึ่งพระบิดาได้ยกให้พญาคำลือได้ปกครองเมืองวิเชตนครอย่างร่มเย็นเป็นสุข มีวัดที่เป็นศูนย์กลางคือวัดอักษชัยคีรี

- ในปี พ.ศ.1929 พม่าได้ตีมายกทัพตีเมืองเชียงใหม่ และได้ยกทัพมายึดเมืองสยมภู นครินทร์ (เมืองปาน) ทัพพม่าแตกหนีไปเมืองเชียงใหม่ พญาคำลือเสี้ยวช้างศึกคู่บารมี ไป 2 เชือก คือ พลายคำเต้า และพลายคำน้อยพญาคำลือจึงได้นำจี๊เถ้าและกระดุกช้างพลาย ไป บรรจุไว้ในกู๋ (เจดีย์) วัดเก้าต้อ และวัดแดงน้อย ต่อมาวัดเก้าต้อเปลี่ยนชื่อวัดเป็น วัดกู๋เต้า และวัดแดงน้อยเปลี่ยนชื่อเป็นวัดกู๋คำน้อย

- วัดอักโขชัยคีรี ได้รับอนุญาตให้ตั้ง เมื่อพ.ศ.2430 และได้รับพระราชทาน วิสุคามสีมา เมื่อพ.ศ.2445

- ในปีพ.ศ.2465 วิหารพระศากยมุณีได้รับการบูรณะจากของเดิมซึ่งเป็นเสาไม้ 4 ต้น หลังคามุงกระเบื้องแผ่นไม้มาเป็นอิฐ ใบกปูนดังปัจจุบัน ส่วนโบสถ์และพระประธาน คือ พระชินสีห์อักโขชัยคีรี สร้างเมื่อ พ.ศ. 2472 สำหรับเจดีย์คงสร้างหลัง พ.ศ.2476 ซึ่งปรากฏมีการบูรณะ และสร้างสิ่งก่อสร้างเพิ่มเติมขึ้น เป็นวัดที่มีความสำคัญมาก และเป็นทีเคารพนับถือของพี่น้องชาวอำเภอแจ้ห่มและชาวบ้านใกล้เคียง ในพระวิหารพระศากยมุณี มีเงาพระธาตุปรากฏอยู่อย่างอัศจรรย์ หน้าพระประธาน

- ในวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ.2478 กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 52 ตอนที่ 75

- วันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ.2532 กรมศิลปากรได้ประกาศขอบเขตโบราณสถานของวัดอักโขชัยคีรี มีโบสถ์ วิหาร เจดีย์ ในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 97 ตอนที่163

(2) วัดกู๋เต้านาราม

ตั้งอยู่ที่บ้านสวนดอกคำ หมู่ที่ 4 ตำบลแจ้ห่ม อำเภอแจ้ห่ม สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ที่ดินตั้งวัดมีเนื้อที่ 5 ไร่ 2 งาน 15 ตารางวา สร้างเมื่อพ.ศ.2476 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา วันที่ 3 กรกฎาคม พ.ศ.2528 เขตวิสุงคามสีมา กว้าง 20 เมตร ยาว 40 เมตร

(3) วัดผาแดงหลวง

ตั้งอยู่บ้านม่วง หมู่ 6 ตำบลแจ้ห่ม สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ที่ดินตั้งวัดมีเนื้อที่ 8 ไร่ สร้างเมื่อพ.ศ.2480 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา วันที่ 24 ตุลาคม พ.ศ.2482นอกจากนี้ยังมีวัดที่สำคัญ อีกหลายแห่ง เช่น วัดกุ่มน้อยคำ วัดหนองกอก วัดแม่ตาโน วัดแม่ตาหลวง วัดศรีหลวง วัดทุ่งผึ้ง วัดห้วยแห่น วัดม่อนกัญญาธรรมจารี วัดศรีบุญเรือง วัดทุ่งทอง วัดแม่สุก วัดม่อนเจริญธรรม วัดดงนั้ง วัดเชียงหมั่น วัดดงเย็น วัดผ้าขาว

บริเวณภาคเหนือของประเทศไทย ถ้าปางจัดเป็นจังหวัดที่อยู่ในเขตพื้นที่ทรัพยากรธรณีที่กำหนดลาวาภูเขาไฟอายุราว 6 แสนปี ถึง 1.7 ล้านปี อีกทั้งยังมีร่องรอยการอาศัยอยู่ของมนุษย์ ก่อนประวัติศาสตร์อยู่รวมระยะเวลาเดียวกับภูเขาไฟด้วย นอกจากนี้ยังปรากฏภาพเขียน ภาพสี

สมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่คอยประตูลา และผาเจียงอ่างแอแอแอแอแอ แผล่งภาพเขียนสีที่ผาเจียง
ตำบลเมืองมาย อำเภอแอแอแอ จังหวัดลำปาง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เนื่องจากผลการวิจัยที่เกี่ยวกับการศึกษาพฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียนช่วงชั้น 4 (ชั้น
มัธยมศึกษาปีที่ 5) ในสาระประวัติศาสตร์ ยังไม่ปรากฏว่ามีผู้ศึกษา ดังนั้นจึงได้ศึกษาจากผลการวิจัย
ที่มีลักษณะใกล้เคียง ซึ่งสามารถใช้เป็นแนวทางได้ดังนี้

สนธยา สัจจะธีระกุล (2546) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ความสามารถในการใช้ทักษะการคิด
ทางประวัติศาสตร์ของนักศึกษา สาขาสังคมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ผลการวิจัยพบว่าผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มส่วนใหญ่มีทัศนคติในด้านลบการกับเรียนวิชาประวัติศาสตร์
ผู้เข้าร่วมสนทนาทั้งหมดเข้าใจความหมายคุณค่าและจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอน
ประวัติศาสตร์ คลาดเคลื่อน ซึ่งส่งผลต่อระดับความสามารถในการใช้ทักษะการคิดทาง
ประวัติศาสตร์ โดยพบว่า 1) ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มส่วนใหญ่มีความหมายในการวิเคราะห์ วิพากษ์
และตีความรวมถึงการใช้ทักษะการสืบค้นและใช้ข้อมูลในระดับควร

ปรับปรุงแก้ไข และ 2) ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มส่วนใหญ่ มีความสามารถในการตั้งคำถามได้ทั้ง
ระดับสูงและระดับต่ำ จัดอยู่ในความสามารถระดับพอใช้

อัคราพร ดันบรรจง (2546) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ผลการสอนโดยวิธีการทางประวัติศาสตร์
ต่อการคิดอย่างมีวิจารณญาณของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ของนักเรียนโรงเรียนแอแอแอวิทยา
อำเภอแอแอแอ จังหวัดลำปาง ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ นักเรียนได้ปฏิบัติตามกระบวนการเรียนรู้โดย
วิธีการทางประวัติศาสตร์ โดยรวมทุกขั้นตอน เมื่อพิจารณาพบว่าค่าร้อยละ ของกระบวนการเรียน
โดยวิธีการทางประวัติศาสตร์ ของนักเรียนในครั้งที่ 2 และครั้งที่ 3 สูงกว่าครั้งที่ 1 แสดงว่านักเรียน
ที่เรียนโดยวิธีการทางประวัติศาสตร์มีกระบวนการเรียนรู้โดยวิธีการทางประวัติศาสตร์ ในทุก
ขั้นตอนสูงขึ้น และนักเรียนที่เรียน โดยวิธีการทางประวัติศาสตร์ มีความคิดอย่างมีวิจารณญาณโดย
ทุกด้าน เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละครั้ง พบว่า ค่าร้อยละ ของการคิดอย่างมีวิจารณญาณใน
ครั้งที่ 2 และครั้งที่ 3 สูงกว่าครั้งที่ 1 นักเรียนที่เรียน โดยวิธีการทางประวัติศาสตร์ มีการคิดอย่างมี
วิจารณญาณในทุกขั้นตอนสูงขึ้น

ณัฐกานท์ เนตรนิคม (2541) ศึกษาเรื่อง การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสื่อประเพณีกับ
ความตระหนักด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีของนักเรียนกรณีศึกษาเปรียบเทียบนักเรียนในเขต
จังหวัดสุโขทัยกับนักเรียนในเขตกรุงเทพมหานคร ได้สรุปว่า รับข่าวสารเกี่ยวกับประวัติศาสตร์
และโบราณคดี จากสื่อหนังสือเรียนมากที่สุด รองลงมาคือ ครู และโทรทัศน์ตามลำดับอีกทั้งกลุ่ม
ตัวอย่างส่วนใหญ่มีความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ โบราณคดีในระดับปานกลาง ค่อนข้างสูง

โดยกลุ่มที่อยู่เขตกรุงเทพมหานคร มีความรู้สูงกว่ากลุ่มตัวอย่างที่อยู่ในเขตจังหวัดสุโขทัย กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีทัศนคติสูงสุดในเรื่องของคุณค่าสื่อประเพณีในแง่การให้ความรู้ และสร้างความรู้ ภาควิชาในท้องถิ่นตน

พัฒนา จันทนา (2542) ได้เสนอรายงานวิจัยเรื่องพฤติกรรมการสอนของนักศึกษาฝึกประสบการณ์วิชาชีพ สาขาวิชาเอกสังคมศึกษา ภาควิชามัธยมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า นักศึกษามีการวางแผนการสอนโดยยึดหนังสือเรียนเป็นหลัก มีการนำเข้าสู่บทเรียน และปฏิบัติขั้นการสอนดี แต่ขั้นสรุปบทเรียนและขั้นวัดประเมินผล นักศึกษา ยังไม่ค่อยปฏิบัติ ทั้งนี้ นักศึกษาที่ผ่านการฝึกสอนได้เสนอข้อคิดเห็นว่า หมาควิชาพื้นฐานเฉพาะด้าน เช่น วิชาประวัติศาสตร์ ควรเน้นความรู้ ความสามารถ ที่สามารถนำไปใช้ในวิชาชีพ ไม่ควรเป็นนามธรรมมากเกินไป ควรเน้นการฝึกปฏิบัติเพื่อให้เกิดทักษะการนำไปใช้

จริยา เกตุเผือก (2540) ได้ใช้รูปแบบการสร้างความคิดรวบยอดในการสอนวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษา โดยใช้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 78 คน แบ่งเป็นกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม ผลการวิจัยพบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุม ไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

สุธีรัตน์ อริเดช (2540) ได้ศึกษาผลการสอนคณิตศาสตร์ที่ใช้กระบวนการสร้างความคิดรวบยอดที่มีต่อผลสัมฤทธิ์และความคงทนในการเรียนรู้คณิตศาสตร์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 โดยใช้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 72 คน แบ่งเป็นกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม ผลการวิจัยพบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนคณิตศาสตร์และความคงทนในการเรียนรู้คณิตศาสตร์ของนักเรียนที่เรียนโดยวิธีสอนคณิตศาสตร์ที่ใช้กระบวนการสร้างความคิดรวบยอดสูงกว่านักเรียนที่เรียนโดยวิธีสอนแบบปกติอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

สิรินทิพย์ พูลศรี (2542) ได้ศึกษาผลของการใช้รูปแบบการสร้างความคิดรวบยอดที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนคณิตศาสตร์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 โดยใช้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 40 คน เป็นกลุ่มทดลอง 20 คน ซึ่งจะเรียนโดยใช้รูปแบบการสร้างความคิดรวบยอดและกลุ่มควบคุมจำนวน 20 คน ที่เรียนโดยวิธีสอนแบบปกติ ผลการวิจัยพบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนคณิตศาสตร์ของนักเรียนที่เรียนโดยใช้รูปแบบการสร้างความคิดรวบยอด และนักเรียนที่เรียนโดยวิธีสอนแบบปกติแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.5

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการคิดรวบยอดพบว่าการนำการคิดรวบยอดไปใช้ในการสอนสามารถส่งเสริมความรู้ความสามารถในการคิดรวบยอดไปได้อย่างกว้างขวางซึ่งแสดงให้เห็นว่าการคิดรวบยอดสามารถพัฒนาได้และนำไปใช้กับนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาในการพัฒนาการคิดรวบยอดโดยใช้กิจกรรมการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการคิดหรือฝึกทักษะการคิดรวบยอดจะส่งผลให้ผู้เรียนมีทักษะการคิดรวบยอดสูงขึ้น ประกอบกับการใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์เป็นการ

เสริมสร้างความคิดรวบยอด ทำให้ผู้ศึกษาสนใจศึกษาและทำการสอนเพื่อให้นักเรียนเกิดการคิดรวบยอดโดยได้นำเอาวิธีการทางประวัติศาสตร์มาใช้เป็นกรอบแนวทางพัฒนาแผนจัดการเรียนรู้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โรงเรียนแจ้ห่มวิทยา จังหวัดลำปาง

แสดงกระบวนการพัฒนากระบวนการพัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์

